

ULUSLARARASI

5. AKTİF ÖĞRENCİLER KONGRESİ

5. INTERNATIONAL CONGRESS OF ACTIVE STUDENTS

21-23 Nisan 2017

araştırma

5. ULUSLARARASI AKTİF ÖĞRENCİLER KONGRESİ

21-23
NİSAN 2017

**5. INTERNATIONAL
CONGRESS OF ACTIVE
STUDENTS**

21-23 APRIL 2017

09.30

HİTÜ MYO Ethem Erkoç Konferans Salonu

İletişim için: www.aok2017.hitit.edu.tr

Turkey

Discover
the potential

© Ankara Okulu Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: SAGE Ltd. Şti.
Birinci basım: Ağustos 2017

ISBN: 978-605-9503-06-3

Araştırma Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/Ankara
Tel: (0312) 341 06 90
Faks: (0312) 341 06 95
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

HİTİT ÜNİVERSİTESİ AKTİF YAŞAM KULÜBÜ
V. ULUSAL AKTİF ÖĞRENCİLER KONGRESİ
(5. INTERNATIONAL CONGRESS OF ACTIVE STUDENTS)
(21-23 Nisan 2017)

Editör: Cemil HAKYEMEZ

Editör Yardımcısı: Emrah MEHMETEFENDİOĞLU

Araştırma Yayınları
Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

Önsöz	
İslam'da ve İslam Devletlerinde Anayasa	13
Çok Kültürlülük	35
Tebliğ Cemaati Hareketi: İdeolojisi ve Metotları (Kırgızistan Örneği)	47
İngiltere'nin AB'den Ayrılmasının Sonuçları	59
Başkanlık Sistemi Bağlamında Türkiye'de Hükûmet Sistemi Tartışmaları.....	65
Doğu ve Batı Arasında İslam.....	75
İnsan Hakları Teorisinin Felsefi, Ahlaki ve Politik Tazammunları Karşısında Homo Islamicus.....	85
Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma	101
Yolsuzluk Üzerine; Kavram, Sebepler, Sonuçlar ve Kontrol Yolları	109
Refugee Crisis: Eu And Their Deals on Afghan Refugees.....	123
Bir Kimliğe Sahibim, Bilinç ve Kültüre de.....	139
Erken Çocukluk Döneminde Okul Öncesi Eğitim Uygulamalarının Bilişsel Gelişim Alanında Gerekliği.....	151
Consequences of Brexit of UK	161
Düzenleme Kurulu.....	171
Bilim Kurulu.....	171
Kongre Programı	173
Kongreden Resimler	175

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
Hitit Üniversitesi Rektörü

Sevgili Öğrenciler;

Rekabetin ve değişimin hızlı bir şekilde yaşandığı günümüz dünyasında, Türkiye ve dünyadaki üniversiteler arasında seçkin bir yer edinmeyi hedefleyen üniversitemiz, her alanda gelişim ve değişim trendini yakalamış; bilimsel, sosyal, kültürel ve sportif alanlarda etkin, dinamik bir üniversite olarak yola devam etmektedir. Bugün üniversitemizde yaşanan bu olumlu gelişmeler ve gerçekleştirilen başarılı çalışmalar hiç şüphesiz büyük bir öneme sahiptir.

Bir dünya üniversitesi olma yolunda hızlı ve emin adımlarla ilerleyen üniversitemiz, sizlerin iyi yetişmiş, meslek bilgisiyle donanımlı, ufku açık, girişimci ve öz güveni yüksek bireyler olarak yetişmeniz için gerekli tüm altyapıyı oluşturmaya çalışmaktadır. Üniversite hayatınız boyunca sizlere iyi bir eğitim vermenin ve onların mesleki birikimlerinizi artırmanın yanı sıra sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerle kendinizi geliştirmenizi sağlayabilecek tüm faaliyetler olabildiğince desteklenmekte ve üniversitemiz genelinde yaygınlaştırılmaktadır. Bu bilinçten hareketle, Hitit Üniversitesi olarak sadece eğitim-öğretim faaliyetleriyle değil, öğrencilerimizin ilgi alanlarına göre hemen hemen her konuda mevcut olan ve her geçen gün sayıları artmakla birlikte, bugün itibarıyla 83 öğrenci kulübümüzle öğrencilerimize sosyalleşme bilinci, interaktif düşünme, vizyon kazanma, sorumluluk ve risk alabilme, liderlik gibi yetkinlikler kazandırılmaya çalışmaktayız. Farklı ilgi alanlarında oluşturulan bu kulüplerde gerçekleştirilen tüm etkinlikler, öğrencilerimizin çok yönlü düşünce anlayışını destekleyecek entelektüel bakış açısına sahip olabilmelerini, ortak karar alabilme ve ortak hareket edebilme, kısacası iş birliğini tam anlamıyla kavrayabilmelerini ve sağlıklı ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Bu sayede, öğrencilerimiz sadece güçlü bilgi donanımına sahip bireyler olarak değil; kültürel, sanatsal ve sosyal açıdan da gelişmiş bireyler olarak mezun olmaktadır.

Üniversitemizin en yoğun faaliyette bulunan kulüplerinden birisi olan, pek çok proje ve çalışmaya imza atan, son derece aktif olan "Aktif Yaşam Kulübü" üyelerinin takım ruhuyla hareket ederek gayretli ve özverili çalışmaları sonucu bu yıl "Ulusal Aktif Öğrenciler Kongresi"nin beşincisi düzenlenmiştir. 38 üniversiteden 80'e yakın öğrencinin katılımıyla üniversitemiz ev sahipliğinde gerçekleştirilen ve bölüm farkı gözetmeksizin tüm üniversite gençlerini bir araya getiren bu başarılı organizasyonla bilimsel ve sosyal program içe-

rikli, başarılı bir etkinlik gerçekleştirilmiştir. Farklı şehir ve üniversitelerdeki pek çok öğrencinin birbirlerini daha yakından tanımalarına vesile olan bu etkinlik, öğrencilerimizin çok değerli birikimlerini birbirleriyle paylaşarak bir sinerji oluşturmalarına ve aynı zamanda Hitit Üniversitesinin tüm ülke çapında etkin bir şekilde tanıtılmasına büyük katkılar sağlamıştır.

Üniversitelerin sadece eğitim veren kurumlar olmadığına ve bulunduğu şehrin hatta bölgenin sosyokültürel kalkınmasına da katkı sağladığına yürekten inanıyorum. Gerek ilimizi ve üniversitemizi tanıtan gerekse öğrencilerin farklı alanlarda kendilerini ifade edebilecekleri entelektüel bir müzakere ortamı oluşturulmasına vesile olan bu güzel etkinliğin, her yıl artan katılımcı sayısı ve konu çeşitliliğiyle devam edeceğine olan inancımınla, bu başarılı organizasyonun gerçekleşmesinde başta Aktif Yaşam Kulübü Danışmanı Sayın Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ olmak üzere, emeği geçen tüm sevgili öğrencilerimi gayretlerinden dolayı tebrik ediyorum, başarılarının devamını diliyorum.

PROF. DR. CEMİL HAKYEMEZ'İN AÇILIŞ KONUŞMASI¹

6 Mart 2012 tarihinde, yani yaklaşık 5 yıl önce Semih KIZILDAĞ ve arkadaşları tarafından kurulmuş olan Hitit Üniversitesi Aktif Yaşam Kulübü, çok kısa sayılabilecek bir zamanda oldukça güzel çalışmalara imza atmıştır. Kulübümüz; genç, yaşlı, engelli demeden tüm kesimlere yönelik faaliyetleri yanında bilimsel aktivitelere de büyük önem vermiştir. Bu çerçevede, kuruluşunun henüz ilk yılında birinci, ikinci yılında ise ikinci kongreyi düzenlemiş ve bir sonraki yılda da uluslararası kongre düzenleme sözü vermişti. Çok şükür bu hedefine de ulaşmış ve kongrenin üçüncüsünü uluslararası boyutta gerçekleştirmişti. Geçen yıl dördüncüsünü, bu yıl da beşincisini düzenlemenin haklı gururunu yaşamaktadır.

Hitit Üniversitesinde sosyal ve bilimsel faaliyet denildiği zaman ilk olarak Aktif Yaşam Kulübü akla gelmektedir. Kulübümüzün hem kendi üniversitemizde hem de diğer üniversitelerdeki kulüpler tarafından örnek alınmaya çalışılması, bizleri oldukça mutlu etmekte ve daha iyisini yapmak için cesaretlendirmektedir. Aktif Yaşam Kulübü olarak en özgün ve en iyisini yapma hedefinde kendimizle yarışmaktayız.

Kongreler, üniversitelerin tanıtımı ve gelişmesinde en önemli organizasyonlardır. Bizler, üniversitemizin ulusal ve uluslararası sıralamalarda ön sıralarda yer alması için gayret gösteren yönetici ve akademisyenlerimizden gördüğümüz destek sayesinde Hitit Üniversitesine katkı sağlamaya çalışıyoruz. Rektörümüz Prof. Dr. Reha Metin ALKAN başta olmak üzere üniversite yönetimi bizlere her türlü katkıyı sağlamaktadır. Kendilerine çok teşekkür ediyorum. Bizler de buna karşılık tamamen üniversitemizin gölgesine sığınmadık, aksine sponsorlarımız sayesinde ekonomik destek bulduk. İnşallah önümüzdeki yıllarda yeni faaliyet ve daha gelişmiş kongrelerle karşınıza çıkmış olacağız.

Kongrelerde hedeflenen temel gaye, bilime dolayısıyla da şehre, ülkeye ve insanlığa katkı sağlamaktır. Bizler de bu amaçla en iyi faydayı elde etmeye çalışıyoruz. Bu tür müessese ve faaliyetlerin başlamasından ziyade, sürdürülmesi çok daha önemlidir. Zor olanı da budur. Kurulduğundan bu güne kulübümüzde aktif olan tüm öğrenci arkadaşlarımız, aynı duygular içerisinde hep daha iyi ve daha faydalı işler yapma hedefine yönelik hareket ettikleri için faaliyetlerin devamını sağlayabilmişlerdir. Bilimsel organizasyonların ancak para karşılığı yapılabilirdiği günümüz şartlarında böyle bir bilimsel organizasyonu ısrarla sürdürmeye çalışan başta kulüp başkanımız

Emrah MEHMETEFENDİOĞLU olmak üzere tüm düzenleme kurulumuza ve üyelerimize teşekkür ediyorum. Yine kulübümüzün kurulması ve bugünlere gelmesinde büyük desteği olan Kurucu Başkan Semih KIZILDAĞ ile ikinci başkanımız Ahmet Recep CEYLAN'ı, üçüncü başkanımız Kumral KURT'u ve onların çalışma arkadaşlarını da tabii ki unutmamız mümkün değildir. Onlara da teşekkür ediyorum.

Bu tür programların ekonomik destek olmadan sürdürülmesi oldukça zordur. Bizlere güvenen ve ilk kongremizden itibaren çeşitli açılardan destek sağlayan Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ile Oğuzlar Belediyesine, başta Ahlatçı Kuyumculuk olmak üzere Emek İnşaat, Greyder gibi kuruluşlara, farklı programlarıyla renklilik katan Mustafa Ömür DİNÇ ve Ezgi KOÇ'a teşekkür ediyorum.

Son olarak da programımıza katkı sağlayan tüm akademisyen ve öğrencilere müteşekkirim.

25 Nisan 2017

EMRAH MEHMETEFENDİOĞLU'NUN AÇILIŞ KONUŞMASI²

Sayın hocalarım, kıymetli misafirlerimiz ve değerli öğrenci arkadaşlarım. Öncelikle 5. Uluslararası Aktif Öğrenciler Kongresine hepiniz hoş geldiniz.

Aktif Yaşam Kulübü; Engelleri Aşıyoruz, Gülen Yüzler, Okumakla Var Oldum, Gönül Köprüsü ve Bir Tebessüm İçin gibi birçok sosyal projenin yanı sıra Uluslararası Öğrenci Festivali ve Uluslararası Öğrenciler Kongresi gibi büyük bir projenin temellerini atan bir kulüptür. Ayrıca bugün düzenlediğimiz 5. Uluslararası Aktif Öğrenciler Kongresinin en baş mimarımızdır. Kongremiz ilk iki yıl ulusal, 3 ve 4. yıllar ise uluslararası çapta gerçekleştirilmiş ve ciddi bir konuma ulaşmıştır. Kongremize bu sene tekrar Aktif Yaşam Kulübü olarak ev sahipliği yaptığımız için çok mutluyum.

Nisanda gerçekleşecek olan bu kongre için ekibimle birlikte Ocak ayından beri yoğun bir şekilde çalışıyoruz. Bu üç günlük zaman diliminde bir sorun olmaması ve her şeyin yolunda gitmesi için, nasıl daha iyi olabiliriz mantığıyla hareket ettik. Emin olun bu üç günün sonunda herkesin memnun ayrılacağı bir kongre takvimindeyiz.

Öncelikle Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Reha Metin ALKAN'A, kongre kurulu olarak yaptığımız toplantı da her türlü talebimize olumlu dönüş yaptığı, eksiklerimizi fazlasıyla tamamladığı ve kongremizin tekrar vücut bulmasında en büyük desteği sağladığı için çok teşekkür ediyorum.

Lafı çok fazla uzatmadan kongremiz için elini taşın altına koyan tüm sponsorlarımıza ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Böylesine kısa bir zaman diliminde böyle büyük bir projenin altından kalkan ekibimizi tebrik ediyorum. İnşallah daha güzel projelerin altına hep birlikte imza atacağız.

Son olarak da, gerek kongre hazırlık aşamasında gerekse diğer tüm faaliyetlerimizde her zaman yanımızda olan kulübümüzün akademik danışmanı Sayın Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ Hocamıza çok teşekkür ediyorum. Kulübümüz böyle büyük projelere imza atabiliyorsa, başarıları takdire şayansa bu, Cemil HAKYEMEZ Hocamız sayesinde. Kendisine ekibimiz adına teşekkür ediyorum.

İSLAM'DA VE İSLAM DEVLETLERİNDE ANAYASA

Abdullah KARA¹

ÖZET

Modern anayasaların 18. yüzyılda ortaya çıktıkları bilinmektedir. Bununla birlikte, modern anayasaların özellikleri, bölümleri ve içeriği de devletten devlete değişiklik gösterse de bunlar birer nüans şeklinde olup büyük bir farklılık görülmemektedir.

İslami bir bakış açısıyla anayasa hususuna göz atıldığında, öncelikle İslam hukuku hakkında bilinmesi gereken temel kaideler bulunmaktadır. Özellikle İslam hukukunun kaynakları önem arz etmektedir. Kur'an, Sünnet, icmâ ve kıyas dört ana kaynak olmakla birlikte tali kaynaklar da bulunmakta fakat bunlar mezhepsel farklılıklar bağlamında dikkate alınıp işlerlik kazanmaktadır.

İslami bakış açısıyla anayasalara bakıldığında, Medine Vesikası ilk olarak önümüze çıkmakta ve bazı yazarlarca bu metnin yazılı ilk anayasa olma özelliğini taşıdığı belirtilmektedir. Bu önemli husus yanında yine Hz. Peygamber'in Veda Haccı konuşması olan Veda Hutbesi de anayasal nitelikte değerlendirmeye tâbi tutulabilecek bir eserdir.

Anayasaya İslami açıdan bakıldığında, iki önemli ayırım ortaya çıkmaktadır. Bunlar, İslami anayasa ve İslam devleti anayasaları olarak sıralanabilir. İslami anayasa dediğimizde yine İslam dininin prensipleri ağır basmakta ve Hz. Peygamber dönemi ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemi olarak bilinen iki önemli dönem göz önünde bulundurulmaktadır.

İslam devletleri anayasalarında ise Pakistan, İran ve Suudi Arabistan anayasaları yanında diğer İslam devletleri anayasaları bulunmaktadır. Fakat en bilinen ve göz önünde olan İslam devletleri bu üçü olduğundan, ağırlıklı olarak bunlara değinilecektir.

İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı anayasalarını karşılaştıran Ahmet el-Kâtip'in *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet* isimli kitabındaki incelemeler ışığında Pakistan, İran ve Suudi Arabistan devletlerinin anayasalarını bir değerlendirmeye tâbi tutmaktayız. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın Suudi Arabistan Anayasası'ndan daha demokratik ve özgürlükçü olduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: *Anayasa, hukuk, İslami anayasa, İslam devletleri anayasası, Medine Vesikası, İran Anayasası, Suudi Arabistan Anayasası*

GİRİŞ

Anayasa, genel itibarıyla normlar hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve diğer normların ona uygun bir şekilde meydana getirilmesi gereken, yazılı veya yazılı olmayan kurallar olarak tanımlanabilir. Bunun yanında anayasanın birçok özelliği bulunmaktadır. Anayasaya yönelik kavramlar, genel çerçevede, ilk bölümde bahsedilecektir.

İkinci bölümde, İslam hukuku incelenecek ve İslam hukukuna ait kavramlar açıklanarak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. İslam hukukunun anayasayla ilişkili kısmı, genel bir bakışla, İslam hukukunun kaynaklarından ve İslam hukuk ekollerinin yaklaşımlarından açıklanmaya çalışılacaktır.

Son olarak da İslam hukukunda anayasaya yönelik ilk çalışma hakkında bilgi verilecek, İslam hukukunda anayasaya dair görüşler belirtilecek ve bu konuda yapılan çalışmalardan bahsedilecektir. Burada özellikle Hayrettin Karaman ve Hüseyin Hatemi'nin görüşleri temel alınmaktadır. Fakat diğer din âlimlerinin bir araya gelerek oluşturdukları çeşitli anayasa tasarımları da bulunmaktadır. Biz bu konuda, daha çok Hayrettin Karaman, Ahmet Akgündüz, Muhammed Faruk en-Nebhan ve Ahmet el-Kâtip'e ait kaynaklardan faydalandık.

1. MODERN ANAYASA İLE İLGİLİ GENEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Öncelikle “anayasa” teriminin ne olduğunu bilmemiz gerekmektedir. “Anayasa” terimini, Kemal Gözler etimolojik olarak şu şekilde anlatmıştır: “Anayasa terimi ‘ana’ ve ‘yasa’ kelimelerinin bileşiminden oluşmuş bileşik bir kelimedir ve ‘yasa’ kanun, ‘ana’ ise bilindiği üzere yavruyu doğuran dişi manasına gelmektedir. Bu açıdan anayasa, yasaların anası ve yasaların kendisinden doğduğu yasa anlamına gelmektedir.”²

Bekir Parlak ise *Kamu Yönetimi Sözlüğü*'nde anayasayı şu şekilde tanımlamıştır: “Bir toplumun, siyasal açıdan örgütlenmesini, devletin ana görevlerini yürüten organların kuruluş ve işleyişini düzenleyen bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan kuralların tümünü içine alan yasaya anayasa denir. Devletin biçimi, iktidarın organları, görev ve yetkileri, aralarındaki ilişkiler, vatandaşların hak ve özgürlükleri, seçimler, siyasal partiler, yasama organı üyeleri ile ilgili hukuk kuralları da anayasanın kapsamı içine girer.”³

Bunun yanı sıra yazılı olmayan, İngiltere'deki gibi geleneksel olarak uygulanan anayasalar da mevcuttur. Fakat bu yapılan tanım, modern hukuk sisteminin, yani 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkmış yazılı anayasa metniyle gelen geleneğin açıklaması mahiyetinde bir anayasa tanımıdır.

Anayasacılık hareketine dair söylenmesi gereken bir diğer husus da, anayasacılığın demokratik idealizmle aynı şey olmadığıdır. Çünkü totaliter diktatörlüklerde bile anayasalar vardır; ama bir anayasa oluşturmak kesinlikle demokrasinin ön koşuludur ve bu, yönetilenler kadar yöneticiyi de bağlayan, yerleşmiş yasaların oluşturduğu istikrarlı bir çerçevede işleyen bir toplum ortaya koyar.⁴

2 Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Yayınevi, Bursa 2014, s. 21.

3 Bekir Parlak, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, MKM Yayıncılık, Bursa 2011, s. 21.

4 Tamim Ensari, *İslam'ın Bakış Açısından Dünya Tarihi*, çev. İlker Şahin ve Çağrı Sümengen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2015, s. 337.

1.1. Modern Anayasanın Ortaya Çıkışı

Devletin işleyişi için kılavuzluk eden bir üst metin fikri, Antik dönemlere kadar uzanır, fakat modern manada anayasalar İngiliz Anayasası temel alınıp 1215 tarihli Magna Carta'ya kadar götürülmek istense de esas itibarıyla 18. yüzyılda ilk yazılı anayasaların kabulüyle başlamıştır. 1787 ABD Anayasası ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi özelinde, ABD ve Fransa modeli daha sonraki tüm anayasal gelişmelere model teşkil etmekle kalmamış, neden ve nasıl var olacakları konusunda da gerekli açıklamaları sunmuştur.⁵

Anayasalar modern bilim dönemi pozitivist anlayışının toplumsal uzantısı olan liberalizmin bir meyvesidir. Amaç, devleti sınırlayıp bireylerin özgürlüğünü genişletmektir.⁶ Bu bağlamda anayasalara bakacak olursak, anayasalar genellikle, savaş, devrim, ulusal bağımsızlık gibi güç durumların ardından ortaya çıkmıştır. Modern manada ve yazılı bir biçimde anayasal hareket ABD merkezli olup bunu Fransa izlemiş ve dünya geneline, özellikle 20. yüzyılda büyük bir hızla yayılmıştır.

1.2. Modern Anayasanın Temel Kavramları

Modern anayasalara bakıldığında çeşitli terimler karşımıza çıkmaktadır. Bu terimleri genel olarak açıklamak faydalı olacaktır.

Maddi Anlamda Anayasa: Devletin temel organlarının kuruluşunu ve işleyişini belirleyen hukuk kurallarının bütünüdür.⁷

Şekli Anlamda Anayasa: Normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden, kanunlardan farklı ve daha zor bir usulle konulup değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁸

Yazılı Anayasa: Kuralları kâğıt üzerinde harflerle ifade edilmiş, yani yazılı bir metne sahip olan anayasadır.⁹

Yazısız Anayasa (Teamüli Anayasa): Devletin temel organlarının kuruluş ve işleyişi konusunda eski zamanlardan beri sürekli olarak tekrarlanan ve bağlayıcı olduğuna inanılan ve uyuşmazlık hâlinde hukuk düzeni tarafından da müeyyidelendirilen kuralların bütünüdür.¹⁰

Yumuşak Anayasa: Normal kanunlarla aynı usullerle ve aynı organlarca değiştirilebilen anayasadır.¹¹

5 Harun Talha Ayanoglu, "Geçmişten Günümüze Anayasacılık ve Yeni Anayasa", *Akademik Perspektif*, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/03/22/gecmisten-gunumuze-anayasacilik-ve-yeni-anayasa/> erişim tarihi: 07.05.2016.

6 Ayanoglu, "Geçmişten Günümüze Anayasacılık ve Yeni Anayasa".

7 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 49.

8 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 49.

9 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 52.

10 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 53.

11 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 59.

Katı Anayasa: Normal kanunlardan daha farklı organlarca ve daha zor usullerle değiştirilebilen anayasadır.¹²

Anayasalar nasıl oluşur sorusuna şu şekilde cevap verebiliriz:

Antidemokratik metotlar: Genel olarak siyasi iktidarın, baskılara maruz kalarak mutlak yetkilerinin bazısından vazgeçmek yoluyla oluşturulan anayasalardır ve anayasanın ortaya çıkışının ilk şeklidir.¹³ Bu metot iki şekilde gerçekleşir:

a) Ferman: Devlet başkanının bazı haklarından, kendi iradesiyle ve halk lehine vazgeçmesidir.¹⁴

b) Misak: Devlet başkanıyla halk arasında bir anlaşma yoluyla ortaya çıkan anayasadır. Bunun ilk örneği 1215 yılında kral ile din adamları ve soylular tarafından temsil edilen İngiliz halkı arasında yapılan, İngiltere'deki "Büyük Ferman"dır.¹⁵

Demokratik metotlar: Bu metotlar, anayasayı devlet başkanının iştirakı olmaksızın bizzat halkın kabul ettiği metotlardır ve iki şekilde ortaya çıkar:¹⁶

a) Kurucu meclis: Halkın anayasa yapmaya yetkili kılmak için seçtiği ve Kurucu Meclis denilen meclis tarafından yapılan anayasa.¹⁷

b) Anayasa referandumu: Kurucu meclisin ya da başka bir heyetin yaptığı anayasa tasarısının, halkın oyuna sunulup halk tarafından doğrudan kabul edildiği bir metottur.¹⁸

1.3. Modern Anayasaların İçerikleri

Anayasa kavramından bahsederken, genel bir bakış açısıyla anayasanın içeriği hakkında bilgi sahibi de olmamız gerekmektedir. Anayasalara baktığımızda genel olarak anayasaların şu kısımlardan oluştuğunu görmekteyiz:¹⁹

Başlangıç: Başlangıç bölümlerinde genellikle anayasanın dayandığı temel felsefe ve ideoloji açıklanır. Anayasaların başlangıç bölümleri hukuki olmaktan ziyade, edebi bir dille kaleme alınır. Bu kısımlarda pek çok duygu yüklü ifade kullanılır. Bunun yanında bazı anayasalarda dinî ifadelere yer verilmiştir.²⁰

Genel İlkeler veya Genel Hükümler: Genellikle bu kısımlar birkaç maddelik veya en çok 15-20 maddeliktir. Bu kısımlarda anayasalar, devletin şek-

12 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 59.

13 Muhammed Faruk en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, çev. Ser-vet Armağan, Sönmez Yayınevi, İstanbul 1980, s. 30.

14 Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 30.

15 Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 31.

16 Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 31.

17 Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 31.

18 Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 31.

19 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 63.

20 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 64-65.

line ve niteliklerine ilişkin ilke ve hükümleri (cumhuriyet-monarşi, üniter devlet-federal devlet, egemenlik, din-devlet ilişkileri vd.) belirlerler.²¹

Temel Hak ve Hürriyetler: Her anayasa, insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetleri anayasada sayıp tanımakta ve çoğunlukla da bunların korunması ve sınırlanması konusunda güvenceli bir sistem oluşturmaya çalışmaktadır. Modern anayasaların genellikle en uzun bölümleri, temel hak ve hürriyetler bölümleridir; fakat bu bölümün kısa olduğu anayasalar da mevcuttur. Anayasaların bu kısımlarına bakıldığından genel olarak, bireysel hak ve özgürlükler, sosyal ve ekonomik haklar ve siyasi haklar olmak üzere üçlü bir ayrım görülmektedir.²²

Devletin Temel Organları: Bu kısım genellikle, anayasaların temel hak ve hürriyetler kısmından sonra düzenlenmektedir ve âdet olarak bu kısımlarda devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargıya dair bilgiler bulunmaktadır. Yasama organlarının kuruluşu ve işleyişi, yürütme organının yapısı ve çalışması ve yargı organının da oluşumu, yargı organına hâkim olan temel prensipler, ülkedeki yüksek mahkemelerin kuruluşu ve işleyişi hakkında bilgi bulunmaktadır.²³

Diğer Hükümler: Diğer birtakım hükümleri içeren bu kısım aslında anayasada olması gereken bir kısım olmamakla birlikte, serbest bir çerçevede buna mani bulunmamaktadır.

Anayasanın Değiştirilmesi: Anayasaların son olarak düzenledikleri şey, kendilerinin değiştirilme usul ve esaslarıdır.

Son olarak, günümüzde sosyal devlet anlayışının güç kazanması, anayasanın amacını genişletmiştir ve anayasalar, yalnız devleti hukuka bağlamakla kalmamışlar, topluma ve bireylere sosyal haklar tanıma amacına da yönelmişlerdir.²⁴

2. İSLAM HUKUKU İLE İLGİLİ GENEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında İslam hukukunun ortaya çıkışı ve gelişim dönemleri genel olarak bahis konusu edilecek ve ardından da İslam hukukundaki anayasa bağlamında işimize yarayacak kavramlardan genel olarak bahsedilecektir.

2.1. İslam Hukukunun Ortaya Çıkışı ve Gelişim Aşamaları

İslam hukuku ilahî kaynaklı bir hukuktur. Dolayısıyla vahyin gelişiminin başlamasıyla, aslında İslam hukukunun da başladığını söyleyebiliriz. Zaman içerisinde ilahî kaynaklı Kur'an-ı Kerim tamamlandıkça İslam hukukunun temeli de tamamlanmış oldu. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (sav.) döneminde, onun söz, fiil ve takrirleriyle İslam hukukunun kaynaklarından ikin-

21 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 65-66.

22 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 67.

23 Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, s. 68.

24 Parlak, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, s. 22.

cisi ortaya çıkmıştır. Ekseri ulema da bu konuda ittifak ederek ikinci ana kaynağın Kur'an'dan sonra Sünnet olduğu kanısına varmışlardır.

Hz. Peygamber'in (sav.) Mekke döneminde, hukuki işleyiş açısından pek etkili olmadığını fakat hicret sonrası Medine döneminde bu konuda en üst merci olarak kabul gördüğünden, hem bir devlet yöneticisi hem de bir yargıç vazifesi de yapmaktaydı. Medine Sözleşmesi ve Veda Hutbesi olarak bilinen hitabet, anayasal bir hüviyet içermektedir.

Hz. Peygamber'in (sav.) vefatının ardından, vazgeçilmez İslam kaideleri esas alınarak fakat bu kaidelere yeni yöntemlerle uygulama alanı getirilerek halife denilen devlet yöneticileri seçilmiştir.

Gelişim aşamalarında müçtehitlerin, müfessirlerin vb. din âlimlerinin görüşleri çerçevesinde, ana esas olarak Kur'an ve Sünnet ışığında İslam hukuku gelişmiştir.

Günümüzde ise konumuzla bağlantılı olarak Pakistan, İran ve Suudi Arabistan gibi İslam ülkelerinin anayasaları ve âlimlerin bir araya gelerek oluşturdukları çeşitli İslami Anayasa taslakları bulunmaktadır.

2.2. İslam Hukukunun Anayasa ile Bağlantılı Olan Temel Kavramları

Toplumda uygulanan ve toplumu düzenleyen ilk kaideler, özellikle dinî kural ve kaideler olmuştur.²⁵ Dinî kural ve kaideler, bir taraftan insan ile uluhiyet arasındaki münasebetleri, diğer taraftan da insanla insan arasındaki münasebetleri tanzim etmektedir.²⁶

Öncelikle İslam hukukunun ne olduğu konusundan bahsetmek gerekmektedir. İslam hukukunun genel olarak bilinen adı fıkhıdır. Fıkıh kelimesinin lügat manası; bir şeyi, bir sözü iletme ve hikmetiyle zevkine vararak anlamak ve hatta tatbik edecek şekilde anlamaktır.²⁷ Fıkıh, re'y ve içtihat ile istinbat ve istihraç edilen, fikir ve teamüle muhtaç olan ilimdir.²⁸ Fıkıh evvela inanç esaslarını bünyesinde barındırır. İnançtan sonra Allah'a ve kullara karşı ama her zaman Allah adına yapılacak olan işler, yani ibadetler gelir. Ardından aile, miras, eşya, mal ile ilgili sözleşmeleri içine alan muamelelerin geldiği görülür. Hukuk kuralları kadar açık ve kesin müeyyideleri olmayan ahlak kuralları da fıkhı dâhildir. Bunlardan başka yapılması yasaklanmış olan hükümleri beyan eden ceza kuralları ve yargılama esasları ve nihayet devlet idaresi, devlet esas teşkilatı ve harp hukuku ile ilgili mesele ve hükümlerin tamamı da fıkhın geniş sahasına girer.²⁹

25 Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974, s. 8.

26 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 9.

27 Hakkı Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 1, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/312.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2016).

28 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 1.

29 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 1-2.

İslam hukuku her şeyden önce hatta akıldan da evvel vahye dayalı, vahye endeksli bir hukuktur.³⁰ İslam hukukunun yapısal çatısı, hukuki esaslara, ahlaki ve dinî ölçüler katılarak oluşturulmuştur.³¹ Bunun yanında, İslam hukukçularının beyanına göre, fihhi hükümler hüsn (iyi ve güzel) ve kubh (çirkin ve kötü) üzerine istinat eder ve tamamen iyi ve güzel olanların yapılması farz, yani mecburidir.³²

Fıkıh, değişmez kanun ve kurallarının yanı sıra örf ve âdet hukukuyla ilgili esasları ve akılcı yönü sayesinde ve güçlü fakihlerin elinde daima her toplum ve her çağa uyacak bir keyfiyete de sahiptir.³³

İslam hukuku yani şeriat, çoğu durumlarda külli hükümleri koymak ve genel ilkeleri belirlemekle yetinmiştir.³⁴ İslam, bu kurallara bağlı kalmak suretiyle teşrii yapısını tamamlamayı ve bu ana çizgilerin iç boşluklarını doldurmayı ulu'l-emr'e ve ümmet arasındaki görüş sahiplerine bırakmıştır.³⁵ Ulu'l-emr ve ümmet arasındaki görüş sahiplerine verilen teşri hakkı, yaptıkları yasamaların şeriatın nasslarına, genel ilkelerine ve teşri ruhuna bağlı kalmakla sınırlandırılmıştır.³⁶

Daha önce de değindiğimiz üzere, Kur'an-ı Kerim İslam hukukunun temel kaynağıdır. Kur'an, Allah'tan Hz. Peygamber'e (sav.) Cebrail (a.s.) vasıtasıyla gönderilen bilgilerdir. Bunun yanında, hadis ilahî iradenin Hz. Muhammed vasıtasıyla bir nevi tescili olduğundan, İslam hukukuna Kur'an'dan sonra ikinci bir ana kaynağı teşkil eder.³⁷

Önemle belirtmemiz gerekir ki, Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in (sav.) Sünnetinin teşkil ettiği İslam dininde bu iki kaynağa aykırı olan hiçbir kural ve kaide meşru sayılmaz.³⁸ Bununla birlikte, İslam dininin ortaya çıkışından günümüze gelinceye kadar kurulan bütün İslam devletlerinde hukuk; Kitap ve Sünnete dayanmış, çeşitli içtihat metotlarıyla bu iki kaynaktan çıkartılmıştır.³⁹

İçtihat sözlükte şu şekilde tanımlanmaktadır: İslam âlimlerinin şer'i çerçevede dâhilinde bir konuda fikir ortaya koymalarıdır.⁴⁰ Bunu yapan kişilere müçtehit denmektedir ve bu kişilerin İslam hüküm ve konularında ana ve tali kaynaklar hususunda azami bilgi sahibi olmaları şarttır.

30 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 3.

31 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 4.

32 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 4.

33 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 5.

34 Abdülkadir Udeh, *İslam ve Siyasi Durumumuz*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, s. 220.

35 Udeh, *İslam ve Siyasi Durumumuz*, s. 220.

36 Udeh, *İslam ve Siyasi Durumumuz*, s. 220.

37 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 14.

38 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 16.

39 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 16.

40 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara 1990, s. 504.

Kur'an ve Sünnetten sonra diğer ana kaynak icmâdır. İcmânın lügat anlamı, bir şeyde ittifak etmek veya azm etmek demektir. Hukuk terminolojisinde ise aynı devre mensup müçtehit İslam hukukçularının hukuki bir meselenin çözümünde veya bu müçtehit hukukçulardan bir veya ikisi tarafından verilmiş bir fetva hakkında ittifak etmeleridir. İcmâda içtihat önemli bir yere sahiptir. İcmâ için içtihat sahibi hukukçu olunması şarttır.

İslam hukukunun son ana kaynağı kıyastır. Fakat diğer üç ana kaynaktan farkı vardır. Kur'an, Sünnet ve icmâ bizzat şer'i prensipler olduğu için ispat edici olarak değerlendirilirken, kıyas izhar edici (gösterici) bir delil olarak kabul edilmektedir. Kıyas kelimesi lügat anlamı itibarıyla, bir şeyi takdir etmek, ölçmek, karşılaştırmak ve iki şey arasındaki benzerlikleri tespit etmektir. Hukuk terminolojisinde ise açık ve kesin bir hükme sahip hukuki bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak illet sebebiyle, benzeri bir hukuki meselede izhar etmek ve aynı hükmü, benzeri meseleye de uygulamaktır.⁴¹

İslam hukukunun dört ana kaynağı hakkında kısaca bilgi verildi. Tali kaynaklar da kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

İslam hukukunda yedi tali kaynak bulunmaktadır. Fakat bu yedi tali kaynak dışında da çeşitli kaynaklar ortaya çıkabilir. Bu tali kaynaklardan ilki, örf ve âdet kaideleridir. Genel bir tanım bulunmakla birlikte örf, âdet ve teamülün ayrı ayrı da tanımları bulunmaktadır. İnsanların genel olarak iyi bulup tekrar edegeldikleri ve benimseyerek ortaklaşa uydukları iş veya sözlerdir.⁴² Ayrı ayrı anlamlarına bakacak olursak örf; akıllılarca beğenilen, toplumun vicdanında yer eden ve selim fitratların kabulüne mazhar olan toplumun benimsediği bir şeydir.⁴³ Âdet, insanlar arasında devam edegelen ve defalarca uygulanan kurallardır.⁴⁴ Teamül ise genellikle örf ve âdetin amelî kısımlarına denir.⁴⁵ Bu tali kaynağın kullanımında ve yine diğerlerinde de dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise Kur'an ve Sünnete aykırı olma şartıdır. Bu sebeple iki ana kaynağa aykırı olan tali kaynaklar terk edilir ve ana kaynak hükmü doğrultusunda hareket edilir.

Diğer tali kaynak ise istihsandır. İstihsan kelime anlamı itibarıyla, bir şeyi iyi ve güzel görmek, tercih etmek demektir. Hukuk terminolojisinde ise birçok tanım olmakla birlikte en uygun tanım şudur: Müçtehit hukukçunun, zihnine çarpıp tercih ettiği bir delilden dolayı, açık kıyastan, kapalı kıyasa veya genel hükümden istisnai bir hükme dönmesidir.⁴⁶ Bu tali kaynak daha çok Hanefi hukukçular tarafından kullanılmaktadır.

41 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 48.

42 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 49-50.

43 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 50.

44 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 50.

45 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 50.

46 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 51.

Üçüncü tali kaynak istislahattır. Diğer bir adı amme menfaatidir. Teşrii faaliyetlerin amacı, yararlı şeylere vesile ve zararlı şeylere de mani olarak insanların maslahat ve menfaatlerini korumaktır.⁴⁷ Bu hukuk kaynağına müracaat için İslam hukukunda hükmü aranan hukuki meseleyle ilgili, gizli veya açık bir hüküm bulunmamalıdır. Hz. Ömer başta olmak üzere birçok kişi tarafından kullanılmış ve özellikle Maliki hukukçular bu kaynağa yönelmişlerdir.

Dördüncü tali kaynak sedd-i zerayidir. Zerayı, vesileler ve vasıtalar demektir. Sed ise, kapamak, set olmak manasına gelir. Hukuk terminolojisinde ise haram olan şeylere vesile olan şeylerin de haram sayılması, helal şeylere vasita olan şeylerin ise helal kabul edilmesi prensibidir.⁴⁸ Bu kaynağı daha çok Maliki ve Hanbeli hukukçular kullanmışlar ve eserlerinde yer vermişlerdir.

Beşinci tali kaynak istishabdır. İstishab lügat manası itibarıyla, birisiyle arkadaş olmayı istemek, bir şeyle beraber bulunmak demektir. Bir hukuk terimi olarak ise, bir şeyin daha önce bulunduğu durum değişmedikçe, o durumun olduğu gibi baki kalmasına hükmetmektir.⁴⁹ Hanefi ve Şafii hukukçular, istishabın bir hukuk kaynağı olduğunda ittifak etmişlerse de, bu hukuk kaynağının mahiyeti ve fonksiyonu hususunda ihtilaf hâlinindedirler.

Altıncı tali kaynak bizden öncekilerin şeriatıdır. Son tali kaynak ise, sahabelerin hukuki görüşleridir. İslam hukukunun bu ana ve tali kaynakları haricinde, genel hukuk prensipleri, Müslümanlar tarafından başkalarıyla akdedilmiş antlaşmalar, sözleşmeler, kendilerine yasama yetkisi verilen konularda yasama erkince düzenlenen kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler vs. gibi misaller verilebilir.⁵⁰

Rönesans ve Fransız İhtilali ile Batı hukuku ilerleme kaydetmiş, bunu müteakiben İslam âleminde hukuki ıslahat sahasında üç grup ortaya çıkmıştır:⁵¹

1) Geçmişte kullanılan hukuk, kitap ve kaidelerine bağlı kalınması gerektiğini söyleyenler,

2) İctihadı öngören ve Batılı hukuk sistemi ve şeklini örnek alarak fakat fıkıh kaynağından derlenmiş yeni kanunlara ihtiyaç olduğunu savunan muhafazakâr veya mutediller (ılımlılar),

3) Teceddüt taraftarları olarak anılan ve hukuk oluşturmanın uzun süre alacağını, buna zaman olmadığını ve Batı'nın hukukunun olduğu gibi tercümesinin yapıp uygulanmasını öngörenler.

47 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 52.

48 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 53.

49 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 53.

50 Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 56-57.

51 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 16-17.

İslam hukukunu konu alan kitaplar üç ana bölümden oluşmaktaydı. Bunlar; ibadat, muamelat ve ukubattır.⁵² Fakat kanunlaştırma hareketlerinden sonra, (*Mecelle* ile başlayan dönem) üçlü ayırım yerine daha geniş bir ayırım yapılmaya başlanmıştır:⁵³

1. İbadat,
2. Ahvâl-i Şahsiyye (şahıs ve aile),
3. Muamelat (kısmen medeni ve borçlar),
4. Ahkâm-ı sultaniyye veya siyaset-i şer'iyye (esas teşkilat, idare ve kısmen ceza)
5. Uqubat (ceza),
6. Siyer (devletler umumi ve kısmen hususi),
7. Adab (ahlak ve muâşeret).

Bu şekilde yedili bir ayırım yapılmaya başlanan İslam hukukunda bir de Batılı hukuk sistemlerinden ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. Bunlar genel olarak, iki ana kaynak olarak Kur'an ve Sünnetin bulunması ve diğer kaynakların bu ikisine tâbi olması, her fiil için İslam hukukunda hem dünyevi hem uhrevi cezanın söz konusu olması, iyi davranışlar için de uhrevi bir mükâfat söz konusudur, teşrii salahiyeti ilim ve ehliyetle elde edilir ve müçtehit olmayan devlet başkanı İslami içtihatlarla aykırı kanun koyamaz, ayrıca hiçbir kanun ve içtihat; Kitap, Sünnet ve icmâa aykırı olamaz; İslam hukuku islahatçı ve inkılapçıdır ve son olarak İslami kaideler insanlar tarafından değiştirilemez.⁵⁴

Modern hukukta bilindiği üzere, kamu ve özel olmak üzere temel iki ayırım bulunmaktadır. İslam hukuku için ise iki farklı kanaat bulunmaktadır. Bazı yazarlar İslam'da açıkça bir ayırımın olmadığını ve zamanla, fetihlerle gidilen ülkelerden etkilenilerek bu ayırımın ortaya çıktığını belirtirken, diğer bazı yazarlar ise bu ayırımın bulunduğunu fakat terimsel farklılıktan dolayı bunun uzman ve âlim kişilerce daha iyi anlaşılabilceğini söylemektedirler.⁵⁵ Hayrettin Karaman'a göre, amme hukukunun anayasa, devlet, idare dallarıyla hukuk felsefesi ve sosyolojisinde tedvin edilen bilgiler, İslami kaynaklarda toplu bir şekil ve düzende bulunmaz.⁵⁶

3. İSLAM'DA ANAYASANIN YERİ VE ANAYASAYA BAKIŞ

İslam hukuku ile modern hukuk arasındaki farklardan öncelikle bahsedilmelidir. Bundan yola çıkılarak, İslam hukukunda anayasanın modern manada anayasadan da farklı olduğu aşikârdır. Temel kaynaklar açısından bakıldığında, İslam hukukunda anayasanın var olup olmadığı tartışmalıdır.

52 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 27.

53 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 28.

54 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 29-30

55 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 37

56 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 37

Daha önce de idare ve özel olmak üzere ikili bir ayrımın olduğu hususunda iki görüş bulunduğunu belirttik.

İslam hukukunun iki temel kaynağı anayasa hususunda da geçerlilik arz etmektedir.

Anayasa hukukçuları “anayasa” kelimesine iki mana veriyorlar. Bu manalara modern ve İslami bakış açısını karşılaştırarak şu şekilde izahat getirebiliriz:

1. Geniş manada anayasa: Bir insan toplumunda, insan topluluklarını tanzim eden kaidelerin hepsini içine alır. Duruma İslami açıdan baktığımızda ise, bu durumda Kur’an’daki bütün ahkâm ayetleri, İslam toplumunun her sahasındaki münasebetleri tanzim ettiğinden birer anayasa kaidesi kabul edilir. Çünkü anayasa kaideleri idare nizamını koyan kaidelerin bildirilmesine inhisar etmez, belki şahısları topluma bağlayan münasebetleri tanzim eden kaidelerin hepsini içine alır.⁵⁷

2. Dar manada anayasa: Bununla, kuruluşu, yetkileri, organların birbirleriyle münasebetleri ve vatandaşlarla ilgisi bakımından devlet etrafında cereyan eden hukuk kaidelerinin araştırılması kastedilir. Yine İslami açıdan baktığımızda, sadece devletin şahıslarla ilgisini düzenleyen ve şekli manada anayasa vesikası kabul edilen anayasa kaidelerine inhisar ederiz. Ya da anayasa vesikasında yer alsın veya almasın, muhteva bakımından anayasa kaidesi kabul edilen mefhumu esas alırız. Bu takdirde Kur’an anayasanın kaynaklarından biri kabul edilir ve bu durumda temel anayasa kaidelerini beyan eden ve açıklama bakımından kavli ve fiilî Sünnetlere başvurmamız şarttır. Böylece İslam anayasa kaideleri son derece zenginleşmektedir.⁵⁸

Bu hususun net olarak anlaşılması için, öncelikle peygamber dönemi-ne bakılması şarttır. Peygamberimizin 23 yıllık vahiy ve risalet döneminde, günlük hayattan kamu düzeniyle ilgili konulara kadar geniş bir alanda hak ve adalet temeline dayanan yeni bir toplum inşası hedeflenmişti.⁵⁹ Hz. Peygamber’in, inananların her yönüyle lideri olmakla birlikte, 13 yıllık Mekke döneminde, kamu alanında idari ve siyasi bir yetki kullanması mümkün olmamıştır.⁶⁰ Bu süreçte inen ayetlerde hak ve adalete vurgu, adalette hükmetmeyi konu alan kıssalar vardır.⁶¹ Bunun ardından ihtiyaç hissedilen idari ve siyasi birlik, 10 yıllık Medine döneminde ortaya çıkmıştır. Hicret sonrasında Peygamberimizin öncülüğünde gerçekleşen Müslümanlar arasındaki kardeşlik antlaşması ile Medine’de bulunan müşrik Arapların ve Yahudilerin de taraf olduğu ‘Medine Sözleşmesi’, merkezî idarenin tesis edilmesi ve Hz.

57 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 253-254.

58 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 253-254.

59 Ali Bardakoğlu, “Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed”, *Derin Tarih Hz. Muhammed Tarihinin Akışını Değiştiren Peygamber*, Özel Sayı 5, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 77.

60 Bardakoğlu, “Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed”, s. 77.

61 Bardakoğlu, “Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed”, s. 78.

Peygamber'in ihtilaflı durumlarda son sözü söyleyecek merci olması yönünde önemli bir adım oldu.⁶²

Bu hukuki konu Kur'an tarafından Ahzâb Suresi 36. ayette şu şekilde belirtilmektedir: "*Allah ve Resulü bir şeye hüküm verdiği zaman, bir mümin erkek ve kadın için kendi işlerinde başka bir şeyi seçme hakları olamaz. Kim Allah ve Resulü'ne karşı gelirse açık bir sapıklığa düşmüş olur.*"⁶³ Hadis kaynaklarındaki örnekler bakıldığında da Peygamberimizin yargılama sırasında objektiflik, kanunilik, eşitlik, şahsilik ve aleniyet, cezaların geçmişe şamil olmaması gibi prensiplere bağlı bir uygulama sergilediği ortaya çıkmaktadır.⁶⁴

Yukarıdaki ayetten de anlaşılacağı üzere, Sünnetin İslam hukukundaki yeri önemlidir ve ana kaynak olması da Kur'an'ın işaret etmesi dolayısıyla. Çünkü bizzat Allah'ın sözü olduğuna inanılan Kur'an'da geçen sabitlikle bu tescillenmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte hadislerden çıkarılan birtakım yargılama ilkeleri, anayasanın temelinde dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında da bilgi vermektedir. Adalet ve eşitlik vurgusu çokça olan İslam hukuku, anayasanın da bu konularda hassas olması gerektiğine ve bu temelde bir anayasanın var olmasının uygunluğuna işaret etmektedir.

3.1. Anayasal Bir Metin Olarak Medine Vesikası

Bizzat Peygamber döneminden yola çıkmamız gerektiğinin doğru olacağını ve bu dönemde yapılanların İslam hukuku ve bu dairede anayasa bağlamında nasıl bir yol izlendiği ya da izlenmesi gerektiği için önemli bir dönem olduğuna vurgu yapmaya çalıştık. Buradan yola çıkarak Medine Sözleşmesi hakkında birkaç bahisten söz etmemiz de doğru olacaktır.

Hz. Peygamber öncülüğünde Müslüman ve gayrimüslimlere danışılarak bir site-devlet hâlinde teşkilatlanmak üzere Hz. Enes'in evinde toplandı ve anayasa niteliğinde yazılı bir belge ortaya çıktı.⁶⁵ Muhammed Hamidullah'a göre bu belge, aynı zamanda dünya üzerindeki ilk yazılı anayasaydı.⁶⁶

Bu vesikadan yola çıkılarak maddelerin teker teker ayrıntılı incelemesi yapılabilir fakat çalışmamızın boyutlarını aşacağından dolayı genel bir değerlendirme yapılması yeterli olacaktır. Bu vesikanın üç ana dayanağı bulunmaktadır. Bunlar; Kur'an, Medine örfü ve büyük hicretten sonra oluşan yeni çevre şartlarıdır.⁶⁷ Bir kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'e daha önce yeteri kadar vurgu yaptık ve gerekli açıklamalarda bulunduk. Medine örfünden kasıt ve bunun vesikada kullanılışı, vesika deklare edilirken Medine halkı ve çevre kabilelerce bilinen ve uygulanan örf ve âdetler dikkate alınmış, bunlardan

62 Bardakoğlu, "Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed", s. 78.

63 Kur'an-ı Kerim, Ahzâb Suresi, 36.

64 Bardakoğlu, "Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed", s. 81.

65 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 66.

66 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 66.

67 Mustafa Kelebek, "İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası", <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/288.pdf>, s. 10 (Erişim Tarihi: 17.05.2016).

adalet, nısfet ve ahlaki değer ölçülerine uygun olanları korunmuş, diğerleri ise geçersiz sayılmıştır, şeklindedir.⁶⁸ Çevre şartlarından kasıt ise Medine'nin sosyoekonomik yapısıyla askerî ve idari birliklerdir.⁶⁹

Daha önce de kısmen bahsettiğimiz gibi, vesikanın, yalnız Müslümanların tarihinde değil, belki insanlık tarihinde ilk defa yazılı olarak ve hukuk dili kullanılarak deklare edilmiş, bağlayıcı, siyasi erkin bizzat benimsediği uygulanma özelliğine sahip bir anayasa niteliği taşıdığı, günümüz İslam hukuku araştırmacıları tarafından da söylenmektedir.⁷⁰

Medine Vesikası'nın öngördüğü devletin anayasal idari ve mali yapısı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:⁷¹

- a) Devletin şekli: Başkanlık sistemiyle yürütülen, merkezi hükümetli konfederatif yapı.
- b) Devletin ulusal yapısı: Müslümanlar, Yahudiler gibi federasyonlardan oluşan ve siyasal bir bütünlük (ümme) arz eden çok uluslu sistem.
- c) Teşriî yapı: Maruf olanla amel. Allah ve Resulü nihai otorite.
- d) Hukuki yapı: Medine örfü, maruf kurallar, içtihadî kararlar, Sünnet ve Kur'an ayetleri.
- e) Dinî hayat: Din özgürlüğü.
- f) Devletin organları: İdari, yargı, savunma ve eğitimle ilgili devlet organlarının sade biçimi.
- g) Devlette mali yapı: Her taife (federasyon) ve sivil toplum örgütlerinin özellikle savaş nedenleriyle ödeyecekleri vergi payları.
- h) İdari ve sosyal güvenlik: Vesika devlet başkanını bütün idari ve askerî kararların başına getirmektedir. Bütün atamalar devlet başkanına bağlı danışma kurulunca yapılmaktadır. Ülke sınırları içerisinde herkese –yasa dışı hareket etmediği sürece– gerek kent içinde gerekse civar yerleşim birimlerinde oturma ve seyahat özgürlüğü ve güvenliği tanınmaktadır.

Bu vesikaya göre devletin “çok hukuklu” değil, çok uluslu, özgürlükçü, yazılı bir anayasası, bağlayıcı kuralları olan sınırları belli, kanunlar karşısında herkese eşitlik sağlayan, kişilerin mali mükellefiyetleri belirlenmiş, yurt savunmasında askerî birlikleri düzenlenmiş ve başkanlık sistemini benimsemiş bir özellik taşıdığı söylenebilir.⁷²

Medine Vesikası olarak anılan ve anayasal bir nitelik taşıyan bu belgeyle 1861 tarihli Tunus Anayasası arasında hiçbir İslam ülkesinde aynı veya benzeri bir anayasa hareketine rastlanmamıştır.⁷³

68 Kelebek, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, s. 12.

69 Kelebek, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, s. 12-13.

70 Kelebek, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, s. 17-18.

71 Kelebek, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, s. 19.

72 Kelebek, “İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası”, s. 19-20.

73 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 65.

Bu vesikanın yüzeysel incelemesinden sonra belirtilmesi gereken önemli bir husus da İslam ülkeleri anayasaları ve İslami anayasa ayrımıdır. İslam ülkeleri anayasaları ile İslami anayasalar birbirinden farklıdır. İslam ülkeleri anayasaları, halkın ekseriyetle Müslüman olduğu ülkelerin anayasaları olarak anlaşılırken; İslami anayasalar, anayasanın sırf İslami müessesese, nizam ve prensiplere dayanmasıdır.⁷⁴ İslam ülkeleri anayasaları hususunda özellikle Ahmet el-Kâtip'in eserleri mevcuttur ve *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet* adlı kitabında Suudi Arabistan Krallığı ve İran İslam Cumhuriyeti anayasalarını inceleyen yazar, bu konuda güzel bir incelemede bulunmuştur. İslami anayasa ile ilgili de özellikle Medine Vesikası ve İslam hukuku kitapları gerekli bilgileri içermektedir.

3.2. İslami Anayasa

Öncelikle İslami anayasa hususu ele alındığında, İslami anayasanın başlıca dört ana kaynağı bulunmaktadır. Bunlar; Kur'an-ı Kerim, Sünnet, Hulefâ-yi Râşidîn'in tatbikatı ve müçtehitlerin doktrinleridir.⁷⁵ Bunun yanında tali kaynak olarak da, mesalih, örf ve âdet gibi kaynak ve metotlar da vardır.⁷⁶ Ana kaynakları incelediğimizde Kur'an ve Sünnet ile ilgili gerekli açıklamalar daha önce yapılmıştı. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de sosyal hayatın bütün alanlarına yönelik hükümler ve kaideler vazetmiştir. Bunlardan bir kısmı şahsi ve kişisel olmakla birlikte, ekseriyeti umumi düsturlar hâlinde devlet hayatına taalluk etmektedir.⁷⁷

Hulefâ-yi Râşidîn tatbikatı: Hadis, tarih, siyer ve terceme-i hâl kitapları, Hz. Hasan'ın hilafetinin hitamına kadar devam eden Hulefâ-yi Râşidîn devrinde bu halifelerin Hz. Peygamber'den sonra devlet işlerini nasıl yürüttüklerine ait değerli bilgiler nakletmektedir. Gerek sahabe icmâi gerekse mezkûr halifelerin, sahabeyle istişareden sonra alıp tatbik ettikleri kararlar, Müslümanlar için Kitap ve Sünnetten sonra üçüncü bir hüküm kaynağıdır ve rehberlik etmektedir. İttifaklarına muhalefet edilemez; çünkü sahabe icmâi Hz. Peygamber'in rızasını temsil eder. Ancak, bir mevzuda görüş ayrılıkları varsa o taktirde bu görüşlerden herhangi birisi veya başkası tatbikata esas olabilir.⁷⁸

Müçtehitlerin doktrinleri ise yol gösterici mahiyette olup, uygulanması zorunlu ve karşı çıkılamaz değildir.⁷⁹

İslami anlayışa göre anayasa kaideleri modern anayasaların ihtiva ettiği temel kaidelerden farklıdır. Genel olarak anayasalar, devletin şeklini ve hükümet çeşidini ihtiva eder, çeşitli organları belirtir, yetkilerini ve araların-

74 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 65.

75 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 75.

76 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 75.

77 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 75.

78 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 75-76

79 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 76.

daki münasebetleri gösterir.⁸⁰ Kur'an'daki nassların kabul ettiği sabit prensiplerden şunlar sayılabilir: İdarede şûrâ, bütün vatandaşlar arasında eşitlik, hürriyet, idarecileri kontrol ve onlara nasihat, adaletle hükmettiği müddetçe devlet başkanına itaat vecibesi ve sosyal adaleti gerçekleştirme prensibi.⁸¹

İslami anlayışta anayasa kaideleri iki kısma ayrılır:

1. Sabit anayasa kaideleri: Bu kaideler, Kur'an ve Sünnette doğrudan doğruya mevcut olan temeller ve prensipleri içine alır. Modern anayasaya baktığımızda, sadece devletin varlığı ve fertlerin devlete karşı ileri sürebileceği hakların tanzimi söz konusu olduğundan, İslam'da anayasa mefhumu daha geneldir.⁸²

İslami manada anayasa kaidelerinin aşağıdaki özelliklere sahip olduğunu görürüz:

a) Sabit hükümler: İslam düşüncesindeki sabit hükümler, daha çok sabit bir mihver etrafında dönen saha içinde hareket ve gelişmeye müsaade eden mihverî bir sabitliktir.⁸³ Tıpkı bir pergelin sabit olan ayağı ve etrafı dolaşan diğer ayağı gibi.

b) Yumuşaklık: Bu özellik, modern manadaki anayasalara dair bahsedilen yumuşaklıktan farklı olup birden çok manayı içine alma bakımından çeşitli tefsirlere müsait hükümlerin olduğu manasına gelir ve içtihadî fıkıh, hâkime ve idareciye bu tefsir manalarından münasip olan ve gayeyi tahakkuk ettirebileni alma imkânı veren, geniş ve şümüllü bir hâle getirmektedir.⁸⁴

c) Genellik: İstisnasız bütün şahıslara şamil olma ve insanların sadece bir grubuna tatbik edilmeme manasına gelir.⁸⁵

2. Sabit olmayan anayasa kaideleri: Doğrudan doğruya hüküm olmakla birlikte, zamanın ve şartların değişmesiyle ortaya çıkabilecek sorun ve sıkıntılarının giderilmesi için, her an değiştirilebilir olma özelliğini taşıyan, içtihat ve rey yoluyla çıkarılmış hükümleri içine alır.⁸⁶

İslami anayasadan genel itibarıyla bahsettik. Bunun yanında tabii ki bu hususta tartışılan birtakım konular da bulunmaktadır. Bu sorunsal ise İslami anayasanın tedvini ve anlaşılması sorunudur.

İslami anayasanın tedvini ve anlaşılması bakımından iki önemli problem vardır.⁸⁷

80 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 152.

81 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 152.

82 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 145.

83 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 145.

84 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 147.

85 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 147.

86 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 148.

87 Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, s. 76.

1. Terim meselesi: Sultan, mülk, emr, velayet, hüküm vb. anayasayı ilgilendiren terimlerin yerine günümüzde daha farklı terimlerin kullanılması, terimsel bir bilinmezlik ve kargaşayı doğurmaktadır.

2. Tertip meselesi: Anayasa hukukunun tertip ve tedvini oldukça yenidir. Fakat İslami kaynaklar bu yeni tertibe uygun yazılmamışlardır. Dolayısıyla bu da bir problem olarak önümüze çıkmaktadır.

Yapılan ilmi ve tatbiki çalışmalar sayesinde bu problemlerin çözüleceği ve hukuk araştırmacıları için kolaylık sağlayacağı umulmaktadır.

İslami anayasaya dair çeşitli yazarların bazı görüşleri bulunmaktadır. Kur'an bazında, Prof. Hallahvahhâb anayasa düzenlemesine ait hükümlerin az olduğundan bahsetmekte, Prof. Abdulhamid Mütevellî ise İslam hukukçularından hiçbirinin anayasa hukukuna ait ayetlere temas etmediğini belirtiyor.⁸⁸ Prof. Abdulvahhâb ise anayasa düzenlemesine ait ayetlere dair şunları söylemektedir: "İdare sistemine ve usulüne, yani idare edenin, idare edilen ile münasebetinin sınırlandırılması, şahısların ve toplulukların hak ve hürriyetlerine ait anayasa hükümleri on civarındadır."⁸⁹

Özellikle İslam hukukunda insan haklarıyla ilgili, çağdaş hukukta yabancılar için belirtilen hakların İslam hukukunda gayrimüslimler, yani zimmiler için belirtilen hakların Prof. Muhammed Hamidullah tarafından incelendiği bilinmektedir.

Bu konuda yazdığı eserde, Pakistan örneğini vermekte ve bu ülkede 1949 yılında kurulan Anayasa Meclisi'nde bir İslam Prensipleri Komisyonu'ndan bahseder. Bu komisyon üyelerinin Şii ve Sünnî farkı gözetilmeksizin ileri gelen bilginlerden seçildiğini ve Komisyon'un, tavsiyelerini ittifakla karara bağlayıp hükümete takdim ettiğinden bahseder. Özellikle zimmilerden cizye almama kararını, yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanlara bir misilleme yapılma ihtimali nedeniyle almışlar ve İslam hukukunun elastiki yapısından faydalanmışlardır.⁹⁰

Bunun haricinde, genel olarak baktığımızda insan hak ve hürriyetleri modern hukuk sistemlerinde on dokuzuncu asırdan itibaren söz konusu olmaya başlamışken, İslam hukuk metinlerinde bütün temel hak ve hürriyetler dağınık da olsa düzenlenmiştir ve kişilere bu hak ve hürriyetler ta baştan tanınmıştır.⁹¹

Anayasanın etkin bir şekilde çerçevelediği devlet yönetimine dair şu hadis, belki İslami anayasanın yapısına dair bir fikir verebilir:

88 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 252-253.

89 en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, s. 253.

90 Muhammed Hamidullah, "İslamda Devletler Hukuku," çev. Abdulkadir Şener, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1742/18491.pdf>, (18.05.2016 02.24), s. 297.

91 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 22.

Allah'ın Resulü, Muaz'a soruyor: "Sana dinî bir mesele getirildiğinde nasıl hükmedersin?" O, "Allah'ın kitabıyla," dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ya onda bulamazsan," diye sorduğunda cevaben, "Peygamber'in Sünnetiyle," dedi. Hz. Peygamber: "Onda da bulamazsan," deyince o, "Kendi rey ve içtihatımla hükmederim," dedi ve Hz. Peygamber bundan son derece memnun oldu.⁹²

Anlaşıldığı üzere, sırasıyla ana kaynaklar Kur'an, Sünnet ve bu ikisinde bulunmaması durumunda içtihat ve rey esastır. Fakat içtihat ve rey öncesinde o dönemde yaşamış Müslümanların, yani sahabelerin görüşleri de önemli durumdadır.

İslam'da anayasanın etkin olarak çerçevelediği devlet yönetimine dair şu hadis belki İslami anayasanın yapısına dair bir fikir verebilir:

İslami anayasanın içeriği hakkında şunu da belirtebiliriz: İslam'da belirli bir devlet ve hükümet şekli yoktur. İdare ruhu ve idare esasları vardır.⁹³ Devlet ve hükümet şeklinin belirlenmesi içtihadı, yüksek ve ileri akla, örf ve âdete bırakılmıştır.⁹⁴

"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlardır gerçek fâsıklar!"⁹⁵ ayetine dayanan Muhammed Esed, kendi işlerinde, genel karakterde, bütün durumlarda, şeriatın hükümlerinden ayrılmayacağını açıkça ifadelendiren bir hükmü anayasasına koymayan hiçbir devlet, İslami bir devlet olarak görülemeyeceğini ifade etmektedir.⁹⁶

3.3. İran ve Suudi Arabistan Özelinde İslam Devletleri Anayasaları

İslami anayasa haricinde daha önce de bahsettiğimiz üzere İslam devletleri anayasaları bulunmakta ve bu anayasalar İslami anayasadan ayrılmaktadır. Çünkü İslami anayasa, çerçeve olarak belli olmakla birlikte İslam devletleri anayasaları çok farklı olabilmektedir. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz gibi, halkının çoğunun İslam dinine mensup olduğu devletlerin anayasaları olmasına rağmen, bu anayasalar İslami anayasadan farklıdır.

Genel itibarıyla bakıldığında en göze çarpan İslam devletlerinin İran İslam Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda az da olsa Pakistan Anayasası üzerine birkaç hususu belirttik. Şimdi İran ve Suudi Arabistan Anayasalarını daha detaylı olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde incelemek İslam devletleri anayasalarına dair daha çok fikir sahibi olmamız açısından azami öneme sahiptir.

92 Muhammed Ebû İsâ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, (1-5), Beyrut, t.y., Ahkâm, 3; Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebi Dâvûd*, (1-5), Beyrut 1969-1974, Akdiye, 11.

93 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 11.

94 Aydın, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", s. 11.

95 Kur'an-ı Kerim, Mâide Suresi, 47.

96 Muhammed Esed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Ekin Yayınları, İstanbul 2016, s. 48.

Öncelikle genel olarak bakıldığında, İran'ın Şii düşünce yapısına, Suudi Arabistanın ise Sünni düşünce yapısına göre hareket ettiğini belirtebiliriz. Fakat dinî meşruiyet esasına dayalı olduğu bilinen Şii düşünce yapısı, zamanla anayasal meşruiyete doğru bir gelişim yaşamıştır.⁹⁷ Bunun yanında, tarihî süreç içinde şûrâ ve seçim ilkelerin dayalı Sünni düşünce yapısını benimseyen Suudi Arabistan'ın ise dinî meşruiyet ilkesine doğru kaydığını belirtebiliriz.⁹⁸

Bu ana ayırım sonrasında, daha özeld e bu iki İslam devleti anayasalarına bakıldığında;

1) İran Anayasası, Halk devrimi sonrası Kurucu Meclis seçilerek ve halkın referandumuyla ortaya çıkmış olmasına karşılık, Suudi Arabistan Anayasası, Suud Krallığının kuruluşundan 90 yıl sonra dönemin kralı tarafından lütfen ortaya çıkmıştır.⁹⁹

2) İran sistemi, parlamenter cumhuriyetçi bir sistemi benimseyip, halktan alınan meşruiyete dayanmaktadır. Suudi sistemi ise halka hiçbir rol vermemiş mutlak krallık sistemini benimsemiştir.¹⁰⁰

3) İran Anayasası, halkın haklarından ve eşitlikten birçok yerde bahsedip halkın egemenliği ilkesinin ve yasama, yürütme, yargı organlarının bu ilke üzerine kurulduğunu söylerken, Suudi Arabistan Anayasası halkın haklarını ve egemenlik sahibi olduğunu tamamen reddederek bütün hakları ve egemenliği kraliyet ailesine verir.¹⁰¹

4) İran Anayasası, farklı dinlere saygı gösterip ülkede bulunan azınlıkları tanıyıp onlara Şûrâ Konseyi'nde kendi temsilcilerini seçme hakkı verirken, Suudi Arabistan Anayasası'nda, ülkedeki grupsal çeşitliliğe bile yer verilmemiştir.¹⁰²

5) İran Anayasası, inanç, basın-yayın, ifade, dernekleşme, siyasi çalışmalar yapma, iyiliği emredip kötülükten alıkoyma ve parti, birlik, dernek, sendika ve İslami kuruluşlar kurma konusunda vatandaşlarına hak tanıyıp özgürlük verirken, Suudi Anayasası'nda bu kapılar tamamen kapatılıp siyasi çalışmalar yapmak ve iyiliği emredip kötülüğü menetmek gibi eylemlerde bulunmak hükümete mahsus kılınır.¹⁰³

6) İran Anayasası'nda kadın-erkek eşitliği sağlanmış olup kadın-erkek bütün vatandaşların aynı haklara sahip olduğu ve kanunlar önünde eşit olduğu ifade edilir. Ayrıca kadınların, bütün alanlardaki hakları güvence altına alınıp kadınlara İslami standartlar çerçevesinde siyasi, iktisadi, sosyal

97 Ahmet el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, Mana Yayınları, İstanbul 2013, s. 207.

98 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 207.

99 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 208.

100 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 208.

101 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 208.

102 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 208-209.

103 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 209.

ve kültürel alanlarda hak sahibi olmak ve kanunların himayesinde olmak konusunda erkeklerle eşitlik verilmiştir. Suudi Arabistan Anayasası'nda ise kadınlar en temel haklarından dahi mahrum bırakılmıştır.¹⁰⁴

7) İran Anayasası halk tarafından seçilen vekillere geniş yetkiler verirken, Suudi Arabistan Anayasası sadece bir Şûrâ Meclisi kurulmasına ve bu meclisin de devlet görevlileri arasından atanan üyelerle oluşturulmasına izin verir. Onlar halk tarafından seçilmezler ve İran Anayasası'nda olduğu gibi geniş (denetleyici vb.) yetkileri yoktur.¹⁰⁵

8) İran Anayasası'nda yürütme organı başkanı belirli bir süre için seçildiği gibi bakanlarının da meclisten güvenoyu alma şartı vardır. Fakat Suudi Arabistan Anayasası'nda kral dilediği şekilde yönetir, bakanları dilediği şekilde tayin eder ve tayin edilen bu bakanlar ve emirler de görev bölgelerine gittiklerinde orada hiçbir denetime tâbi tutulmaksızın ömür boyu o görevde kalırlar.¹⁰⁶

9) İran Anayasası, İslam şeriatını iyi bilen fakihle "Büyük Dinî Lider" sıfatını verip ayrıca takva sahibi olmasını, siyasi ve sosyal alanlarda yeterli donanımına sahip olmasını ve halkın desteğini almış olmasını şart koşar. Suudi Arabistan Anayasası ise bu konuda verasete kapı açar ve Suud hanedanının her bir ferdi bu mirastan faydalandırır. Halkın rızasının alınmasını yahut doğrudan ya da dolaylı surette seçime katılmasını şart kılmak bir yana halkı biat edip teslim olmak zorunda bırakır.¹⁰⁷

10) İran Anayasası, Dinî Lider, cumhurbaşkanı ve diğer bütün devlet yetkililerini kanunlar önünde halkla eşit tutar ve onların görevlerini üstlenmeden önceki mallarını göz önünde bulundurarak göreve geldikten sonraki mallarını denetime tâbi tutar. Suudi Arabistan Anayasası, krallara ve Suud hanedanından olan yöneticilere kanunlar üstü bir dokunulmazlık verip hiçbir şekilde yargılanıp eleştirilmelerine izin vermediği gibi mallarının ve servetlerinin denetlenmesine de müsaade etmez.¹⁰⁸

11) İran Anayasası, Dinî Liderin yaşlılık durumunu göz önünde bulundurup şayet liderlik şartlarını kaybederse liderin nasıl değiştirileceğini bildirir. Suudi Arabistan Anayasası ise bu değişim kapılarını tamamen kapatır.¹⁰⁹

12) İran Anayasası din adamlarına ve halk tarafından seçilen dinî otoritelere geniş bir özgürlük tanır. Devlet, fakihler tarafından verilen fetvalara ve yapılan içtihatlarla müdahil olamaz. Suudi Arabistan Anayasası ise kurulduğu günden beri fetva çalışmalarını sadece Şeyhin (Vahhabî) ailesinin tekeline bırakır.¹¹⁰

104 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 209.

105 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 209-210.

106 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 210.

107 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 210.

108 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 210-211.

109 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 211.

110 el-Kâtip, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, s. 211.

Tüm bu bilgiler bize gösteriyor ki Suudi Arabistan Anayasası ile İran Anayasası arasında büyük bir farklılık vardır. İran halka dayanıp halk görüşlerine değer vermesine karşın Suudi Arabistan kraliyet ailesini yüceltmekte ve halkı önemsiz ve sadece yönetilen bir tayfa olarak görmektedir.

İran açısından olaya farklı bir bakış açısıyla baktığımızda Ira M. Lapidus'un *İslam Toplamları Tarihi* adlı eserinin ikinci cildinde farklı bir durumla karşı karşıya kalırız. Lapidus eserinde, laik yasa ile İslami yasa, vatandaşların eşitliği ile Müslümanların gayrimüslimlerden üstünlüğü, ifade özgürlüğü ile dinî hakikatin propagandası gibi, İslami görüşlerle anayasal siyasi düzenin Batılı kavramları arasındaki muhtemel çatışmaların keşfedilmemiş olduğundan bahseder ve devamında, liberal ulemanın anayasal düzeni kısmen yanlış anlamasından dolayı ve kısmen de taktiksel gerekçelerle kabul ettiğini belirtir.¹¹¹ Yazar devam ederek şu açıklamaları yapmaktadır: "Ulemadan bir kısmı anayasal meclis kavramını geleneksel İslami adalet mahkemesi nosyonu ile karıştırmıştı. Diğerleri anayasal düzeni devletin gücünü sınırlandıran ve böylece baskı ve zulüm ihtimalini azaltan bir yönetim şekli olarak gördüler. Bir kısım ulema ise kendi sahip oldukları otoriteyi kurumsallaştırmanın bir yolunu hükümetin anayasal formu içinde gördüler ve parlamentoyu kullanarak ülke yönetiminde söz sahibi olmayı umdular. Anayasal hükümet ile geleneksel istişare şekilleri arasındaki ve İslami kanunları yürüten kurumlarla temsili hükümet kurumları arasındaki karışıklıklar, ulemanın monarşiye karşı çıkan liberaller ve tüccarlarla bir koalisyon oluşturmasına izin verdi."¹¹²

SONUÇ

Bu çalışmada modern anayasanın ortaya çıkışı, özellikleri ve içeriğinden bahsederek, İslam hukuku da incelendikten sonra İslam perspektifinden anayasa olgusuna bakış yapılmaya gayret edildi. Tüm çalışmadan anlaşılacağı üzere İslami anayasa ve İslam devletleri anayasaları olarak ikili bir ayırım yapıldıktan sonra, Hz. Peygamber dönemindeki anayasal belge niteliği taşıyan vesika incelendiğinde de görülmektedir ki İslami anayasa ve İslam devletleri anayasaları farklı şeyleri ifade etmektedir. Bu ayrılık ise çalışma içinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Her halifenin ayrı yöntemlerle seçildiğini ve İslam dininin bazı hususlarda esneklik tanıdığını göz önünde bulundurarak İslami anayasanın nasıl bir özellik barındırdığı ve bu bağlamda İslam dininin ve İslam devletinin nasıl bir yönetime ve anayasal belgeye dayandığını görmüş bulunmaktayız. Fakat İslam devletlerindeki anayasalara baktığımızda birbirinden çok farklı metin ve yöntemler görmekteyiz.

111 Ira M. Lapidus, *İslam Toplamları Tarihi*, çev. Yasin Aktay ve Mevlüde Ayyıldızoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, II. 44.

112 Lapidus, *İslam Toplamları Tarihi*, II. 44.

İran ve Suudi Arabistan Anayasalarını incelediğimizde gördük ki bu anayasalar iki farklı meşruiyet ekseninde yer almaktadır. Dinî bir yönetim olmasına karşın İran Anayasası daha modern bir çerçeve çizip İslami öze daha yakın görülmekle birlikte Suudi Arabistan Anayasası ise daha dünyevi bir kültür içinde dinî bir meşruiyet kostümünü giymiştir. Şii bir gelenekten gelen İran Devleti, Suudi Arabistan'dan daha Sünni özelliklere bürünmüş ve bu yolda ilerlemiştir. Bunun yanında Sünni kimlikteki Suudi Arabistan, Sünni geleneğinden uzak bir noktada bulunduğundan ters bir görüntü ortaya çıkmıştır.

Hâlbuki dünyanın içinde bulunduğu durum ekseriyetle göz önünde bulundurulmalı, halkın seçimleri dikkate alınıp halka danışılmalı ve dinî esaslar ve kaynaklar temel alınarak bir metin oluşturulup bu bağlamda bir yönetimin daha İslami olduğunu Medine Vesikası incelendiğinde görmekteyiz.

Hülasa, yapılması gereken şey, İslam kültürünün –bazı yazarlarca dünyanın– ilk yazılı anayasal metni olan Medine Vesikası ve günümüz İslam devletlerinin anayasaları incelendikten sonra ekseriyeti İslam dinine mensup olan halkın da yararına olacak şekilde devlet anayasalarının bu vesikaya ve özelliklerine, yani Kur'an ve Sünnete daha uygun bir hâle getirilmesi gerektiği kanaatine varmaktayız. Bu noktada İran Anayasası'nın İslami çerçeveye daha yakın olduğunu, fakat Suudi Arabistan Anayasası'nın bu çerçeveden daha uzak olduğunu görmekteyiz. Pakistan'da gerçekleşen ve bahsettiğimiz olay da Suudi Arabistan ile karşılaştırıldığında, Pakistan'ın da İslam dini açısından demin belirttiğimiz özelliklere daha uygun olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayanoğlu, Harun, Talha, "Geçmişten Günümüze Anayasacılık ve Yeni Anayasa", *Akademik Perspektif*, 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/03/22/gecmisten-gunu-muze-anayasacilik-ve-yeni-anayasa/> (Erişim Tarihi: 07.05.2016)
- Aydın, Hakkı, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi", <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/312.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2016)
- Bardakoğlu, Ali, "Bir Yargıç Olarak Hz. Muhammed", *Derin Tarih Hz. Muhammed Tarihini Akışını Değiştiren Peygamber*, Özel Sayı 5, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara 1990.
- el-Kâtip, Ahmet, *Çağdaş İslam Siyaset Sisteminde Anayasal Meşruiyet*, Mana Yayınları, İstanbul 2013.
- en-Nebhan, Muhammed Faruk, *İslam Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, terc: Servet Armağan, Sönmez Yayınevi, İstanbul 1980.
- Ensari, Tamim, *İslam'ın Bakış Açısından Dünya Tarihi*, çev. İlker Şahin ve Çağrı Sümengen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2015.
- Esed, Muhammed, *İslamda Yönetim Biçimi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Ekin Yayınları, İstanbul 2016.
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Yayınevi, Bursa 2014.
- Hamidullah, Muhammed, "İslamda Devletler Hukuku", çev. Abdulkadir Şener, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1742/18491.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.05.2016)
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1974
- Kelebek, Mustafa, "İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası", <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/288.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2016)
- Lapidus, Ira M., *İslam Toplulukları Tarihi*, (cilt 2), çev. Yasin Aktay ve Mevlüde Ayyıldızoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Parlak, Bekir, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, MKM Yayıncılık, Bursa 2011.
- Udeh, Abdülkadir, *İslam ve Siyasi Durumumuz*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

ÖZET

Bu makalede çok kültürlülük ne olduğuna ifade veriyoruz. Toplumlar her geçen gün kültürel açıdan daha da zenginleşmektedir. Günümüzde uluslararası göçün artması, ulaşım ve iletişimin gelişmesi sayesinde insanlar dolayısıyla kültürler giderek birbirine yakınlaştılar. Bu kültürel yakınlaşmaya çok kültürlülük diyoruz. Çok kültürlülük, öncelikle çok tür etnikler olduğu için, etnikler arasındaki ırkçılık, aşırı milliyetçilik gibi toplumu kötü etkileyen şeyleri ortadan silmek, onun yerine demokrasi ve milletlerin eşitliğini kurma amacıyla Batı Avrupa'da ortaya çıktı. Fakat çok kültürlülük günümüzün en önemli olgusudur. Çok kültürlülüğün temel amacı dili, dini, örf-gelenekleri aynı devletlerin birbirleriyle yakınlaşarak ulusal ve dış çıkarlarını bir araya getirmektir. Diğer taraftan ekonomik, siyasi, kültür bakımından dünyanın küreselleşmesi çok kültürlülüğü etkilemektedir. Globalleşen gezegenimizde insanlar arasındaki ilişkiler ve etkileşimler giderek yaygınlaştığından tek kültürlülük neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Demek ki küreselleşme sürecinde kültürlerin etkileşimi de önemlidir. Ama farklı kültürlerin bir arada yaşaması, yani çok kültürlülük olumlu etkilere sahip olduğu gibi olumsuz etkilere de sahiptir. Çok kültürlülüğün olumlu etkileri farklı kültürlerle bir arada yaşamak, onları deneyimlemek bakış açımızı zenginleştirir. Böyle bir toplumda yaşayan insanlar daha açık görüşlü, çok tür bilgiye sahip olma fırsatını yakalarlar. Çok kültürlülüğün olumsuz tarafı ise milletler arasındaki ayrımcılık, ki bu bireysel bir sorundur onun dışında toplumsal sorunda olabilir. Özellikle de azınlık ve çoğunluk grupları arasındaki anlaşmazlıklar iki grup arasında büyük problemlere yol açabilir. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması çok zordur. Mesela ırkçılık, çok kültürlü toplumlarda görülebilecek en önemli problemlerden biridir. Şimdilik bütün dünyaya tehlike getiren terörizmde de çok kültürlülüğe bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: çok kültürlülük, çok kültürlülük modelleri, asimilasyon, izolasyonizm, çok kültürlü eğitim

GİRİŞ

Günümüzde tek bir ülkede, dünyadaki farklı kültürlerin birçoğunun bir arada yaşaması görülebilir. Çok kültürlülük, kültür çokluğunu üstlenen ve bunun gelişmesini sağlayan bir politikadır. Bu; dili, dini, kimliği farklı milletlere saygı duymakla ilgilidir. Çok kültürlülük en basit manasıyla belirli sınırlar içerisinde tek tip bir kültürü farklı kültürler üstüne enjekte etmeyi, aksine birden fazla kültürün bir arada var olmasını idealleştirip bunu hoşgörü, eşitlik ve karşılıklı anlayış üçgeniyle desteklemeyi ifade eder. Çok

1 Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi, Sosyal Bilimler fakültesi, Türkistan, Kazakistan Cumhuriyeti, akerke2997.ar@gmail.com

kültürlü toplumda hangi bir devletin vatandaşları eşit hukuka sahiptir ve kendi kültürünü, dilini, örf-geleneklerini, etnik ve dinî değerlerini geliştirebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası şiddetle esen insan hakları, demokrasi ve hoşgörü rüzgârları, “çok kültürlülük” gibi yeni bir kavramın doğmasına katkıda bulunmuş, Batı Avrupa tarzı yönetimleri içinde de asimilasyon ve soykırım gibi “tu kaka” olarak görülen uygulamaların yerine kulağa hoş gelen optimist beklentilerle süslenmiş güçlü bir alternatif yaratmıştır.² Çok kültürlülük oluşumu Will Kymlicka, M. Uoltera, Charles Taylor isimlerle ilişkilidir. Çok kültürlülük teorisinin babası Kanada Queens Üniversitesi, Siyaset Felsefesi Profesörü siyaset bilimci Çek doğumlu, çok sayıda çok kültürlülikle ilgili çalışmaların yazarı Will Kymlicka’dır.

“Çok kültürlülük” terimini ilk defa 1957 yılında İsveç tarafından kullanıldı. İsveç 4 farklı dilde konuşan ve farklı dini takip eden bir devlettir ve kendi ülkesini tanımlamak amacıyla İsveç “çok kültürlülük” terimini ortaya atmıştır. 1971 yıldan başlayarak bu terim kendi anlamını değiştirmeye başladı ve ülkede farklı dinin, dilin kullanılabilirliği yerine, başka kültürlere değer veren, göçmenleri kabul eden çok kültürlü devleti tanımlamaya başladı. Çok kültürlülük kavramının daha sonra diğer kaynaklarda kullanılmasına Kanada’da rastlıyoruz. Yani 1960’ların sonlarında Kanada’da yaşayan İngilizce konuşan gruplar ile Fransızca konuşan gruplar arasında doğan bir gerginliği engellemek amacıyla yöneticiler tarafından “çift-kültürlülük” sıkça kullanmaya başlanmış: Belçika, Hollanda, İsviçre gibi bünyelerinde ikiden fazla dili konuşan gruplara sahip ülkeler için ise “çok kültürlülük” kavramı eşitsizlik, asimilasyon ve çatışmanın panzehiri olarak idealleştirilmiştir.³

Çok kültürlülüğün teorik temeli liberalizmdir: özellikle eşitlik, kardeşlik, özgürlük gibi değerleri benimsediği için. Bunun dışında çok kültürlü toplum, sadece toplumdaki adaletsizliği değil, ırkçılıkla ilgili haksızlıkları da azaltabilecek liberal bir toplumdur. Ama çok kültürlülüğün liberalizmden farklılığı, çok kültürlülük özel kişilerin değil, etnik ve kültür gruplarının haklarını sağlıyor. Çok kültürlülüğün tolerans politikası, doğaya çok yakın bir politikadır. Dediğimiz gibi çok kültürlülük, toplumda kültür çeşitliğinin var olmasıdır; bunun dışında kültürel çeşitlikle ilgili olarak soyutlanma, asimilasyon ve ırkçılık olgularını sayabiliriz.

Çok Kültürlülük Modelleri

Çok kültürlü toplum öncelikle Batı Avrupa’nın demokratikleşen bölgelerinde ve Kuzey Amerika’da görülmeye başladı. Toleransın, ahlakın ve demokrasinin yüksek seviyesi, bu bölgelerde mükemmel koşullar yarattı. Yukarıda söylediklerimizi dikkate alarak, bölgelerin farklı tarihsel gelişimi olduğu gibi çok kültürlülüğün de farklı modelleri var. Burada Amerikan, Alman, Kanada ve İsveç modellerinden bahseteceğiz.

2 <http://www.futuristika.org/cok-kulturluluk/>

3 *ibid.*, 2 sayfa.

a) Çok kültürlülüğün Amerikan modeli

Amerika durumunda bu biraz zor gözüküyor. Çünkü Amerika, kültür ve etnik olarak karmaşık bir toplumdur. Amerika'nın nüfusu en az beş ana unsurdan oluşuyor: Yerli Hint nüfusu, Afrika'dan getirilen köleler, dini homojen olmayan kolonistlerin ilk dalgaları, Anglosakson kökenlilerin politik ve ekonomik eliti; sonraki dalgaları ise Asya ve Avrupa ülkelerinden gelen mülteciler. Tek ve birleşmiş bir devlet kurmak için Amerika "Eritme Potası" diye adlandırılan asimilasyon yolunu seçti. 1960'ların ortasında Anglosaksonlar ve göçmenlerden oluşan Amerika, kendilerini "Eritme Potası" diye adlandırarak temsil ettiler. Bu "Pot" Anglosaksonlarda baskın bir pozisyona sahip oldu. Asimilasyonun izlediği nihai amaç, yüzde yüz Amerikalılaşması olacaktı. Sonra durum tamamen değişti. "Eritme Potası" programı, çok kültürlülük ideolojisiyle değişime uğradı. Bu değişimlerin büyük nedeni, 1964 yılındaki "Sivil Haklar Yasası" ve 1965 yılındaki "Göç Yasası" gibi yasaların kabul edilmesidir. Birinci yasa Anglosakson faktörün etkisini azalttı ve milletlerin eşitliğini sağladı. İkinci yasa da ülkeye göçmenlerin sayısını artırdı.

b) Çok kültürlülüğün İsveç modeli

İsveç modeli kültür çeşitliliğini koruma politikasını, devlet gücüyle temellendiriyor. İsveç'te böyle bir aktif pozisyonun olması, devlette Sosyal Demokrasi Partisinin aktif etkisinin olmasıdır. 1976 yılında İsveç hükümeti yabancılara oy verme hakkını verdi. 1977 yılında kabul edilen "Göç Yasası" İsveç'i çok kültürlü toplum olarak tanımladı.

c) Çok kültürlülüğün Alman modeli

Son 30 yılda Avrupa ülkelerinin çoğunluğu, çok kültürlülük politikasını aktif şekilde yürüttü, ama bunu farklı şekillerde yönetebildi. Alman çok kültürlülük modelini anlamak için, önce tarihi incelememiz ve onun mekanizmalarını anlamamız gerek. Almanya'nın durumunu anlayabilmek için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemi çok dikkatli incelememiz gerekir. İkinci Dünya Savaşı'ndan çok ağır bir yenilgiyle çıkan ülke, imar ve endüstriyel kalkınma için, iş gücüne ihtiyacı vardı. Böyle bir amaçla dışarıya açıldılar. 1960 yılında İspanya'yı, 1961 yılında Türkiye'yi, 1968 yılında da Yugoslavya'yı itti-haz ettiler. Dışarıdan gelen geçici işçiler sayesinde durum biraz karmakarışık hâle geldi ve çok kültürlülük Almanya'da böyle doğdu. Ama 2010 yılında Merkel, Almanya'da çok kültürlülüğün başarısızlığa uğradığını söyledi.⁴

d) Çok kültürlülüğün Kanada modeli

Kanada; dini, medeniyeti, etnik toplumu sayesinde karmakarışık bir devlettir. Nüfusun çoğunluğunu Anglo-Kanadalılar ve Fransız-Kanadalılar oluşturuyor. Kanada'nın en büyük eyaletlerinden biri olan Québec ayrımcılığın

4 A. И. Куропятник, "Modern Devletlerdeki Çok Kültürlülük Sorunu", (Германия, Франция, США, Канада), СПб, 2000 -264с.

kaynağı oldu. Bu tehlikenin farkında olan hükümet sert gücü değil, yeni uygar forumunu kullandı. 1969 yılında İngiliz ve Fransız dillerinin eşitliğini kabul etti ve 1971 yılından başlayarak Kanada kendilerini resmî şekilde çok kültürlü toplum diye belirledi. 1988 yılında çok kültürlülük hakkında özel bir yasa kabul edildi.

Kazakistan'daki Çok Kültürlülük

Kazakistan'ın etnik, kültürel, dinî açıdan çoklu bir yapıya evrilişi, 1820-1850 tarihleri arasında Rusya'nın işgaliyle sistematik bir biçim almıştır.⁵ Kazakistan'da demografik yapıyı, kültürel ve dinî bir kategorileştirmeye iki temel gruba ayırabiliriz: Birincisi çoğunluğunu Rusların oluşturduğu Hristiyan Slav-yanlar, Yunanlılar, Koreliler, Almanlar vb. diğeri de çoğunluğunu Kazakların teşkil ettiği Özbek, Uygur, Tatar gibi Müslüman Türklerdi. 16 Aralık 1991'de bağımsız olan Kazakistan'ın önündeki en temel sorun, siyasal ve toplumsal bütünlüğünü korumaktı. Bunun için de sembolik anlamı derin olan birtakım değişiklikler gerçekleştirildi. Bunlardan biri, Kazak Cumhuriyeti adının Kazakistan Cumhuriyeti olarak değiştirilmesiydi. İkincisi ise Rusçanın resmî dil olarak kabul edilmesiydi. Her iki değişimin de anlamı kimlik alanındaki bir önceliğin tercihiydi. Taşıdığı değer Kazakistan'ın yeni kimliğinin kapsayıcı, bütünleştirici, birleştirici ve dışlayıcı olmayan vasfının vurgulanmasıydı.⁶ Bağımsızlıktan bugüne gelinen süreçte Kazakların gerek kentleşme gerekse nitelikli meslek edinme ve eğitim seviyelerinde belirgin bir artış olsa da köyden kente göç bir kimliğin oluşması için yeterli değildir. Yeni mekânın herkesi kapsayan yeni kültürü yaratması gerekmektedir. Bu noktada KHA bu karmaşık hâlin anlaşılmasında işlevsel katkı sağlayacaktır. İlk adıyla Kazakistan Halkları Asamblesi, Kazakistan'daki farklı etnik ve kültürel grupların grup değerlerini ve kimliklerini korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan sivil toplum örgütlerinin bir çatı altında birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. KHA'ya temel teşkil eden örgütler SSCB döneminden başlayarak farklı zaman dilimlerinde kurulmuşlardır. Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrası Nursultan Nazarbayev'in girişimleriyle, çok kültürlü dokuyu korumak amacıyla, 1 Mart 1995 yılında Kazakistan Halkları Asamblesi kurulmuştur. Fakat resmî olarak kurulmasından önce de böyle bir kuruma gereksinim duyulduğunu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev dile getirilmişti. Nazarbayev, KHA'nın kuruluş gerekçesini şöyle açıklamıştır: "Kazakistan'da çoğunluğu oluşturan Kazak ve Rusların hak ve hukukları yazılıp çizilir de, niye diğer yüzde yirmiyi oluşturmakta olan milletler göz ardı edilir? İşte Kazakistan Halkları Asamblesi bu eksiklikleri telafi etmek üzere kurulmuştur."⁷ KHA'nın temel görevleri 1) Etnik grup ilişkilerinde devlet organlarıyla sivil toplum örgütleri arasında olumlu bir ilişki biçimi oluşturmak, toplumda etnik gruplar arası münasebeti ve toleransı daha ileri derecede güçlendirmek için ortam hazırlamak. 2) Halk birliğini güçlendirmek,

5 Bekmahanov, 1994; Aldacumanov, vd [ed.], 1994; Kudaybergenova, 2008.

6 Т. В. Мармонтова, Uluslararası Etkinin Kazakistan modeli, Евразия-Поволжье-№1-2015.

7 "ЕгеменҚазақстан", 2008.

Kazakistan toplumunun temel oluşturucu değerleri boyunca toplumsal sözleşmeyi korumak ve geliştirmek. 3) Toplumdaki ekstremizm ve radikalizmin tezahürleriyle insan ve yurttaş haklarına ve özgürlüklerine karşı baskı oluşturmaya yönelik hareketlere karşı devlet kurumlarına yardımcı olmak. 4) Vatandaşların demokratik değerlere dayanan siyasi-hukuki kültürünü oluşturmak. 5) Asamble'nin amacı ve görevlerine ulaşmak için etno-kültürel ve ayrıca toplumsal derneklerin arasında iş birliğini sağlamak. 6) Kazakistan halkının milli kültürünü, dilleriyle geleneklerini ilerletmek, korumak ve geliştirmektir.⁸

Toplumlar çok kültürlülüğe farklı şekillerde yanıt verebilir ve her zaman bu reaksiyon çok kültürlülüğün fikrini kabul etmek anlamına gelmeyebilir. Toplumun kültürel çeşitliliğe karşı birkaç türlerini ayırabiliriz:

Soyutlanma Politikası (İzolasyonizm)

İzolasyonizm; devletin sosyal sistemi ve ulusal alanın istikrarı için tehdit görülen kültürel çeşitliliğini önlemek amacıyla, toplumdaki iki grup arasında katı bir sınır oluşturmayı hedefleyen siyasi, sosyokültürel ve ekonomik önlemdir. Tarihi örnek olarak Japonya'nın yirminci yüzyılın ortasına kadar süren siyasi politikasıdır. Ama bugün bu prensip onun göç ve kültürel politikasında en belirgindir. Çarpıcı örnek olarak Avustralya'yı söyleyebiliriz.⁹ Bu ülkedeki "Avusturalya beyazlar için" politikası, Avusturalya hükümeti tarafından 1901 yılı Göçmenler Yasası ile gerçekleştirildi. İlk başta Avusturalya hükümetinin göçmenler politikasının amacı, göçmenlerin anglo-Kelt milletiyle asimile olmasıydı. Bu politika, anglo-Kelt kökenlilerin beyaz ırkını ve İngiliz kültürünü baskın olarak kaydetmeye yönlendirmiştir. Bu yüzden Avusturalya öncelikle İngilizleri ondan sonra Kuzey Avrupa'dan gelenleri tercih ediyordu. Beyaz olmayanlara "istenmeyen" göçmenler olarak bakıyordu. Sonuçta "istenen" göçmenler finanse edilerek Avusturalya'ya taşınması sağlanıyordu. Fakat Asyalı olanlar oraya gidemezdi. 1960'larda bu kanunlar reddedilmeye başladı, fakat resmi olarak 1973 yılında bu politikaya son verildi. İzolasyonculuğun modern örneği olarak Kuzey Kore'yi, Müslüman devletlerde ise Libya, Bahreyn, Suudi Arabistan'ı söyleyebiliriz. Göçmenlerin vatandaşlık ve sivil haklar elde etme yeteneği olmayan Suudi Arabistan'ın politikası, "vatandaşlığa sıfır politikası" olarak adlandırıldı. İzolasyonizmi uygulama, arzu edilmeyen belirli bir gruba göre olağanüstü bir ölçü olabilir (mesela, Bahreyn'deki Şiilere karşı ilişki).

İzolasyonizmle ilgili problemin ortaya çıkması, bu politikanın pratikte oluşturulması çok zor ve çok zaman kaybetmesidir. Böyle bir politikanın amacı çok kültürlülüğü desteklemekse buradaki zorluk, göçmenleri kısıtlamak yeterli değildi.

8 KHA'nin etkinlikleri hakkında düzenli olarak bilgi halklar arasındaki dostluğun pekiştirilmesi" uranıyla çıkan *Ömir Jurnalı*'nin sayılarına bakılabilir. KHA kendi sitesi. <http://www.kaz.assembly.kz/> ve http://www.akorda.kz/güncel_bilgiler_alnabilir.

9 <http://www.vesmirbooks.ru/fragments/2224/>

Göçmenlerle muhatap olmadan başka kültür ya da toplumu etkilemenin farklı yolları vardır. Çünkü yerli halkın başka yaşam biçimlerinin var olduğunu öğrenmesi için ticaret ve turizm gereklidir. Bundan başka herhangi bir seviyede, edebiyatta ve sanatta başkalarına açık olmak toplumun kültürel açıdan etkilenmesini sağlar. Ürünlerin ithal edilmesi de birçok değişiklikleri ortaya koyar. Uluslararası düzenlenen futboldan başlayarak konferanslara kadar her etkinlik başka devletlerden fikirler ve kavramlar getirmektedir. Kültürel tekdüzeliği korumak için göçmenlerin ülkeye girmesini yasaklamak yeterli değildir; dış dünyayla herhangi bir şekilde ilişki kurmasını kısıtlamak, vatandaşlarının seyahat etme özgürlüğünü engellenmek, ticaret ve yabancı ülkelerle ilişki kurmasını yasaklamak gerektir. Bugüne kadar hiçbir devlet bunu yapamadı, yapmak istemedi. Bu yüzden de kimse kültürel transformasyon faktörlerinden kaçamadı.

Asimilasyon

Asimilasyon politikası dediğimiz, ülkeye dışarıdan gelenler, yerli halkların kültüre etki vermesini kısıtlayarak bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecidir. Bu yaklaşım göçmenler üzerindeki kültürel etkiyle ilişkilidir, ancak aynı zamanda yerli halkların aleyhine kullanılmaktadır. Böylece, “Avustralya beyazlar için” politikasının uygulandığı dönemde Aborijin halkına Avrupa kültürünü aşımak için asimilasyon gerekli görülmüştür. Yirminci yüzyılın büyük bölümünde Avustralya’da sosyal politikanın sonucu asimilasyon hedeflerini iki cephede, yeni gelenler ve yerli halkın kültürel standartlara uyumu sağlayarak takip etti. Toplum bu politikayı gerçekleştirirde çok önemli bir maliyeti taşımaya hazır olsa bile, asimilasyon politikasının başarılı olma şansı izolasyonizm gibi düşüktür. Asimilasyon iki yönlü bir süreçtir: Birincide, yeni gelenler, sadece asimile olmuyor, onlar kendilerini kabul eden toplumun güncel yaşamı üzerine, zihniyetine etki ediyor. Belirli bir topluma maruz kaldığı kültürel etkisi, diğer kaynaklarla birlikte, en olası değişiklikler sadece göçmen ve etnik azınlıkları etkileyecek gerçeğine yol açar. İkincide, tüm kültürel azınlıklar sosyal politikanın talep ettiği ölçüde değişmeye istekli değildi. Avustralya’daki bu dönüm noktası 1960 yılların başında ortaya çıktı. Yeni vatanlarında bir süre yaşayan göçmenler Avrupa’ya dönmeyi düşünmeye başladılar; çünkü onlar, burada kendilerinin kültürel gelenek ve göreneklerinin olumsuz algılandığına ikna oldular. Fakat kültürel azınlıklar ülkeden ayrılma gibi radikal hareketlere istekli olmasa da, onların temsilcilerinin birçoğu asimilasyon girişimlerine karşı direnç gösterdi. Aşırı durum senaryosunda direnç tüm destekleyici pozisyonlarını sertleştirirse bu trend ayrımcılığı üretebilir. Üçüncüde güçlü bir gelenek ve bireysel özgürlük var, toplumda asimilasyon politikasını yürütmek kolay değil çünkü onlar sınırlamaları sadece yeni gelenler için değil, ülkede doğup orada büyüyen vatandaşlar için de koyabilir.

Yumuşak Çok Kültürlülük

Yumuşak çok kültürlülük, izolasyon ve asimilasyon politikalarının bir ara formudur. Asimilasyonu güçle dayatmak zordur ve onu önlemekte zordur. Bu model, yabancı unsurların önüne engeller koymuyor, anti-liberal gruplara hoşgörülü sayılır ve farklılıklara negatif şekilde bakmıyor. Ama devletin bu tür farklılıkları desteklemediğini unutmamalıyız. Yumuşak stratejinin ana unsurları dil ve eğitim programıdır. Örneğin Kanada'da iki dillik politikası veya İsveçte kamu proteksionizma dilin olmaması, azınlık dillerin sivil yaşama getirilmesi için onları desteklemesi. Özgürlüğün yeterince var olduğu toplumlarda insanlar birbiriyle ilişki kuruyor ve birbirlerini taklit ederler.

Sert Çok Kültürlülük

Yumuşak çok kültürlülük politikasının özelliklerinden biri, kendileri istedikleri için fazla asimile olmamaktadırlar, çünkü onların fazla seçeneği yoktur. Neticesinde azınlık kültür temsilcileri, ya sahip oldukları özel kimliklerini korumaya yetenekleri yok –çünkü bu, aşırı maliyetlerle ilgili– ya da kültürel inanç ve gelenekleri sebebiyle tamamen toplumda yer alamaz. Sert çok kültürlülük yönteminin özelliği, toplum böyle insanların sadece topluma tamamen katılımını sağlamasını değil, büyük ölçüde onların özel kimlikleriyle örf-geleneklerini tutmak için etkin önlemler almalıdır. Bu görüşe göre çeşitlik sadece tolere edilmemelidir, onu güçlendirmek, teşvik etmek, mali olanaklarla desteklemek ve azınlık kültürlere özel haklar getirmek gerekir.

Çok kültürlülüğün sert ve yumuşak sürümleri arasındaki fark, derecesinde yatıyor. Onların ikisi de liberal politik teorisinden köklüdür: sert çok kültürlülük modern liberalizm fikrini yansıtır ve yumuşak çok kültürlülük ise klasik liberalizmi yansıtır.¹⁰

İrk Ayırımı

Kültürel çeşitliğin varlığına reaksiyonun yine bir sürümü, ırk ayırımıdır. Burada kültürel azınlık temsilcilerinin ülkeye girmesi yasaklanmıyor, ama onların asimile edilmesi tamamen yasaklıyor. Örneğin, beyaz azınlığın yönetimi dönemindeki Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, topluma tam katılma hakkından mahrum edilenler grubu, nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Böyle bir politikayı uzun süre gerçekleştirmek çok zordur: sonuçta insanların iletişim ve ilişki kurmak için doğal bir isteği var. Neticede izolasyonizm yönteminde de aynı sorunlar meydana geliyor. Nihayetinde ırk ayrımcılığı sistemi daha da zorluklarla karşı karşıya gelir.

Klasik Liberal Çok Kültürlülük

Liberalizm, bireyin hakkına odaklanarak, toplumun çoğunluğu tarafından onaylanmamış olsa bile, kendi anlayışına göre yaşama hakkı verdiği ve kültürel çeşitliliğe ilgili gösterdiği için sempatiyle benimseyebileceğimiz bir

10 <http://www.studfiles.ru/preview/4367840/page:5/>

doktrindir. Liberal gelenek uyarınca, onları bastırmak değil, azınlıkların yaşam tarzlarını ve özelliklerini tolere etmek gerekir. Bu, doğal olarak kültürel azınlıkların varlığı liberal toplumda kesinlikle kabul edilebilir anlamına gelir: onlar halkın ortak değerlerine uyması gerekmez ve onlar için değerli olan esaslarla yaşamamasını yasaklamaz. Böylece liberallerin temel amacı, farklı değerleri çatışma olmadan, bir arada sağlamanın yolunu bulmak. Klasik liberal çok kültürlülük modu büyük tolerans modu olarak tanımlanabilir.

Modern Liberal Çok Kültürlülük

Bazı liberal kuramlar, çok kültürlülüğün böyle bir seçeneğini tatmin edemiyor. Çünkü liberalizm, merkezî olan değerlere yeterince garanti sağlayamamaktadır.

Örneğin, Brian Barry, kendisi serbest olmayanlar, serbest unsurlara karşı toleranslı olmaz anlayışından hareketle, eleştirilere karşı, sert çok kültürlülük kavramını ortaya koyar. Buna göre devlet, sorumluluk alarak, yanlış fikirlerin gençlerin zihninde hasar oluşturmaması için çocukları bu yönde eğitmek zorundadır. Aynı zamanda aile ilişkilerinde kadın haklarına saygı güvence altına almalı, kişilere karşı ayrımcılık ve kültürel azınlıklara izin vermemelidir.¹¹

Aksine Will Kymlicka gibi diğer liberal teorisyenler, hükümetin kültürlü grup farklılaşmasını sağlaması ve kültürel azınlıkların özel olarak korunmasını ve güvence vermesi gerektiğini savunarak, çok kültürlülüğün “sert” versiyonunu savunmaktadır. İki yazar, devletin kültürel konularda daha az müdahaleci, daha “tarafsız” pozisyon aldığı gerçeğini, yani klasik liberalizmin itirazını reddeder. Barry aktif liberalizme kültürel azınlıkların ilkelerine uygunluğu sağlamak için inanmaktadır. Kymlicka azınlıkların kültürel özerkliklerinin korunmasını sağlamak için daha sıkı tedbirler önerir.¹²

Toplumlar giderek birbirleriyle sıkça yaklaşınca, çok kültürlülük toplumlar arasında pozitif ve negatif etkiler getiriyor. Çok kültürlülüğün avantajları: Çok kültürlülük anlayışı kültürler arası diyalogu ve etkileşimi geliştirerek sanat ve bilimin gelişmesine büyük avantajlar yaratıyor. Çok kültürlü toplum, insanın bakış açısını ve algılama perspektifini genişletir, özellikle de sanat için sonu gelmeyen bir beslenme kaynağıdır. Çünkü farklı kültürün, farklı sanatı var, çok kültürlü toplumda insanlar birbiriyle farklı fikirler alabilir. Bunun yanı sıra çok kültürlü toplumda yaşayan insanların farklı me-

11 Bkz. B. Barry, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, Cambridge: Polity Press, 2001. Bkz. Barry'n başka makalelerine bakabilirsiniz: *The Life of Brian or Now for Something Completely Difference-Blind*, *Multiculturalism Reconsidered*, Ed. by P. Kelly, Cambridge: Polity, 2002, p. 184-203.

12 W. Kymlicka 1) *Liberalism, Community and Culture*, Oxford: Clarendon Press, 1989; (Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, Oxford: Oxford University Press, 1995; 3) *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 2001. “Multiculturalism as Fairness”, *Journal of Political Philosophy* (Vol. 5. Đ 4 [1997]. p. 406-427).

deniyetlerin dilini öğrenme, ırkçılık, milliyetçilik gibi şeyleri ortadan kaldırma ihtimali büyüktür. Yeniliklere açık olan, farklılıklara keşifler yapabileceği bir unsur olarak bakan bir algı çeşidi çok kültürlü bir projenin en verimli meyvelerinden olacaktır.

Çok kültürlülüğün en büyük dezavantajlarından biri, milletler arasındaki çatışmalar olmasıdır. Farklı kültürü benimsemek istemeyen yerli halklar ile kültürel azınlıklar arasında âdeta çatışmalar çıkıyor. Avrupada çok kültürlülüğü savunanlar, “çok kültürlü” bir toplum modelinin gittikçe başarısızlığa doğru gittiğini görmekte-dirler. Hollanda’da, ‘çok kültürlülük’ sistematik bir şekilde ‘eşitlik’in karşıtı olarak kullanılıyor. Çok kültürlü bir toplum, Afrikalı göçmenlerin tuvalet temizlediği, yüksek mevkilerdeki Hollandalıların ise avukat, öğretmen, mühendis ve banker olduğu bir toplumdur. ‘Çok kültürlülük’ kavramı, artık eşitlik veya saygı, özgürlük anlamını taşıyor. Toplumdaki etnik azınlıkların varlığını ima ediyor, fakat onların sosyal statülerinden bahsetmiyor. Hatta, bir toplumun çok kültürlü olmasıyla bütün ahlaki sorunlulukların yerine getirildiği iddia ediliyor. ‘Çok kültürlü’ bir toplum da göçmenleri baskı altında tutuyor. Onlara, geldikleri ülkelerde, kalan tek kültürleriyle yeniden birleşmek kalıyor. Nereye giderlerse köken kültürlerine hapsediliyorlar.

Çok Kültürlü Eğitim

Çok kültürlü eğitim, öğrencilerin cinsiyetine, sosyal statüsüne, etnik, ırksal veya kültürel karakteristiklerine bakmaksızın tüm öğrencilerin öğrenmek için okulda eşit fırsatlara sahip olması düşüncesine dayanır. Çok kültürlü eğitimin başarıya ulaşabilmesi için, eğitimin asli unsurlarından biri olan öğretmenlerin de bu eğitime uygun özelliklere sahip olması gerekmektedir.¹³

İsrail: Nüfusu 4,4 milyondur. Nüfusun %82’si Musevi, %18’i Arap’tır. Resmî dili İbranicedir. Arapçaya özel bir statü tanınmıştır. 1988 yılında kabul edilen 9 Sayılı Temel Yasa, “Devletin dili İbranicedir. Devlet dairelerinde, kamu kurumlarında, eğitim ve kültür sorunlarında Arapçanın özel bir statüsü bulunacaktır,” kuralını içermektedir. Anaokulundan üniversiteye kadar eğitim İbranicedir. Arap azınlığı ilkokuldan lise sona kadar Arapça eğitim görebilmektedir. Araplar ikinci dil olarak İbraniceyi öğrenmek zorundadırlar. Museviler ise ikinci dil olarak Arapçayı öğrenmek zorunda değiller: bunların %98’i İngilizce öğrenmektedir. Arapça eğitim veren üniversite yoktur.¹⁴

Çin: Nüfusu yaklaşık 1,2 milyardır. Ülkede Çinli olmayan yirmi dört etnik grup yaşamaktadır. Çin’de yaklaşık 140 farklı dil konuşulmaktadır. Nüfusun %67’sini oluşturan 715 milyon Çinli, memur dili anlamına gelen Mandarin dilini konuşmaktadır. 380 milyon Çinli ise, ülkenin güneydoğu yöresinde geçerli olan yirmi dört farklı Çin dili konuşmaktadır. Dili Çince olmayan azın-

13 J. A. Banks, *Çokkültürlü Eğitime Giriş*, çev. H. Aydın, Anı Yayıncılık, Ankara 2014.

14 <https://civilforum.by/essay-multiculturalism-different-countries-problems-and-solutions>.

lıklar ise yaklaşık 70 milyondur. Anayasanın 4. maddesi Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki tüm ulusların eşit olduğundan, azınlık dillerinin korunması ve geliştirilmesi gerektinden söz etmektedir.

Eğitim konusunda Çin'deki özerk bölgeler, o bölgedeki eğitim dili hakkında karar alma yetkisine sahiptirler. İlk ve ortaöğretim giderlerinin tümü devlet tarafından karşılanmaktadır. Ulusal azınlıklara mensup öğrencilere azınlık dillerinde yazılmış kitapların okutulması da yasada öngörülmüş durumda, ancak ilk ve ortaokul öğrencileri, azınlık dili yanında Çince ortak dili okumak ve öğrenmek zorundadırlar.

Kazakistan: Nüfusu 17 milyon. Ülkede nüfusun %40'ını Kazaklar, %35'ini Ruslar oluşturuyor. Kazakistan'da 130'dan fazla ulus yaşıyor. Resmî dili Rusça, 1917 komünist ihtilalinden önce Kazaklar göçebe hayatı yaşadığı için eğitim gelişmemiştir. İhtilalden sonra bölgede Rus eğitim sistemi uygulanmaya başladı. İlk ve ortaöğretim Kazakça yapılmasına rağmen, anaokullarında ve yüksekokullarda Rusça ve Kazakça yapılıyor. Ayrıca azınlık dillerinde öğretim yapan okullar da vardır.

Sonuç

Sonuç olarak çok kültürlülük, hem gerçek toplumsal hareket olarak hem de düşünce ve ideolojinin belli akımı olarak hizmet verir. O devletlerin kültürel, etnik, ırksal ve dinî çeşitliğe ilişkin karmaşık sorunları çözmek için, üçüncü güçlü model oldu. Dünyada ülkelerin çoğunluğu çok kültürlüdür, sadece %10'dan az kültürel olarak homojen görülebilir. Çok kültürlülük politikasının temeli üç ilkeye dayanır:

1) Devletin çok kültürlülüğü, sivil toplumun vazgeçilmez özellikleri olarak tanınması,

2) Marjinal kültürel grupların sosyalleşme engellerinin ortadan kaldırılması,

3) Farklı kültürlerin üreme ve gelişmesini desteklemek. Çok kültürlülük kapsamında; "uygarlık" dediğimiz evrensel kültür, ulusal kültür, bölgesel kültür ya da yerel kültür ana başlıklardır. Çok kültürlülük, kültürel göreceliğe neden olur. Bu anlayışa göre, her grubun yaşam tarzı bir kültürdür ve her biri kültür olarak eşit değerdedir.

İkinci neden göç olgusudur. Göç, nedeni ne olursa olsun sosyal, siyasi ya da ekonomik göç alan ve göç veren toplumların kültürleri birbirinden etkilenir. Etkileşim kaçınılmazdır ve beraberinde çok kültürlülük yaşanır. Kültürler arası uyum sağlanırsa sorun yoktur. Ancak uyuşmazlık hâlinde sorunları çözmek kolay değildir. Göç alan ülkelerin hükümetleri kamuoyunu çok kültürlü yaşama hızla adapte etmenin yollarını bulmalıdırlar. Göçmenlerin toplumdan dışlanmasının çok kötü sonuçlar verdiği, göçmenlerin yaşadıkları yeni toplumun kültürü içinde eritmenin mümkün olmadığı tüm

dünyada yaşanan çok sayıda örnekle kabullenilmiştir. Göçmenlerin, yaşadığı yeni ülkelerinde sosyoekonomik bakımdan entegre olmaları için, gerçek ve iyi niyetli çaba göstermeleri şarttır. Ama şimdi modernleşen dünyamızda, bazı ülkelerde çok kültürlülüğün başarısızlığa uğradığını, bazı ülkelerde gelişmeye başladığını söylüyorlar. Özellikle Avrupa ülkelerinde çok kültürlülüğün sona erdiğini tahmin ediyorlar. Bunun nedenleri Avrupa'ya doğru rüzgâr gibi esen göçmenlerin alınmasıdır. Bugün yabancı göçmenleri kabul eden ülkeler, yabancıların kültürüne, dinine, yeterince saygı göstermiyorlar, onlara kendi kültürünü eklemek istiyorlar. Örneğin Çin'de azınlık ve çoğunluk grupların kültürü kabul edilmiyor. Çok kültürlü eğitim alanında ise yabancı kültürlerle, öncelikle kabul eden ülkenin kendi ana dili öğretiliyor. Bu dediğimiz de, çok kültürlülüğün olası sonuçlarını görebilme ihtimalini aşağı düşüyor.

TEBLİĞ CEMAATİ HAREKETİ: İDEOLOJİSİ VE METOTLARI (KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ)

Bauyrzhan BOTAKARAYEV¹

ÖZET

Tebliğ Cemaati hareketi 1926 yılında Hindistan'da Mevlana Muhammed İlyas Kandehevî (1885-1944) tarafından kurulmuştur. Hareket mensupları dünyada 150 ülkede, sayısı yaklaşık 70-80 milyona kadardır. Muhammed İlyas kendi görüşlerini yaymak için çok başarılı bir taktik uygulamıştı. İnsanların, camilerdeki imamlardan daha çok eğitim almamış olsalar bile, sıradan insanlara güveneceğini düşünmüştü. Bu bağlamda, hareketin başarılı olmasını sağlamak için, derin bilgilere sahip olmayan, ama aktif ve hayatının yarısını davete adamaya hazır sıradan davetçileri hazırlamaya başlamıştı. Kandehevî, hareketin varlığının erken bir aşamasında, İslam âlimlerinin temel eserlerine girmeden, Müslümanlar için günlük yaşamda İslam'ın normlarını gerçekleştirmenin daha önemli olduğunu basit ve kolay anlaşılabilir bir dille ifade eden eserler yazmıştır.

İslam'ın ahlaki temelleri hakkındaki tartışmalarında, Kur'an ve dinî kitapları, özellikle Muhammed İlyas'ın *Feza'el Amel* (faziletli ameller) eserini kullanıyorlar. Tebliğ Cemaati'nin üyeleri arasında bilim adamı, eğitim almış insanlar nadirdir, genellikle bilimlerini geliştirmek için tebliğ faaliyetlerine çıkmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: *Tebliğ Cemaati, Kırgızistan, davetçiler, Orta Asya.*

Kırgızistan 1991 yılındaki bağımsızlığından kısa bir süre sonra, Hz. Muhammed'in hayatını örnek alarak, kural ve ilkelere uymaya insanları çağıran, "modern giysiler yerine cübbe, şalvar türü geleneksel kıyafetleri tercih eden, Sünneti uygulamak adına sakal bırakan"² kimseler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlar, 1990'ların başından beri ülkede yayılan "Tebliğ Cemaati" hareketinin üyeleridir.

Zamanla Tebliğ Cemaati hareketi, Kırgızistan'daki mevcut yerli ve yabancı İslami örgüt ve gruplar arasında, mensupları bakımından ez fazla olan grup hâline gelmiştir. Dinî propaganda başlangıçta Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde başlamıştır.³ Bu dinî grup yavaş yavaş ülkenin güneyine de yayılmış, aslında Tebliğ Cemaati'nin mensupları Kırgızistan'ın tüm bölgelerinde aktif olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

1 Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Araştırma Görevlisi, Türkistan/Kazakistan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Kayseri, bake.kaz.tr@gmail.com

2 M. A. Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, İstanbul 2016, s. 104.

3 Bkz. Ротарь И. Странники в ночи. Пакистанский ислам в Центральной Азии: миссионерство или подрывная деятельность?, НГ-Религии, 20 февраля 2008 [http://religion.ng.ru/problems/2008-02-20/6_stranniki.html]

İlk hatipleri Sri-Lanka, Pakistan ve Hindistan'dan gelen yabancılar olmuştur.⁴ Tebliğcilerin asıl amacı, İslam'ın temellerini yerel topluma (halka) anlatmaktır; vaazlar sadece İngilizce ve Arapça olduğu için yerel tercümanların eşliğinde verilmişti. Pakistanlı davetçiler şu anda Kırgızistan'ı, Orta Asya'da İslam'ın (aşırı akımlar dâhil) yayılması için bir sıçrama tahtası olarak görmektedir, dinî faaliyetlerini gerçekleştirmede en verimli bölge olduğuna inanmaktadırlar.⁵

Hareketin temel prensipleri aşağıdaki gibidir:

◇ “Kelime-i Tevhid”: Allah'tan başka ilah yoktur. Hazreti Muhammed (sav.) Allah'ın Resulüdür;

◇ “Salât”: Namaz;

◇ “İlim” ve “Zikir”: Allah'ın yüce zatından doğru istifade etmek için, Allah'ın emirlerini, Hz. Muhammed'in yoluna uygun olarak yerine getirmek gayesiyle, ilahî ilmi elde etmektir;

◇ “İkram-i Müslim”: Müslüman kardeşlere saygı göstermek;

◇ “İhlas” ve “Niyet”: Amelleri yalnız Allah rızası için yapmak;

◇ “Davet-i Tebliğ”: İnanca ve faziletleri öğrenme uğruna dayalı, Peygamber'in izinden giden ve onun mesajını kapıdan kapıya taşıyan bir hayat yaşamak için zaman ayırmak.⁶

Tebliğ Cemaati'nin kurucusu Muhammed, İslam hakkında bilginin yayılmasına ve Müslümanların eğitim bilgisinin genişletilmesine özel önem vermişti.

Tebliğ Cemaati mensupların yaşı 16 ile 70 arasında değişir, ancak büyük oranı 19 ile 45 yaş arasındakiler oluşturuyor; bu hareketin takipçilerinin toplam sayısını tespit etmek oldukça zordur.

K. Malikov, Kırgızistan'da İslam inancının yayılmasını ve güçlendirilmesini hedefleyen yaklaşık 80 cemaatin var olduğunu söylemektedir.⁷

Kırgızistan'ın Oş bölgesi imamı S. Kalikov, “Tebliğ Cemaati”nin bugüne kadar yaklaşık 10 bin civarında üyesinin olduğunu ileri sürmektedir.⁸ Aynı

4. Interview with P. Eratov, head of the «Daawat» Spiritual Administration of Muslims of Kyrgyzstan, 15 June 2009.

5. Bkz. Самарцева Н. Ширма для экстремистов, или Что скрывается за благими целями «Таблиги Джамаат» по оздоровлению мусульманского общества, ResPublica, 18 июня 2006.

6. S. K. Burki, The Tablighi Jama'at: Proselytizing Missionaries or Trojan Horse?, *Journal of Applied Security Research*. 2013. Vol.8, issue 1. p. 103.

7. Bkz. Маликов К., Не исключаю, что во властных структурах Кыргызстана есть деструктивные элементы, которым выгодно раскачивание религиозной лодки, Бишкек – ИА «24.kg», 14 марта 2009 [www.24.kg/community/2009/03/14/109065.html]

8. Ротарь И. Странники в ночи. Пакистанский ислам в Центральной Азии: миссионерство или подрывная деятельность?, ИГ-Религии, 20 февраля 2008 [http:religion.ng.ru/problems/2008-02-20/6_stranniki.html]

zamanda bu hareketin faaliyetlerinde herhangi bir kötü şeyin olduğunu görmediğini söylemektedir.

Diğer araştırmacılar, ülkede 2.000 civarında tebliğcinin ve ileri gelenlerinin ise yaklaşık 50 olduğunu söylemektedir.

Eski bir istihbarat subayı olan Verni Liebl'e göre, Tebliğ Cemaati'nin İslam'ın yayılmasındaki nihai hedefi, dünyadaki hükümetin demokratik formunu ortadan kaldırarak İslam hilafetini (İslami halifelik) kurmaktır ve Müslüman olmayanları öldürmek veya onları İslam dinini benimsemeye zorlamaktır.⁹

Rusya'da uluslararası dinî örgüt Tebliğ Cemaati'nin faaliyetleri 2009 yılında bile yasaklanmıştı (7 Mayıs 2009 tarihinde Rusya Federasyonu Yüksek Mahkeme Kararı).¹⁰

Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslâmî hareketlerinin ideolojik yönünü anlamak için iki örgütün de kökenlerine bakılması gerekiyor. Hindistan'da o dönemlerde, Müslümanlar ve Hindular arasında güçlü gerginlikler olmuştu. 1926'da Tebliğ Cemaati, Müslümanların Hindu dinine geri dönmelerini engellemek amacıyla ve Hindular tarafından kendi dinine davet etmelerine karşı kurulmuştur. Cemaat-i İslâmî örgütünün lideri Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, İslam'daki kutsal savaş hakkında Urduca yazdığı ilk eserini 1927 yılında yayımlamıştı. Mevdûdî kendisini, Hint Müslümanları Hindulardan korumak için Allah tarafından gönderilmiş bir kul olarak görmüştür. Görüldüğü gibi, iki hareketin ortaya çıkmasında benzerlikler vardır. İlk başlarda ana görev, Müslümanları Hindulardan korumak olsa da zamanla, iki örgütün de amacı Müslüman kimliğini Batı kültürünün etkisinden koruma hâline gelmiştir. Her iki örgüt de Kur'an'ın köktenci anlayışına bağlı kalmakta ve Müslüman toplumun hayatın her alanında dinin bulunmasını (varlığını) slogan olarak öne sürmektedir.

İki örgüt arasında önemli bir fark vardır: Bir gelenekçi olan Muhammed İlyas, tüm dinî normların Müslümanlar arasında sıkı uygulanmasına özen göstermişti ve siyaset hakkında hiçbir şey söylememişti; Mevdûdî ise öncelikle İslam'ı bir ideoloji olarak kabul etmiş ve bunun aracılığıyla Cemaat-i İslâmî grubu İslam devletinin kurulması üzerinde çalışmıştı. İslami bir düzenin kurulması için iktidarı ele geçirmek veya uzun vadede insanların bir İslam devleti kurma ihtiyacının farkına varacağı şekilde Müslümanların tutumunu aşamalı olarak dönüştürmek; konuların hangisi önce olması gerektiği gibi sorunlar, iki örgüt arasındaki çatışmalara neden olmuştur.¹¹ Görüldüğü gibi, Tebliğ Cemaati ideolojisi ikinci görüşe uymaktadır.

9 V. Liebl. The Caliphate. *Middle Eastern Studies*. 2009. Vol.45, issue 3. p. 373-391.

10 Единый федеральный список организаций, в том числе иностранных и международных организаций, признанных в соответствии с законодательством Российской Федерации террористическими. www.fsb.ru/fsb/npd/terror.html (дата доступа 14.02.2017).

11 M. Gaborieau, South Asian Muslim Diasporas and Transnational Movements: Tablighi Jama'at and Jama'at-I Islami, *South African Historical Journal*, 2009. Vol. 61, issue 1, P. 14 (8-20).

Tebliğ Cemaati hareketinin tebliğlerindeki altı temel ilkeleri:

◇ İslam'a davet; sadece din adamlarının değil, aynı zamanda her Müslümanın görevidir;

◇ İnsanların kendilerini ziyaret etmesini beklemeden, kendileri insanlara tebliğ yapmak için çıkmakla yükümlüdür;

◇ Hareketin üyeleri, faaliyetleri için finansal güvenlik konusunu kendilerinin çözmesi gerekir;

◇ Faaliyetlerinin başarıya ulaşması için hareketin içinde toplumun farklı kesimlerinden insanlar olmalıdır.

Ana maksadı; Müslümanlar arasındaki İslami inançlarının güçlendirilmesi.

Hareketin nihai hedefi; dünyadaki bütün Müslümanları birleştirmek ve aralarındaki dinî-siyasi farklılıkları ortadan kaldırmaktır.¹²

Hareketin faaliyetleri genel merkez tarafından koordine edilmektedir. Birinci genel merkezi, Delhi'de bulunmaktadır. Oradaki merkez emiri Kandehlevî'nin torunlarından Muhammed Saad Kandehlevî'dir. İkincisi ise, Lahor (Pakistan) yakınındaki Raiwind denilen yerdedir, emiri Hacı Abdulvehhâb'dır. Ayrıca, Tebliğ Cemaati'nin bazı ülkelerde belirli bir alanda faaliyetler yürüten merkezleri bulunmaktadır.

Tebliğ Cemaati faaliyetlerini finanse etmek için üyelik aidatları gerektirmemektedir; gelir, ağırlıklı olarak örgütün üst düzey üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Ancak araştırmacılar, hareketin camilerinin sayısı gittikçe arttığından, gelirin açıkça yeterliliğine dikkat çekmektedir.¹³

Örgüt, cami inşaatlarını sadece kendi maddi imkânlarıyla yürütmüyor. Araştırmacılar uzun zamandır İslam'ı yayma işine paralar gönderen ve büyük katkıda bulunan Suudi Vehhabi etkinin varlığından söz etmektedirler. Vehhabiler İslam'ın diğer akımlarına saygısızca davranırken, Tebliğ Cemaati'ne ise hoşgörülüdür. Vehhabiliğin tüm kurallarına uygun olmamasına (örneğin, ölü insanın mezarları bulunan camide ibadet etmesine) rağmen bu böyledir.

Elde edilen raporlara göre, Pakistan'daki İslami dinî okullar ve merkezlerde 50'den fazla Kırgızistan vatandaşı eğitim görmektedir.¹⁴ Ancak, bu veriler doğru olmayabilir; çünkü dinî eğitim almak isteyenler, turist vizesi ve özel davetname üzerine, Müslümanlar Dinî İdaresi'nin bilgisi olmadan da yurt dışına çıkmaktadırlar.

12 M. Gaborieau, Transnational Islamic Movements: Tablighi Jama'at in Politics?, *ISIM Newsletter* 3, July. 1999. P. 21. Leiden ISIM, 1999.

13 R. Butt, Tablighi Jamaat Mosque Accused of Encouraging Muslim Isolationism, *Guardian*. 2011. 18 February. www.guardian.co.uk/world/2011/feb/18/tablighi-jamaat-mosque-row (date of access: 05.07.2015).

14 Вкз. Мамаюсупов О., Мурзахалилов К., Маматалиев К. Краткий анализ религиозных систем в Кыргызстане. Бишкек: 2006. 172 Ъ.

Pratikte görüldüğü gibi, Kırgızistan'daki Tebliğ Cemaati'nin aktif hâle gelmesi, büyük ölçüde Pakistan ve Hindistan'daki dinî okullar ve merkezlerin mensuplarıyla bağlıdır. Tebliğ Cemaati'nin meşhur merkezleri, Raiwind ve Lahor'daki medreseleridir. Kırgızistanlı öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra memleketlerine dönerken sadece İslam teolojisi alanında edindiği bilgilerle değil, aynı zamanda yerel mantalite (düşünce tarzı) ve geleneklerine aykırı dinî inanç ve öğretileri de getirmektedirler.

Kısa bir süre sonra, tebliğcilerin safları Rus ve Kırgız dillerinde konuşan yerel toplum tarafından doldurulmuştu. Bugüne kadar Tebliğ Cemaati'nin hatipleri (mensupları) olarak sadece yurt dışında eğitim gören hocalar değil, aynı zamanda hiçbir yerde eğitim görmeyenler de vardır.

Şu anda, Kırgızistan'daki Tebliğ Cemaati'nin destekçileri ve mensupları oldukça geniş ve çeşitlidir: Bunların arasında ticaretle uğraşanlar, öğrenciler, üniversite profesörleri, iş adamları, ünlü sanatçılar, hatta devlet memurları da vardır. Bazıları tebliğ faaliyetlerini yapmak için, kendi zamanlarının çoğunu bu harekete adanarak, Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerine gitmektedirler.

Kırgızistan Eğitim Bakanı K. Osmonoliev ise hareketin sayısı ve onların "masumiyeti" hakkındaki ifadelerin hiçbirine katılmamaktadır.¹⁵

K. Murzahalilov'un araştırmasına göre¹⁶ ülkedeki Müslüman din adamları- nı ve aktivistleri 6 gruba ayırmak mümkündür:

◇ El-Ezher Üniversitesinin mezunları;

◇ Pakistan'da eğitim görmüş "Tebliğ Cemaati" mensupları;

◇ Belli bir imamın ve dinî otoritenin takipçileri;

◇ "el-Buhârî" Medresesinin mezunları;

◇ Sovyet döneminde dinî eğitim almış kişiler;

◇ Türkiye Diyanet Vakfı himayesindeki Kırgızistan'daki İlahiyat Fakültesi mezunları.

Bugüne kadar faaliyetlerine devam eden tebliğcilerin asıl amacı, insanları "kötülükten" menetmek ve "iyiliğe" çağırmaktır. Buradaki "kötülük" ve "iyilik" kelimeleri, aynı zamanda Allah'ın razı olmadığı, inkâr edilmiş, haram ve günah olan şeyden uzaklaşmak, iman ve itaata çağırarak anlamlarına gelmektedir.

Genellikle, altı ay veya bir yıl içinde 5-10 kez davet yapılıyor, daha sonra ise bu süre 40 gün, hatta 4 aya kadar uzatılıyor.

15 Ким, С. Локомотивом движения «Таблиги Джаммаат» является молодежь Кыргызстана//Бишкек – ИА «24.kg», 3 апреля 2009 [<http://www.24.kg/community/2009/04/03/110935.html>]

16 Ислам в Кыргызстане: становление и перспективы развития. В кн.: Материалы круглого стола «Секуляризм и ислам в современном государстве: что их объединяет?». Алматы, 2008. С. 179-199.

İslam uzmanı CIA'nın eski görevlisi Graham Fuller, Tebliğ Cemaati "kapıdan kapiya gidip dinî nasihat yapan barışçı, siyasete karışmayan bir hareket" olarak görmektedir.¹⁷

Bu arada Marc Gaborieau, Tebliğ Cemaati'nin amacı, cihad şeklinde dünyayı fethetmek olduğunu düşünmektedir. Marc'a göre Tebliğ Cemaati, devletlerin ayrı olmasını gayrimeşru gördüğünü, İslam halifeliğini yeniden canlandırmak istediğini söylemektedir.¹⁸

Paris Uluslararası Araştırmalar Merkezindeki Bayram Balcı'ya göre, hareket hiçbir zaman herhangi bir siyasi sloganı öne sürmediğini ve kendilerini mevcut rejime muhalif olarak koymadığını; ayrıca, yetkililerin örgütün ideolojisini araştırmadığını düşünmektedir.¹⁹

1978 yılında Suudi Arabistan tarafından finanse edilen Dünya İslam Ligi, Büyük Britanya'daki Dewsbury şehrindeki, grubun Avrupa ve kıta üzerindeki merkezi hâline gelen, Tebliğ Cemaati hareketinin cami inşaatına sponsor olmuştur.²⁰

Birçok araştırmacı, hareketin uluslararası terörizmle bağlantılarının olduğunu söylemektedirler. Örgüt üyeleri her yıl Raiwind (Pakistan) ve Dakka'da (Bangladeş) toplanmaktadır ve sayıları milyondan fazla kişiye ulaşmaktadır. Terörist gruplar, tüm dünya Müslümanlarını bir araya getiren bu gibi toplantıları kullanarak, kendi saflarındaki üyelerin sayısını arttırmaktadırlar.

Tebliğ Cemaati üyeleri toplantı için Pakistan'a geldiğinde, terör örgütlerinin mensupları onları İslam'ı korumaya ve İslam'ın yayılmasında daha aktif olmaya çağırıyorlar ve siyasete çok ilgisiz oldukları için Tebliğ Cemaati'ni kınamaktadırlar. Bazı araştırmacılar, Pakistan'a gelen Tebliğ Cemaati mensuplarının, kâfirlere karşı mücadele etmek gerektiğini söyleyen "Harekâtü'l-Mucâhidîn", "Leşker-i Tayyibe", "Taliban" gibi terör örgütlerinden etkilendiğini belirtmektedirler.

Pakistan'daki Servislerarası İstihbarat (Inter-Services Intelligence, ISI) eski başkanı Korgeneral Nasır, Tebliğ Cemaati'nin faaliyetleri aracılığıyla Çeçenistan ve Dağıstan'da İslam'ın canlanmasını planlamış ve Tebliğ Cemaati'nin aktif bir üyesi olmuştu. İstihbarat'taki liderliği sırasında çok sayıda Pakistanlı, Suudlu, Ürdünlü Tebliğ Cemaati üyesini, faaliyetlerini yaymak için Çeçenistan ve Dağıstan'a göndermişti ve ülkedeki din adamlarını eğitim

17 G. Fuller, The Future of Political Islam, *Foreign Affairs*, March/April 2002 issue. www.foreignaffairs.com/articles/2002-03-01/future-political-islam (date of acces 14.02.2017).

18 M. Gaborieau, Transnational Islamic Movements: Tablighi Jama'at in Politics?, *ISIM Newsletter* 3, July 1999, Leiden: ISIM, 1999.

19 B. Balcı, The Rise of the Jama'at al Tabligh in Kyrgyzstan: the Revival of Islamic Ties between the Indian Subcontinent and Central Asia?, *Central Asian Survey*, 2012, Vol. 31, Issue 1, p. 61-76.

20 A. Alexiev, Tablighi Jamaat: Jihad's Stealthy Legions. *Middle East Quarterly*, 2005, Vol. 12, N. 1. www.meforum.org/686/tablighi-jamaat-jihads-stealthy-legions (date of access 05.07.2015).

almak için Pakistan'a gönderiyorlardı. 1995 yılında Budyonovsk'teki rehineri serbest bırakmada Şamil Basayev'le müzakerelerde aracılık yapan Arkadiy Volskiy'nin iddiasına göre Basayev, Pakistan'da gözden kaybolmuştu. Pakistan'da eğitim görmüş teröristlerden birisi de Salman Raduyev'di.²¹

19 Ocak 2008 tarihinde İspanyol polisleri Barcelona'daki evler, cami ve mescitler üzerine birtakım baskın düzenlemişti, neticede patlayıcı malzemeler ele geçirildi ve 14 kişi tutuklandı. Yetkililer daha sonra tutuklananların Tebliğ Cemaati üyesi olduklarını belirtmişti. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra'daki bir dizi patlamanın sorumluları (Muhammed Sıddık Han ve Şehzade Tanver), geçmişte Tebliğ Cemaati hareketinin aktif üyeleri idi. Ancak 2001 yılında Tebliğ Cemaati'nin siyasete ilgisizliğinden dolayı, hareketi terk edip Londra civarındaki bir camiye gitmeye başladılar ve kısa süre sonra ra askerî eğitim için Pakistan'a gitmişlerdi.²²

Faşlı yetkililer, radikal es-Selefiye ve'l-Cihâdiye tarafından dağıtan broşürlerde destekçilerine Tebliğ Cemaati gibi resmî İslami örgütlere kimliklerini gizlenmek ve aynı zamanda onların politikalarını etkilemek amacıyla katılmaya çağırdıklarını açıkladılar.²³

Tebliğ Cemaati yöneticileri her zaman terör örgütleriyle bağlantılarını inkâr ediyordu, ama araştırmacılar hareketin uluslararası terörizmle bağlantıları hakkında aşağıdaki delilleri dile getirmektedirler:

◇ Özel hizmetlerin istatistiklerine bakılırsa teröristler, dünyadaki terör eylemlerini gerçekleştirmede hareket mensuplarının önemli bir kısmını kullanıyorlar;

◇ Teröristler, terör eylemi hazırlığını kamufle etmek ve tehlikeli teröristleri gizlemek için "Tebliğ Cemaati" ismini kullanıyorlar;

◇ Tebliğ Cemaati araştırma faaliyetleri, siyasete gösterişli bir şekilde ilgisizliğin bir manevra olduğu sonucuna getirmektedir ve hareketin faaliyetleri temelinde siyasi hedefleri olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Tebliğ Cemaati'nin ilk hatipleri, 1960-1977 yıllarında SSCB ve Hindistan arasındaki öğrenci değişim programları sırasında Orta Asya bölgesine gelmiştir. Sovyet Orta Asya'ya Hindistan'dan okumak için gelen öğrenciler, yanlarında bu hareketin kitaplarını da getirmişlerdi. Orta Asya'da hareketin gelişmesi, SSCB'nin çöküşü ve bağımsız devletlerin oluşumu döneminde gerçekleşmişti.

21 B. Raman, Dagestan: Focus on Pakistan's Tablighi Jamaat, *South Asia Analysis Group*, 1999, 15 September. www.southasiaanalysis.org/paper80 (date of access 07.02.2017).

22 F. Burton & S. Stewart, Tablighi Jama'at: An Indirect Line to Terrorism, *STRATFOR: Global Intelligence*, 2008. 23 January. https://www.stratfor.com/weekly/tablighi_jamaat_indirect_line_terrorism (date of access: 05.07.2017).

23 A. Alexiev, Tablighi Jamaat: Jihad's Stealthy Legions, *Middle East Quarterly*, 2005, Vol. 12, N. 1. www.meforum.org/686/tablighi-jamaat-jihads-stealthy-legions (date of access 05.07.2015).

Hareketin Orta Asya'daki yayılmasını ele alırsak, Türkmenistan'da Tebliğ Cemaati, yetkililerin politikasından ülkede dayanak bulamadı. Hareket mensupları Özbekistan'da, özellikle Fergana Vadisi'nde faaliyetlerini yürütmüştü. Ama 2004 yılında devlet yetkilileri, endişe vermeye başlayan hareketi ülkede yasaklamıştı. O zamandan beri hareket Özbekistan topraklarında, yasa dışı çalışmaktadır. Tebliğ Cemaati'nin faaliyetlerinin Türkmenistan'da 2009 yılında yasaklanmasına rağmen "Tacikistan İslamî Canlanma Partisi"nin faaliyetlerinin 2015'in Ağustos ayına kadar yasal olarak devam etmiş olması ilginçtir.

Tebliğ Cemaati hareketi sadece Kırgızistan'da tamamen yasal statüsüne sahiptir ve devlet yetkilileri onların faaliyetlerine müdahale etmiyorlar. Bu hareketin meşhur adamlarından Maksat Toktomuşev, 2010 Ağustos ayında, Bişkek'teki büyük camiye imam olduktan sonra, Kırgızistan Müftüsünden sonraki ikinci en etkili dinî figür olmuştu. Fakat 2014 Mart ayında Kırgızistan müftüsü olarak atandı. Bu durum Tebliğ Cemaati'nin meşhur üyesini, Kırgızistan'daki tüm Müslümanların başında olduğunu göstermektedir. Bugün Tebliğ Cemaati, mensuplarının sayısı bakımından ülkedeki en büyük İslami örgüttür. Kırgızistan yetkilileri, devletin ekonomik ve siyasi durumu zayıf olduğundan, gençlere istihdam sağlayamadığı için, işsiz gençler radikal ve aşırı İslamcı dinî oluşumlara üye olmuştu ve devlet hareketin faaliyetlerine müdahale etmemişti. Günümüzde Kırgızistan'da, Tebliğ Cemaati mensubu olmayan hiçbir köy yoktur.

16 Şubat 2003 tarihinden itibaren, Kırgızistan Müslümanları Ulema Konseyi özel fetvasına göre, Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresinin ve bölümlerinin izniyle tebliğ faaliyetlerinin yürütüldüğünü belirtmek gerekir. Toplumda hoşnutsuzluk oluşmaya başladıktan sonra, Dinî İdare 10 Şubat 2009 tarihinde, tebliğ faaliyetlerine yönelik şartların yer aldığı "Davet Bölümü Hakkında Yönetmeliği" ve yanı sıra onların uyması gereken kurallar kümesini onayladı.

"Davet Bölümü Hakkında Yönetmelik"e göre, tebliğ faaliyetinde bulunan insanlar, yazılı izin almak için Dinî İdareye başvurmak zorundadırlar, ayrıca vaaz faaliyetlerini, il ve ilçe imamlarının doğrudan gözetimi altında yürütmek zorundadırlar.

Yukarıdaki hükme göre, daveti yürütmek isteyen kişi:

◇ Yaşadıkları bölgenin başimamından din eğitiminin varlığına ilgili resmî onay alınması;

◇ İç işleri organlarından belge almak;

◇ Davete çıkmak için ailelerinden iznin alınması;

◇ Pasaport veya kimliğin olması;

◇ Düzgün bir görünüme sahip olmak ve Pakistanlı giysileri giymemek.²⁴

24 Мурзахалилов К., Арынов М. Движение Таблиги Джамаат в Кыргызстане: особенности деятельности и возможные последствия для развития религиозной ситуации в республике, Центральная Азия и Кавказ. 2010. Т.13, №3. С.188-189

Şu anda eski Sovyet ülkelerinde Tebliğ Cemaati hareketinin faaliyetleri yasaklanmıştır. Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da, Tebliğ Cemaati hareketi güvenlik tehdidi olarak görülmektedir.²⁵

Kırgız Cumhuriyeti komşu ülkeleri örnek alarak, Tebliğ Cemaati hareketini terörist ve aşırılıkçı tanımak için Bişkek'in Pervomaiskiy bölgesinin mahkemesine 3 Şubat 2009 tarihinde Başsavcı dava dilekçesi kanıtlamıştı.²⁶

Rusya ve bazı Orta Asya ülkeleri hariç, Tebliğ Cemaati'nin faaliyetlerini Batı ülkeleri ve ABD dâhil olmak üzere hiçbiri yasaklanmamıştı: Ne Avrupa ne de Amerika hareketin terörist ya da aşırı akım olduğunu ilan etmek için hiçbir neden bulamamıştı.

K. Malikov'a göre, "tebliğcilerin" faaliyetlerinin zayıflıklarına dikkat edilmelidir.²⁷

Tüm il ve ilçelerde yapısal birimleri mevcut olan Tebliğ Cemaati hareketi, ileride zamanla Kırgızistan Müslümanları Dinî İdaresine rakip olabilir. Meclis Komisyonu, tebliğcilerin faaliyetlerini, "Cumhuriyetin dinî alanda en ciddi sorunlarından biri" olarak görmektedir.²⁸ "Tebliğ Cemaati'nin faaliyetleri, gerçekten, dinî aşırılığın oluşmasına yol açarsa, bu durumda nasıl bir önlem alınması gerekecektir?" sorusu ortaya çıkmaktadır.

Bazı uzmanlara göre, sert tedbirler Tebliğ Cemaati'nin radikalleşmesine yol açabilir. Bu yüzden K. Malikov, örgütün yasaklanmasının bazı riskler (yeraltına çekilebilir) içerdiğini düşünmektedir. Şu anda örgütün içinde yüzlerce, hatta binlerce kişi bulunmaktadır ve hiç kimse bu hareketin radikalleşmeyeceğine, devleti düşman olarak algılamaya başlamamasına veya ilerideki zamanda Hizbüt-Tahrir örgütünün saflarına katılmayacağına garanti veremez.²⁹

2010 Nisan ayında Kırgızistan'da yaşanan olaylar, Tebliğ Cemaati hareketini belli bir ölçüde etkilediğinden faaliyetleri azalmıştır.

O. Moldaliyev'e göre, nisan olaylarından önce, aktif bir şekilde kendi saflarına insanları dolduran tebliğciler, kaybolmuştu; onların liderleri kendi köylelerine gidip gelecek parlamento seçimlerinde yerlerini hazırlamaya başlamıştı.³⁰

25 Bkz. Верховный суд России запретил исламское движение «Таблиги Джамаат», ИГ-Религии, 20 мая 2009

26 Bkz. Генпрокуратура просит суд признать организацию дааватистов «Таблиги Джамаат» террористической и экстремистской, Бишкек – ИА «АКИпресс», 3 февраля 2009 [http://www.svodka.akipress.org/news:4531/]

27 Bkz. Лымарь А., Кыргызстан стал клоцадкой, на которой столкнулись интересы разных стран, блоков и идеологий, Бишкек – ИА «24.kg», 30 сентября 2009 [http://www.24.kg/community/62083-abdykadug-orusbayev-rochemu-by-v-kyrgyzstane.html]

28 Горбачев И. Бес фанатизма. Бишкек – ИА «24.kg». 11 октября 2008 [http://www.24kg/community/2008/10/11/95023.html]

29 Лымарь А. Кыргызстан стал клоцадкой, на которой столкнулись интересы разных стран, блоков и идеологий. Бишкек – ИА «24.kg». 30 сентября 2009 [http://www.24.kg/community/62083-abdykadug-orusbayev-rochemu-by-v-kyrgyzstane.html]

30 Bkz. Колбаев Б. В Кыргызстане для стабилизации обстановки необходимо привлекать религиозных лидеров, Бишкек – ИА «24.kg», 20 апреля 2010 [http://www.24.kg/community/51755-2009/06/11/114819]

Kırgızistan'da, Orta Asya'nın diğer cumhuriyetlerinde olduğu gibi hareket, yetkililer arasında şüphe uyandırmamak amacıyla apolitik (siyasete ilgisizlik veya karışmayan) bir örgüt imajı vermektedir. Ülkedeki Tebliğ Cemaati'nin siyasi yönleri sorusuna, hareketin liderlerinden biriyle röportajda: "Siyaset, Müslüman toplumu parçalar ve anlaşmazlığa neden olur, dolayısıyla Tebliğ Cemaati siyasetten uzak durur. Ayrıca biz de bazı İslami mezhepler ve Şiiler ile Sünniler arasındaki farklılıklar gibi dinî anlaşmazlıklardan kaçınıyoruz (önlem alırız). Hedefimiz, insanları imana çağırarak ve İslam'ın bütün ilkelelerinin (hükümlerinin) uygulanmasına teşvik etmektir," diye cevap vermişti.³¹

31 B. Balci, The Rise of the Jama'at al Tabligh in Kyrgyzstan: The Revival of Islamic Ties between the Indian Subcontinent and Central Asia?, *Central Asian Survey*, 2012, Vol. 31, Issue 1. p. 66.

KAYNAKÇA

- Alexiev, A., Tablighi Jamaat: Jihad's Stealthy Legions//Middle East Quarterly. 2005. Vol.12, N.1. www.meforum.org/686/tablighi-jamaat-jihads-stealthy-legions (date of access 05.07.2015)
- Balci, B., The Rise of the Jama'at al Tabligh in Kyrgyzstan: the Revival of Islamic Ties between the Indian Subcontinent and Central Asia?, *Central Asian Survey*, 2012, Vol. 31, Issue 1.
- Burki, S. K., The Tablighi Jama'at: Proselytizing Missionaries or Trojan Horse?, *Journal of Applied Security Research*, 2013, Vol. 8, Issue 1.
- Burton, F. & Stewart, S., Tablighi Jama'at: An Indirect Line to Terrorism, *STRATFOR: Global Intelligence*, 2008. 23 January. https://www.stratfor.com/weekly/tablighi_jamaat_indirect_line_terrorism (date of access: 05.07.2017).
- Butt, R., Tablighi Jamaat Mosque Accused of Encouraging Muslim Isolationism, *Guardian*, 2011. 18 February. www.guardian.co.uk/world/2011/feb/18/tablighi-jamaat-mosque-row (date of access: 05.07.2015).
- Büyükkara, M. A., Çağdaş İslami Akımlar, İstanbul 2016.
- Fuller, G., The Future of Political Islam, *Foreign Affairs*, March/April 2002, Issue. www.foreignaffairs.com/articles/2002-03-01/future-political-islam (date of access 14.02.2017).
- Gaborieau, M., South Asian Muslim Diasporas and Transnational Movements: Tablighi Jama'at and Jama'at-I Islami//South African Historical Journal. 2009. Vol.61, issue 1.
- Gaborieau, M., Transnational Islamic Movements: Tablighi Jama'at in Politics?, *ISIM Newsletter* 3, July. 1999. Leiden ISIM, 1999.
- Liebl, V., The Caliphate, *Middle Eastern Studies*, 2009, Vol. 45, Issue 3.
- Raman, B., Dagestan: Focus on Pakistan's Tablighi Jamaat, *South Asia Analysis Group*, 1999. 15 September. www.southasiaanalysis.org/paper80 (date of access 07.02.2017).
- Верховный суд России запретил исламское движение "Таблиги Джамаат", НГ-Религии, 20 мая 2009.**
- Генпрокуратура просит суд признать организацию дааватистов "Таблиги Джамаат" террористической и экстремистской, Бишкек – ИА "АКИпресс", 3 февраля 2009** [<http://www.svodka.akipress.org/news:4531/>]
- Горбачев, И.** Бес фанатизма, Бишкек – ИА "24.kg". 11 октября 2008 [<http://www.24kg/community/2008/10/11/95023.html>]
- Единый**, федеральный список организаций, в том числе иностранных и международных организаций, признанных в соответствии с законодательством Российской Федерации террористическими, www.fsb.ru/fsb/npd/terror.html (дата доступа 14.02.2017)
- Интервью**, с Р. Эратовым, руководителем отдела "Даават" Духовного управления мусульман Кыргызстана, 15 июня 2009 года.
- Ислам, в Кыргызстане: становление и перспективы развития.** В кн.: Материалы круглого стола "Секуляризм и ислам в современном государстве: что их объединяет?". Алматы, 2008. С. 179-199
- Ким. С.** Локомотивом движения "Таблиги Джамаат" является молодежь Кыргызстана, Бишкек – ИА "24.kg", 3 апреля 2009 [<http://www.24.kg/community/2009/04/03/110935.html>]
- Колбаев Б.** В Кыргызстане для стабилизации обстановки необходимо привлекать религиозных лидеров, Бишкек – ИА "24.kg", 20 апреля 2010 [<http://www.24.kg/community/51755-2009/06/11/114819>]

- Лымарь А.** Кыргызстан стал клошадкой, на которой столкнулись интересы разных стран, блоков и идеологий, Бишкек – ИА “24.kg”. 30 сентября 2009 [<http://www.24.kg/community/62083-abdykadyr-orusbayev-pochemu-by-v-kyrgyzstane.html>]
- Маликов К.** Не исключаю, что во властных структурах Кыргызстана есть деструктивные элементы, которым выгодно раскачивание религиозной лодки, Бишкек – ИА “24.kg”, 14 марта 2009 [www.24.kg/community/2009/03/14/109065.html]
- Мамаюсупов О., Мурзахалилов К., Маматалиев К.** Краткий анализ религиозных систем в Кыргызстане, Бишкек: 2006.
- Мурзахалилов К., Арынов М.** Движение Таблиги Джамаат в Кыргызстане: особенности деятельности и возможные последствия для развития религиозной ситуации в республике, Центральная Азия и Кавказ, 2010, Т. 13, №3.
- Ротарь И.** Странники в ночи. Пакистанский ислам в Центральной Азии: миссионерство или подрывная деятельность?, НГ-Религии, 20 февраля 2008 [http://religion.ng.ru/problems/2008-02-20/6_stranniki.html]
- Ротарь И.** Странники в ночи. Пакистанский ислам в Центральной Азии: миссионерство или подрывная деятельность?, НГ-Религии, 20 февраля 2008 [http://religion.ng.ru/problems/2008-02-20/6_stranniki.html]
- Самарцева Н.** Ширма для экстремистов, или Что скрывается за благими целями “Таблиги Джамаат” по оздоровлению мусульманского общества, ResPublica, 18 июня 2006.

İNGİLTERE’NİN AB’DEN AYRILMASININ SONUÇLARI

Boray ÜNAL¹

ÖZET

İngiltere’nin AB’den ayrılması olarak adlandırılan ve British-Exit kelimelelerinden oluşan Brexit, Avrupa Birliği tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bugün bile birçok ülke Birliğe kabul edilmek isterken, ilk kez bir devlet ayrılmak için referandum yaptı ve ayrılma yönünde oy çıktı. Ayrıca bu devletin İngiltere gibi Avrupa Birliği’ne katkı konusunda büyük bir devlet olması, birliğin geleceği, Birlik ile İngiltere arasındaki durumun nasıl olacağı gibi pek çok konuda soru işaretlerine yol açtı.

Avrupa Birliği üyeleri sadece ekonomik değil birçok alanda birbirine bağlı durumdadır. İngiltere’nin ayrılması bu ilişkilerin tekrar dizayn edilmesi anlamına geliyor. Bu durum için siyasi, hukuki ve ekonomik başta olmak üzere pek çok alanda değişim yapılmalıdır. Ayrılmayla ilgili olarak atılacak adımlar, Lizbon Antlaşması’nın 50. maddesinde anlatılmıştır. Tam ayrılmanın gerçekleşmesi ise ABA Sözleşmesi’nde anlatıldığına göre 2 yıl sürmesi beklenmektedir. Ancak, İngiltere ve AB arasındaki ilişkilerin durumuna baktığımızda bu durum pek mümkün gözükmemektedir.

İngiltere’nin AB’den ayrıldıktan sonra AB ile ilişkilerinin ne olacağı da merak konusudur. Alternatif ilişki modelleri vardır. İsviçre, Kanada, Norveç gibi ülkelerin AB ile ilişkileri bir örnek olabilir. İngiltere’nin AB’nin karar alma süreçlerinde karar alma rolü olabilecek mi, serbest dolaşım kalkacak mı, ekonomik ilişkileri nasıl olacak gibi sorular mevcuttur.

İngiltere’nin AB içindeki en önemli görevlerinden biri dış politika ve savunma konularında İngiltere’nin üstlendiği görevdir. İngiltere, hem AB’nin en büyük iki askeri gücünden biri hem de NATO’yu en fazla destekleyen ülkedir. İngiltere ayrıldıktan sonra AB, hem NATO’ya hem de ABD’ye güvenlik olarak daha çok bağlanacaktır. Güvenlikle ilgili ilişkilerde nasıl bir yol izleneceği, AB’nin savunma politikalarında nasıl bir yol takip edeceği gibi sorular mevcuttur.

Brexit’ten sonra AB’de “Avrupa Şüpheliği” kavramı konuşulmaya başlandı. Örneğin Fransa’da 2017 yılında yapılacak seçimlerde aşırı sağ parti başkanı Le Pen, seçimi kazanırsa Fransa’yı AB’den çıkarmaya çalışacağını belirtti. Aynı zamanda Hollanda’da yapılacak seçimlerde parti adayı Geert Wilders’in de seçimi kazanması durumunda İngiltere’deki gibi referandum yapacağını söyledi. Brexit’in önemli sonuçlarından biri de Avrupa’da popülizm akımının yükselmesidir.

İngiltere ayrıldıktan sonra merak edilen konulardan bir diğeri de İngiltere ekonomisinin geleceğidir. İngiltere’nin finans, hizmet ve teknoloji sektörünün önemli bir bölümü AB vatandaşları tarafından karşılanmaktadır. Aynı zamanda Londra’nın finans ve ticaret merkezi olmasındaki en önemli paylardan biri serbest dolaşım hakkı ve hizmet serbestliğinin uygulanmasıdır. Üye olmadığı 1973 yılında G7 ülkeleri arasında en düşük büyüme oranına sahip ülkeyken, üye olduktan sonra büyüme oranı en hızlı olan İngiltere’nin,

AB'den ayrılınca GSYİH'sinde düşüş olması beklenmektedir. Aynı zamanda ülkeye gelen yabancı yatırımlarda da azalma olacaktır. Aynı durum AB içinde geçerlidir. AB'nin en büyük ikinci ekonomisi olan İngiltere'nin AB'den ayrılması AB ekonomisine de büyük zarar verecektir.

Sadece İngiltere'nin AB ile ilişkilerinin geleceği değil, Britanya'nın içinde de nasıl bir yol izleneceği büyük bir sorundur. 2014 yılında İskoçya'da yapılan referandumda İngiltere'ye bağlı kalma yönünde oy kullanıldı. Ancak, Brexit referandumunda İskoçya kalma yönünde oy kullandı. İskoçya'nın kalma yönünde oy kullanmasının en önemli nedenlerinden biri İngiltere'nin AB üyesi olmasıydı. İngiltere AB'den ayrılırsa İskoçya'nın ne yapacağı konusu gündeme gelmektedir.

Son olarak Türkiye'nin AB ile ilişkilerine baktığımızda İngiltere'nin üye olup olmaması büyük önem taşımaktadır. İngiltere'nin üye olduğu AB'ye Türkiye'nin girmesi daha kolaydı. Çünkü İngiltere bu konu hakkında son zamanlarda karşıt görüş sergilese de Türkiye'nin girmesi taraftarı bir ülkeydi. Bu durumun sonucunun Türkiye'nin aleyhine olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak Brexit, AB için tarihi bir olaydır. Siyasi, hukuki, ekonomik başta olmak üzere birçok konuyu ilgilendirmektedir. Sonuçları hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. Brexit kararından sonra en çok Birlik üyeleri olmak üzere pek çok devlet etkilenecektir.

GİRİŞ

İngiltere 1973 yılında Avrupa Topluluğu üyesi olmuştur. Birliğe üyelikle ilgili ilk referandum 1975 yılında yapılmıştı. Bir sonraki referandum ise 23 Haziran 2016 tarihinde yapılmış ve %51,8 oyla Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı çıkmıştır.

Bu referandumdan çıkan sonuç, uzun zamandır devam eden AB üyeliğine duyulan hoşnutsuzluğun ve Avrupa şüphesizliğinin somut hâle gelmesi olarak yorumlanmıştır. Özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında AB'nin popülarlığı azalmış ve "Avrupa Toplumu" fikri sorgulanmaya başlamıştır. Bunun üzerine 2013 yılında David Cameron, seçimlerden galip çıkması sonucunda, ülkede AB üyeliğiyle ilgili referandum yapılması vaadini vermiştir. Bu referandum dediği tarihte -2016 yılında- gerçekleşmiş ancak sonuç Cameran'un istediği gibi çıkmamıştır.

Böyle bir sonuçla Avrupa Birliği tarihinde ilk kez karşılaşmıştır. Bu ülkenin de İngiltere gibi birliğin önemli bir üyesi olması işleri epey zorlamaktadır. En başta ekonomik olmak üzere pek çok alanda büyük sorunlar çıkacağı en muhtemel ihtimallerdir. Bu makalede İngiltere'nin ayrıldıktan sonra nelerin yaşanabileceğini konulara ayrılarak izlenmiştir.

İngiltere Nasıl Çıkabilecek

Avrupa Birliği'nde üye bir devletin çıkması, Lizbon Antlaşması'yla düzenlenen Avrupa Birliği Antlaşması'nda belirlenmiştir. Ancak, bu madde daha önce hiç uygulanmamıştır. Bu maddeye göre ilk adım ayrılma talebinin AB liderler zirvesine iletilmesidir. Talep iletildikten sonra ayrılmak isteyen dev-

letin katılımı olmadan AB zirvesinde oy birliğiyle ayrılma için kılavuz ilkeler belirlenir. Müzakere sürecinin iki yıl sürmesi beklenmektedir.

Buna benzer bir olay AB ile Danimarka arasında Grönland'ın AB'den ayrılma müzakereleri iki yıl sürmüş ancak antlaşmanın yürürlüğe girmesi üç yıl sürmüştür. Bu örnekten yola çıkarak ilişkilerin daha karmaşık olduğu İngiltere AB ilişkilerinin iki yılda kesilmesi mümkün değildir.

Gelecekte Hangi Modeller Mevcut

İngiltere'nin AB'de sahip olduğu en önemli haklardan biri olan mallarla beraber kişilerin serbest dolaşımının ne olacağı en büyük merak konularındandır. Yeni ilişki modelleri kurulacaksa bu hakların olup olmayacağı büyük bir merak konusudur. AB ülkeleri serbest dolaşım antlaşmasının devam etmesi taraftarıdır. Ancak, İngiltere'nin ayrılma nedenlerinden biri olan göçmen karşıtlığı düşüncesine karşı olduğundan İngiltere'nin kabul etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Fakat kabul etmezse bundan zarar görecektir birçok İngiliz vatandaşı da vardır. Zaten konu da burada düğümlenmektedir.

Aynı zamanda İngiltere'nin pek çok sektörü AB üyeliğinden faydalanmaktadır. Londra, Dünya'nın borsa merkezidir. Bunun olmasının en büyük nedenlerinden biri de serbest dolaşım ve hizmet sektörünün serbestliği önemli yer tutmaktadır. İngiltere serbest dolaşım hakkına karşı çıkarsa Londra'nın finans sektörüne büyük darbe vurmuş olacaktır.

Güncel olarak AB üyesi ülkelerde 2 milyonu aşkın İngiliz vatandaşı bulunmaktadır. Britanya'nın içinde de birçok AB üyesi ülkelerin vatandaşı bulunmaktadır. Serbest dolaşım kalkarsa bu insanların durumunun ne olacağı büyük merak konusudur. Aynı zamanda vize uygulanıp uygulanmayacağı konusu da var. Şüphesiz ki vize uygulamak da pek çok sıkıntılara yol açacaktır.

Bütün bu soruların ardından geçmişe bakıldığında, İngiltere AB ile ayrı olarak ilişki yürütecek tek ülke değildir. Diğer ülkelerle uygulanan alternatif ilişki modelleri mevcuttur. Örneğin Norveç EEA'ya dâhil olup AB'ye dâhil değildir. Yani Tek Pazar'a ilişkin kurallara uymakla yükümlü olup, savunma gibi konularda yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu durumu İngiltere için değerlendirdiğimizde ekonomik açıdan çıkarlarını sağlarken serbest dolaşımı sağladığından İngiliz vatandaşları buna karşı çıkabilir. Ayrıca karar alma mekanizmasında olmadığından bu durum İngiltere'nin dış politika konusunda çıkarına ters düşebilir. Bir de Norveç balıkçılık ve tarım konularını güvence altına almak için bu antlaşmayı yaptığından AB fonuna yılda çok miktarda tasarruf yapmaktadır. Bu durum İngiltere'nin çıkarına terstir.

Bir diğer model İsviçre modelidir. İsviçre EFTA üyesidir. Serbest dolaşım hakkı mevcuttur ve bunla ilgili konularda AB müktesebatını uygulamak zordur. Ancak, bankacılık sektörüne ulaşımı sağlamamaktadır. İngiltere

için ise hizmet sektörü AB içindeki en geniş sektördür. Yeni olası ilişkilerin hizmet sektörünü içermemesi İngiltere açısından zararlı olacağı açıktır. Ayrıca İsviçre önceden beri tarafsızlığı benimsemiş ülkelerden biridir. Bu yüzden karar alma mekanizmalarına dâhil değildir. Ama bu durum İngiltere için uygun değildir.

Bir başka örnek ise Kanada örneğidir. Kanada ile AB arasında serbest ticaret antlaşması olan CETA mevcuttur. Ancak bu antlaşma hizmet sektörünü içermemektedir. Bu yüzden İngiltere için önemi tartışılır.

Örneklerden de görüleceği üzere AB üyesi olmayıp ilişkisi olan ülkelerin kendi özelliklerine has antlaşmaları vardır. Bu antlaşmaları İngiltere ile de aynen uygulamak mümkün gözükmemektedir. Yeni bir antlaşma yapılması gerekmektedir. Ancak sorun hangi konuların dâhil olup olmayacağıdır.

Savunma ve Dış Politika Konuları Nasıl Olacak

İngiltere, BM'nin 5 daimi üyesinden biridir. AB'nin en iyi iki askerî gücünden biridir ve NATO'ya en fazla katkıda bulunan AB üyesidir. ABD'de yeni başkan seçilen Trump'ın NATO'ya destek konusunda AB'den daha çok destek beklerken en fazla destek veren ülkenin AB'den çıkması, diğer AB ülkelerinin ekonomik yükünü arttıracaktır.

Burada İngiltere'siz AB, NATO'yla ilişkilerini daha çok güçlendirme yoluna gitmiştir. 9 Temmuz'da AB-NATO ortak deklarasyonu imzalanmıştır. En fazla destek veren ülkenin çıkması AB'ye dış politika açısından zararlı olmuştur. Doğudan ve güneyden tehdit gelebilme ihtimali çıkmıştır.

AB'de Artan Popülizm

İngiltere'nin AB'den ayrılmasının yorumlarından biri de AB'de artan Avrupa şüphesidir. İngiliz vatandaşlarının AB'nin entegrasyon sürecine olan inancını kaybetmesidir. Ayrıca 2008 krizi de Avrupa Birliği'ne olan inancın azalmasına yol açmıştır. Bu durum diğer AB ülkelerinde de gelişme göstermiştir. Örneğin Fransa'da aşırı sağcı vekil Maria Le Pen, seçilmesi durumunda AB'den ayrılmayı referanduma götürmeyi vaat etmiştir. Ayrıca oy oranları da son yapılan kamuoyu yoklamalarında artma göstermiştir. 2017 yılında üç büyük AB ülkesinde seçim yapılacaktır. Bunların ilki Hollanda'dadır. Bu seçimi mevcut başbakan Rutte kazanmış ve aşırı sağcı aday Geert Wilders yönetime gelememiştir. Bu, yükselen AB şüphesinin Hollanda için geçici bir süre durdurulması anlamına gelmektedir. Ama aynı zamanda aynı olay Fransa'da da vardır. Orada da aşırı sağcı vekil Le Pen aynı vaatleri vermektedir. Brexit'in en önemli sonuçlarından biri, yükselen AB şüphesinin tetiklenmesidir. İngiltere'de bu karar çıktıktan sonra diğer Avrupa ülkelerinde de Avrupa'dan çıkma fikri dile getirilmeye başlanmıştır.

Brexit Britanya Ekonomisini Nasıl Etkileyecek

İngiltere'nin AB'den ayrılmasının en büyük merak konularından biri de Britanya ekonomisinin nasıl etkileneceğidir. İngiltere AB'ye üye olmadan önce G7 ülkeleri arasında en düşük büyüme oranına sahip ülkeyken, üye olduktan sonra ise en büyük büyüme oranına sahip ülke olmuştur. Brexit referandumundan sonra paund, dolar karşısında son 30 yılın en düşük seviyesine inmiştir.

AB üyeliğinin getirdiği haklar kalkınca İngiltere'de finansal koşullar zorlaşacaktır. Tek Pazar'dan mahrum kalınca AB üyesi ülkelerle olan ticaretinde azalma görülecektir. Ayrıca gümrük vergilerinin geri gelmesi söz konusu olursa İngiltere ticareti epey büyük zarar görecektir. Hatta Londra piyasasında şok görülme ihtimali bile vardır. Çünkü diğer para birimleri de paund karşısında değer kazanmaya başlamıştır.

Tek Pazar'a erişimin kısıtlanması, yabancı yatırımları azaltacaktır. Bu da Britanya ticaretine büyük darbe vuracaktır. GSHY'sinde düşüş olması beklenmektedir.

İngiltere'nin ayrılma nedenlerinden olan AB ekonomisine katkıyı kesip ekonomide tasarruf yapılması, İngiltere ekonomisine katkı yapacaktır. Ancak, bu katkının fazla olması beklenmemektedir. Hatta bu katkının, ayrılmanın getireceği ekonomik zararlar karşısında etki etmeyecek kadar küçük olması beklenmektedir.

Brexit'in AB açısından ekonomik sonuçlarına bakarsak, yine ekonomik olarak zarar getirmesi beklenmektedir. Çünkü AB'nin en büyük ikinci ekonomisinin ayrılması AB ekonomisine zarar verecektir. Kısa vadede AB büyüme rakamlarına olumsuz olarak yansacaktır. Ekonomik açıdan bakıldığında Almanya'dan sonra en büyük ikinci katkıyı yapan ülkenin ayrılması AB ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir.

Ticari entegrasyon modeli olarak İngiltere'nin, her bir üyeyle ayrı ayrı STA imzalaması söz konusu olabilir. Böylelikle Tek Pazar'a erişimi sınırlı da olsa gerçekleşebilir. Ayrıca ülkelerle ayrı ayrı antlaşma yapıp ülkesindeki serbest dolaşım hakkını düzenleyebilir. Ancak bu modelin de bazı aksak yanları vardır. Mesela bu Tek Pazar'a katılımın ekonomiye ne kadar katkı yapacağı bilinmemekle beraber eskisi kadar fayda sağlayacağından şüphe edilmektedir.

İngiltere İçindeki Durum

İngiltere'nin AB'den çıkmasının sonuçları hakkındaki merak sadece İngiltere AB arasında değil, ülke içindeki durumun nasıl olacağı konusunda da birçok soru barındırmaktadır. İskoçya'da geçen sene İngiltere'den ayrılma konusunda referandum yapılmış ve İngiltere'ye bağlı kalma yönünde sonuç çıkmıştır. Ancak İskoçya'nın kalma yönünde oy kullanmasının en büyük nedeni İngiltere'nin AB üyesi olmasıdır. Zaten AB referandumunda kalma yö-

nünde oy kullanılan bölgelerin başında gelmektedir. Şimdi İngiltere AB'den ayrıldığına göre İskoçya'nın kalması için en büyük neden ortadan kalkmıştır. En son çıkan haberlerde de İskoçya'nın İngiltere referandumunu tekrar yapma ihtimali ortaya çıkmıştır. Yani ayrılma sadece dış politikada değil iç politikada da pek çok soru işareti barındırmaktadır.

Türkiye Nasıl Etkilenecek

Günümüzde Türkiye'nin AB üyeliği askıya alınmış olsa da üyelik hâlâ Türkiye'nin hedefleri arasındadır. İngiltere'nin ayrılması pek çok alanı etkilediği gibi bu durumu da etkileyecektir. David Cameron son zamanlarda her ne kadar Türkiye'nin AB üyesi olamayacağını belirtmiş olsa da İngiltere AB vizyonu açısından birliğin genişlemesini destekleyen bir ülkedir. Bu doğrultuda da Türkiye'nin üyeliğini destekleyen bir ülke olmuştur.

Sonuç

23 Haziran 2016 tarihinde yapılan İngiltere'nin AB'den çıkma referandumu şüphesiz AB tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. İlk kez bir devlet ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Bu durumun ilk kez yaşanması akıllarda pek çok soru işareti bırakmıştır. Bu sonucun en büyük etkisi, ilişkilerin geleceğinin nasıl olacağıdır. Brexit başta AB ülkeleri olmak üzere pek çok alanı etkilemektedir.

BAŞKANLIK SİSTEMİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI

Kaan KARADUMAN¹

Beste Ezgi KOÇ²

1. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİNDE BAŞKANLIK SİSTEMİ

Başkanlık sistemi, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin arasında sert ve kesin kuvvetler ayrılığına dayanan bir yönetim mekanizmasıdır. Bu sistemde yürütme, yasamanın görevine son veremediği gibi yasama da yürütmenin görevine son veremez. Bu bağlamda parlamenter sistemden kesin bir şekilde ayrılmaktadır. Başkanlık sistemi yasama ve yürütmenin birbirinin görevine son veremediği sistemken, parlamenter sistem; yasama ve yürütmenin birbirlerinin görevlerine son verebildiği bir sistemdir.

Başkanlık sistemi dünyada en başarılı anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanmaktadır. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin yapısı bu sistemle artık özdeşmiştir. Hiç kuşkusuz ki her devletin ve toplumun kendine has bir yapısı vardır. Başkanlık sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde iyi işliyor diye bu sisteme uymayan bir topluma başkanlığı empoze etmeniz oldukça güçtür ve neredeyse imkânsızdır. Amerika Birleşik Devletleri, 1787 tarihli Anayasası'nın ilk maddesinde başkanlık sisteminin olmazsa olmazı olan kuvvetler ayrılığına da kesin bir şekilde yer vermektedir.³ Başarılı bir örnek olması dolayısıyla başkanlık sistemini Amerika Birleşik Devletleri bağlamında anlatacağız.

1.2. Başkanlık Sisteminin Özellikleri

Her sistemde olduğu gibi başkanlık sisteminin de kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Kesin bir kuvvetler ayrılığına dayanır.

b) Sistemde yasama yetkisi, ikili bir yapıya sahip olmakla birlikte, yasama ve yürütme organları birbirinden bağımsız bir şekilde oluşmaktadır. Yasama yetkisini kullanan unsurların birincisi Temsilciler Meclisi, ikincisi ise Senato'dur. Yasama yetkisi bu ikili yapının oluşturduğu Kongre'ye verilirken, yürütme yetkisi Başkan'a, yargı yetkisi de Yüksek Mahkeme'ye verilmektedir. Hukuken ve fiilen birbirinden bağımsız olan organlar birbirinin içinden çıkamaz ve seçim mekanizması her biri için ayrı ayrı kullanılmaktadır.⁴

1 Kastamonu Üniversitesi İİBF, Kastamonu, kaankaraduman1@gmail.com

2 Kastamonu Üniversitesi İİBF, Kastamonu, besteezgikoc@gmail.com

3 B. Bezci, "Demokrasi ve Başkanlık Sistemi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı 3, Muğla 2005, s. 83.

4 B. Bal, *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık İstemi*, İstanbul 2001, s. 31.

c) Kuvvetlerin yetkilerini kötüye kullanmamaları ve birbirlerini kötü anlamda etkilememeleri için bir denge ve denetim sistemi de mevcuttur. Yürütmenin başı olan başkan, veto yetkisini kullanarak Kongre'nin yasama faaliyetlerini engelleyebilirken, Kongre ise başkanın atamalarını onaylayarak ya da reddederek yürütme organını sınırlayabilmektedir.⁵

d) Başkanın görev süresinin sınırlandırılması tek adamlığa giden yolu kapatan önemli etkenlerdendir.

1.3. Başkanlık Sisteminin İşlemesini Sağlayan Faktörler ve Sistemin Olumlu-Olumsuz Yanları

Bir sistemin belirli bir ülkede başarılı olması durumunda mutlaka bu başarıyı sağlayan faktörler vardır. Bu faktörler x devletinde y sisteminin işleyişini kolaylaştırırken, z devletinde y sistemini kolaylaştıran bu faktörlerin olmayışı sistemi başarısız hâle getirebilmektedir. Örneğin, başkanlık sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde başarılı bir anlamda uygulanırken, Latin Amerika ülkelerinde sonuç tamamen hayal kırıklığıdır. Ayrıca her sistemin olumlu ve olumsuz yanları da mutlaka vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık sistemini kolaylaştıran faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Amerika Birleşik Devletleri'nde iki partili bir sistem mevcuttur. Amerika'da başkan adaylarının, aday gösterildikleri partinin üyesi olma şartı yoktur ve adaylar partiler arası geçiş yapmakta özgürdürler.⁶ Ayrıca iki partili sistemin var olması seçmene seçim sırasında kolaylık sağlamaktadır.

b) Parti yapılarının kadro partisi olması ve disiplinsiz partiler olması büyük bir faktördür. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'ndeki partiler sadece seçim zamanı çalışmakta, koyu ideolojilerden kaçınmaktadır. Yani kadro partilere ait özellikler barındırmakta ve günümüzdeki kadro parti örneklerini oluşturmaktadır. Dünya tarihinde ortaya çıkan ilk partiler olma özelliklerini de barındırmaktadır. Bu tip partiler sadece seçim zamanı çalışır, komitelere dayanır, ideolojiden uzaktır ve disiplinsiz partilerdir. Bu yapı itibarıyla kongreye seçilen vekiller, kendi partilerinden olan vekili her ne pahasına olursa olsun desteklemez. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi koyu bir partililik dayanışması yoktur. Kongre'de üyelerin partinin isteğinin tam tersi yönünde oy kullanması sorun olmamakta ve Kongre üyeleri daha özgür bir ortamda çalışmalarını devam ettirmektedirler.⁷ Bu nedenlerle başkan kendi politikaları için bazen kendi partisine mensup Kongre üyelerinden destek alamadığı, buna karşılık bazı muhalefet mensuplarınca desteklendiği durumlar çok görülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri başkanı, politikalarına

5 Bal, *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık İstemi*, s. 31.

6 F. Alaca, *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Beykent Üniversitesi SBE, YYLT, İstanbul 2002, s. 62.

7 M. L. Kotan, *Türkiye'deki Sistem Tartışmaları Çerçevesinde Siyasal Sistemlerin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Kafkas Üniversitesi SBE, YYLT, Kars 2013, s. 88.

destek ararken genellikle birey olarak Kongre üyeleri üzerinde yoğunlaşır ve onları çeşitli yöntemlerle ikna etmeye çalışır.⁸

c) Lobi faaliyetleri de etkili bir rol oynamaktadır. Bezci'nin dediği gibi: “Kamuoyunun baskı grupları aracılığıyla gerçekleştirdiği lobi faaliyetleri Amerikan siyasal sisteminin en özgün yanını oluşturmaktadır. Politik iktidarın kendisine asla talip olmayan lobiler, faaliyetlerini politik kararların yönlendirmesinde yoğunlaştırmışlardır. Kongre ve Yüksek Mahkeme gibi diğer karar alıcı kurumlara da yönelen lobi faaliyetleri, diğer taraftan başkanın kararlarını da yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Tekrar seçilmek için farklı çıkarları tatmin etmek zorunda olan başkan, lobilerin gücüne boyun eğmekte sakınca görmemektedir.”⁹

d) Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanlık sisteminin başarılı bir şekilde uygulamasının sebeplerinden biri de baskı ve çıkar gruplarıdır. Amerikan siyasal hayatında bulunan çıkar grupları, ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için ellerindeki çeşitli yöntemlerle siyasi otoriteyi etkilemeye çalışmaktadırlar. Baskı ve çıkar gruplarının amacı; iktidarı ele geçirmek olmayıp, iktidarı etkileyerek kendi çıkarlarını benimsetecek şekilde kararların alınmasını sağlamaktır.¹⁰

Tabi ki tüm bu faktörler Amerikan siyasal yaşamının kendine has özellikleridir. Bu anlamda başkanlık sisteminin olumlu yanlarını sıralayacak olursak:

a) Yürütme de istikrar vardır. Çünkü başkan çok istisnai bir durum olan ağır cezai sorumluluk durumlarını belirten suçlama yolu dışında görevden uzaklaştırılmaz ve ayrıca kendi seçtiği bakanlarla ve yardımcılarıyla çalışacağı için yürütme içerisinde kesinlikle bir anlaşmazlık çıkmayacaktır. Fakat bu istikrar konusu Türkiye'de oldukça yanlış anlaşılmakta ve iktidarda bulunan hükümetler de bu yanlışla sıkça düşmektedirler. Siyasal istikrar ile yürütme istikrarı çok farklı şeylerdir. Başkanlık sisteminde yürütme, yasa organının çıkaracağı kanunlara ve kabul edeceği bütçeye muhtaç durumdadır.¹¹ Başkanın kongre üyelerini ikna etme sorumluluğu da göz önüne alındığında herhangi bir yasama-yürütme zıtlığı çıktığında sistem tıkanacaktır. Böylece siyasal istikrarsızlık ortaya çıkacaktır. Türkiye'de bu istikrarsızlık yeni anayasa teklifiyle yasama ve yürütmenin aynı yapıda olması hedeflenerek çözülmeye çalışılsa da bu demokrasiye ve kuvvetler ayrılığı ilkesine kesinlikle uymamaktadır. Buradaki uyumsuzluğu çözecek olan tek şey; sihirli bir kelime olan “uzlaşma”dır.

b) Başkan güvenoyuyla düşürülemediği için daha cesur ve daha özgür hareket edecektir.

8 Ergun Özbudun, “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, *Başkanlık Sistemi* içinde, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2005, s. 108.

9 Bezci, “Demokrasi ve Başkanlık Sistemi”, s. 83.

10 E. Çam, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, İstanbul 2000, s. 136.

11 Özbudun, “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, s. 107.

c) Kuvvetler ayrılığını dikkate alması.

d) Denge-Fren mekanizmasının varlığı.

Başkanlık sisteminin olumlu faktörleri bulundurmakla birlikte bazı olumsuz faktörleri de içerisinde barındırmaktadır. Bu faktörler şöyle sıralanabilir:

a) Görevi süresince kötü bir yönetime imza atmış olan başkan, halkın desteğini kaybetse dahi görevine son verilememektedir. Var olan gücünü kullanmaya devam etmektedir. Başarısızlık durumlarındaki bu kötü liderin görevi bitirilemediği gibi ayrıca demokrasi kültürünün henüz zayıf olduğu ülkelerde böyle bir durumun tehlikesinin de farkına varılması gerekmektedir. Nitekim henüz gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde türlü oyunlar dönmektedir. Her zaman dış destekli veya iç destekli birtakım ayaklanmalar ve yönetimi ele geçirmek isteyen kişiler olmaktadır. Bunun en net örneğini 15 Temmuz Darbe teşebbüsünde FETÖ yapılanmasında görebiliriz. Bu gibi terörist gruplara yakın olan liderlerin yönetimi ele geçirmesi ve bu gücü elinde bulundurmaları söz konusu ülkede büyük ve geri dönülmez bir tehlikeye yol açacağından şüphe yoktur.

b) Yürütme ve yasamanın birbirlerine ters düştüğü durumlarda sistem kesin bir şekilde tıkanır. Çünkü başkanlık sistemi tamamen uzlaşmaya dayalı bir sistemdir. Uzlaşmanın olmadığı anlarda sistem bir anda düğümlenir. Bu da uzlaşma kültürünün az olduğu yerlerde başkanlık sisteminin sorunlar yaratacağının bir kanıtıdır.

c) Sistemin sakıncalarından bir diğeri de yürütme organı gibi yasama organının da halk tarafından seçilmesi ve iki gücün de ayrı ayrı meşruiyet iddiasında bulunabilme durumudur.

d) Kazanan her şeyi kazanmakta ve kaybeden her şeyi kaybetmektedir.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'NDE BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMALARI

Öncelikle vaat edilen sistemin iyi veya kötü yanlarını ortaya koymaktan ziyade bir başkanlık sistemi olup olmadığına bakılmalıdır. Başkanlık sistemi ele alındığında örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri kullanılabilir. Çünkü çağdaş ve modern anlamda başkanlık sistemini Amerika Birleşik Devletleri yaratmış ve tarih boyunca da en başarılı şekilde onlar uygulamışlardır. Bu bağlamda karşılaştırma yoluyla gitmekte fayda vardır. Şimdi önerilen hükümet sistemi ile başkanlık sisteminin uyuşup uyuşmadığını inceleyelim:

a) Başkanlık sisteminde yürütme (başkan) ve yasama (Kongre) birbirlerinin görevlerine son veremezler. Türkiye'de önerilen modelde verebilir. Bu özellik, başkanlık sisteminden çok parlamenter sisteme benzemektedir. Çünkü kuvvetlerin birbirlerinin görevlerine son verdiği sistem şekli parlamenter sistemdir. Bu anlamda önerilen sistem kesinlikle başkanlık sistemiyle bağdaşmamaktadır.¹²

12 <http://t24.com.tr/haber/kemal-gozler-cumhurbaskanligi-sistemi-mi-baskanlik-siste->

b) Amerika Birleşik Devletleri'nde başkan yardımcısı da halk tarafından seçilmektedir. Türkiye'de önerilen sistemde yürütmenin başı olacak olan cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı yardımcısını/yardımcılarını kendi seçecektir.¹³

c) Amerika Birleşik Devletleri'nde bakanların ataması Senato'nun onayına bağlıdır. Başkan bakanları belirler ve Senato'ya sunar. Türkiye'de önerilen sistemde ise, cumhurbaşkanı bakanları kendisi seçer ve hiçbir onaya tâbi olmadan göreve getirmektedir.¹⁴

d) Amerika Birleşik Devletleri'nde Yüksek Hâkim ataması yine Senato onayına tâbidir. Türkiye'de ise değildir.¹⁵ Hâkim ve Savcılar Kurulu yeni sisteme göre 13 kişiden oluşur ve 6 kişiyi cumhurbaşkanı,¹⁶ kalan 7 kişiyi de Meclis seçer. Düzenlenen sistemin yasama ve yürütmenin ortak bakış açısında olması hedeflendiğinden seçilen bu kurul tamamen yanlı şekilde seçilmiş olacaktır.

Görüldüğü üzere Türkiye'de önerilen sistemin başkanlık sistemiyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Başkanlık sistemine yaklaştırılmaya çalışılmış, başarısız olmuş bir parlamenter sistemdir. Bu tabir bile eksik ve yanlış kalmaktadır. Çünkü elde olan şey parlamenter sisteme bile uymamaktadır. Burada değinilen konu, önerilen sistemin Türk Tipi Başkanlık olduğudur. Bu yanlış bir kanıdır. Birincisi başkanlık değildir. İkincisi Türk Tipi denilen şey asıl olarak kuvvetler birliği sistemine dayanmaktadır. Bu birliğin 21. yüzyıl gibi bir tarihte olması ise gayet üzücüdür.

2.1. Önerilen Sistemde Sakıncalı Görülen Maddeler

a) Madde 77- Anayasa değişikliği teklifinin 4. maddesiyle, Anayasa'nın 77. maddesinin değiştirilmesi öngörülmekte ve bundan böyle Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin beş yılda bir ve "...ayrı günde..." yapılması öngörülmektedir.¹⁷

Yorumlama: Bu değişikliklerle beraber cumhurbaşkanı ve milletvekilleri seçimleri aynı siyasi havanın hâkim olduğu bir ortamda yapılacaktır. Ortak bir iklimde yapılan seçimlerin farklı sonuçlar doğurması pek beklenecek bir şey değildir. Böylece yönetime ya cumhurbaşkanı hâkim olacak ya da yönetime meclis hâkim olacaktır. Bu durum hiç kuşkusuz ki kuvvetler birliği durumunu aktif edecektir. Ya yasama yürütmenin eline geçecek ya da yürütme

mi-mi-yoksa-neverland-sistemi-mi,390743 (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

13 <http://t24.com.tr/haber/kemal-gozler-cumhurbaskanligi-sistemi-mi-baskanlik-sistemi-mi-yoksa-neverland-sistemi-mi,390743> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

14 <http://t24.com.tr/haber/kemal-gozler-cumhurbaskanligi-sistemi-mi-baskanlik-sistemi-mi-yoksa-neverland-sistemi-mi,390743> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

15 <http://t24.com.tr/haber/kemal-gozler-cumhurbaskanligi-sistemi-mi-baskanlik-sistemi-mi-yoksa-neverland-sistemi-mi,390743> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

16 Bakan ve müsteşar dâhil olduğu şekilde 6 kişi seçmiş olur. Normal şartlarda 4 kişi belirler. Fakat bakanı ve müsteşarı da Cumhurbaşkanının seçeceğini katarsak 6 kişilik bir hak oluşmaktadır.

17 http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

yasamanın eline geçecektir.

b) Madde 116- Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir (...) Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi hâlinde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimiyle Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır (...) Bu şekilde seçilen Meclis ve Cumhurbaşkanının görev süreleri de beş yıldır.

Yorumlama: Son zamanlarda tartışma konusu olan fesih maddesi ise burada görülmektedir. Cumhurbaşkanı bir neden sunmadan Meclisin görevine son verebilir, Meclis ise üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla Cumhurbaşkanının seçimlerine son verebilir. Böylece madde 77'de gördüğümüz kuvvetler birliği sağlanmadığında Cumhurbaşkanı seçimleri yenileyecek ve kuvvetler birliğini sağlayacaktır. Bu durumda Cumhurbaşkanı Meclisi fesih edebildiği gibi Meclis de Cumhurbaşkanını fesih edebilir gibi bir itiraz olabilir. Zaten bu durum da yine kuvvetler birliğini doğuracaktır. Yani Özbudun'un da belirttiği gibi 77 ve 116. maddelerdeki değişikliklerle "Türkiye'de yasama ve yürütme organları arasında tam bir birlik sağlanması amaçlanmaktadır. TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılmasının nedeni budur. Cumhurbaşkanına veya TBMM'ye kendisinin ve diğerinin seçimlerini yenileme yetkisinin verilmesinin sebebi de yine budur. Amaç Cumhurbaşkanı ile TBMM'nin çoğunluğunun aynı siyasi partiden olmasının sağlanmasıdır. Eğer kazara Cumhurbaşkanının partisi, TBMM'de çoğunluk sağlayamazsa, Cumhurbaşkanı, kendi seçimini ve TBMM seçimlerini yenileyerek yasama ve yürütme arasında birliği sağlayacaktır. Hâliyle TBMM'nin de kendi seçimlerini ve Cumhurbaşkanlığı seçimini yenileyerek bu birliği sağlama imkânı vardır. Bu birlik sağlandığında ise, Türkiye'de TBMM'nin Cumhurbaşkanı karşısında bir bağımsızlığı kalmayacak; TBMM onun kontrolü altına girecektir."¹⁸ [Dipnottaki eser Kemal Gözler, Elveda Anayasa. fakat Özbudun'dan alıntı yapıldığı ifade edilmişti başta]

c) Madde 87- Anayasa değişikliği teklifinin 6. maddesiyle (Anayasa Komisyonu'nda 5. madde olarak kabul edilmiştir), Anayasa'nın 87. maddesinin değiştirilmesi teklif edilmekte ve "...*Bakanlar Kurulunu ve Bakanları denetlemek...*" görev ve yetkisinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri arasından çıkarılması öngörülmektedir.¹⁹

Yorumlama: Türkiye Barolar Birliği'nin yeni anayasa ile ilgili yaptığı çalışmada da belirttiği gibi: "Bu durum, teklifin kabulü hâlinde, artık Türkiye'de Yasama Organının Yürütme Organı üzerinde anayasal araçlar yoluyla herhangi bir siyasi denetim sahibi olamayacağı anlamına gelmektedir. Üstelik bu durum, Yasama ve Yürütme organları arasında 'sert kuvvetler ayrılığı' modeli olarak bilinen ABD tipi saf Başkanlık Sistemlerini bile aşan bir deği-

18 <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

19 http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/anayasa_degisikligi.aspx (7.4.2017).

şıklık önerisidir.”²⁰

d) Madde 98- Anayasa değişikliği teklifinin 7. maddesiyle (Anayasa Komisyonu’nda 6. madde olarak kabul edilmiştir) Anayasa’nın “Başlıksız” 98. maddesinde yapılması öngörülen değişiklik uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bundan böyle “...Başbakan veya bakanlar kurulu ...” yerine, ancak “...Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara...” yazılı soru sorabileceklerdir.

Yorumlama: TBB’de belirttiği gibi: “(...) Önerilen düzenleme uyarınca Yürütmenin tek ve etkin başı olan Cumhurbaşkanının milletvekilleri tarafından yönetilecek ‘soru’ların asıl muhatabı olması gerekeceği açıktır. Ancak, sistemdeki tüm yürütme yetkilerinin Cumhurbaşkanı’nda toplanmış olmasına karşın; milletvekillerinin Cumhurbaşkanı’na soru sormalarına olanak tanınmamakta; sorular ancak ‘...Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara...’ yönetilebilmektedir.”

e) Madde 104- Anayasa değişikliği teklifinin 9. maddesiyle (Anayasa Komisyonu’nda 8. madde olarak kabul edilmiştir), Anayasa’nın 104. maddesinin neredeyse tümüyle baştan yazılması önerilmekte ve Cumhurbaşkanı’nın görev ve yetkilerinin neler olduğu sıralanmaktadır. Bu kapsamda, değiştirilmesi teklif edilen 104. maddenin 17. fıkrasında, teklif kapsamındaki en önemli değişiklik önerilerinden biri olan “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” düzenlenmektedir. Anılan düzenleme uyarınca, Cumhurbaşkanı’nın yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabileceği öngörülmekte ve bu Kararnamelere ilişkin çeşitli esaslara yer verilmektedir.²¹

Yorumlama: Bu sistemde KHK’ler devre dışı bırakılmıştır. KHK’leri bakanlar kullanır ve bu gücü yasama onlara kendi istekleriyle devreder. Ayrıca olağanüstü hâl dönemlerinde kullanılabilir. Yeni sistemle beraber bu durum kalkacak ve onun yerini Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi alacaktır.

Kuvvetlerin görevleri bağlamında bakıldığında yasaları sadece ve sadece yasama grubu yapar. Fakat yeni önerilen sistemde bu özellik Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile Cumhurbaşkanı’na da verilmiştir. Böylece bu değişiklikte de kuvvetler birliği söz konusudur.

f) Madde 159- Anayasa değişikliği teklifinin 17. maddesiyle (Anayasa Komisyonu’nda 14. madde olarak kabul edilmiştir) Anayasa’nın 159. maddesinde düzenlenen “Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu”nun kompozisyonu değiştirilmektedir.

Yorumlama: Hâkim ve Savcılar Kurulu yeni sisteme göre 13 kişiden oluşur ve Cumhurbaşkanı 6 kişisini,²² Meclis ise kalan 7 kişiyi seçer. Düzenle-

20 http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/anayasa_degisikligi.aspx (7.4.2017).

21 http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/anayasa_degisikligi.aspx (7.4.2017).

22 Bakan ve müsteşar dâhil olduğunda 6 kişi seçmiş olur. Normal şartlarda 4 kişi belirler.

nen sistemin yasama ve yürütmenin ortak bakış açısında olması hedeflendiğinden seçilen bu kurul tamamen yanlı şekilde seçilmiş olacaktır.

3. SONUÇ

Başkanlık sistemi istenci Türkiye’de uzun yıllardır Özal, Demirel, Erdoğan gibi liderler tarafından istenmekte ve tartışılmaktadır. Yeni önerilen sistemle birlikte bu istek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki somutlaştırılmaya çalışılan bu istek kendi benliğinden tamamen uzak bir noktada vücut bulmuştur. Başkanlık sistemi istemiyle çıkılan yolda kuvvetler birliğine dayanan, ne parlamenter sistem olan ne de başkanlık sistemi olan tuhaf bir sistem ortaya çıkmıştır.

Burada hiç kuşkusuz ki bazı kimseler önerilen sistemin bize has olduğunu, ayrıca başkanlık sistemi olmadığını, cumhurbaşkanlığı sistemi olduğunu öne sürmektedirler. Bu iddiaların kısmen doğruluğu vardır. Gerçekten de önerilen sistem bize has olmuştur; fakat sağlıklı bir sistem olmamış, kuvvetler birliğine dayanan, çağdaş demokrasiden çok uzakta bir sistem olmuştur. Diğer bir iddia olan “önerilen sistem başkanlık değil, cumhurbaşkanlığı sistemidir” söylemine ise şöyle cevap verilebilir. Öncelikle bu isim hiçbir şekilde ne İngilizceye ne Fransızcaya tamamen tercüme edilemez. Ortaya yine yürütmenin tek kişiye dayandığı başkanlık sistemi ismi çıkar. Başkana ister başkan diyelim ister cumhurbaşkanı... değişen bir şey olmayacaktır. “Cumhurbaşkanlığı sistemi” isminin verilmesi, sistemin bize özgü olması değil, seçmen üzerinde oynanan bir algı politikasıdır. Çünkü “başkanlık sistemi” ismi seçimde bir tereddüt oluşturmuştur.

Yapılan yeni anayasa tartışmalarında ortaya çıkan bir diğer husus ise yeni anayasayı eleştirenlerin eskisini onayladığının zannedilmesidir. Aksine yeni anayasa eskisinin kötü olmasından dolayı yapılmaktadır. Bu nedenle yeni yapılan anayasa mutlaka eski anayasadan demokratik anlamda daha ileride olmalıdır. Yani yeni sistem eleştirilirken eski sistemi savunmak gibi bir durum söz konusu değildir. Buradaki ölçüt “demokrasi”dir. Çünkü başkanlık sistemi çok güçlü bir hukuk sistemine, uzlaşmaya ve demokrasiye dayanır.

Bir diğer tartışma konusu ise tek adamlığın tarihsel köklerimizde olduğu yanılıdır. Tek adamlık bizim devlet geleneğimizde yer bulmamıştır. Burada tek adamla kastedilen Osmanlı İmparatorluğu’ndaki padişahdır. Çok açıktır ki 20. yüzyıla kadar dünyada krallar hüküm sürmüştür. Dünya tarihine baktığımızda her devletin 20. yüzyıl öncesinde zaten tek adamla yönetildiği görülür. Bu nedenle bu durumu bize has zannetmek bir hatadır. Devletler yıllar geçtikçe gelişmektedir. Bu doğanın kanunudur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nda yapılmaya başlanan reformlarla beraber meclis oluşturulmuş, partiler kurulmuştur. Böylece parlamenter sisteme giriş yapılmaya başlanmış

Fakat bakanı ve müsteşarı da Cumhurbaşkanı’nın seçeceğini katarsak 6 kişilik bir hak oluşmaktadır.

ve Cumhuriyet tamamen parlamenter rejim üzerine kurulmuştur. Burada ise yürütmeden ziyade yasama ön plana çıkmıştır. Yasama her zaman güçlü olan taraf olmuştur. Yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti yasamanın gücü üzerine kurulmuş ve parlamenter devlet geleneğine sahip olan bir devlettir. Bu nedenle tek adamlığın bize uygun olması iddiası yanlıştır.

Ayrıca yeni önerilen sistem kesinlikle zorunlu bir koalisyonu doğuracaktır. Seçilmek isteyen lider yüzde elli barajını açmak için başka partilerle iş birliği içerisine girecek ve seçimi kazandığında bakanlıkları, icabında da cumhurbaşkanlığı yardımcılığını koalisyon yaptığı ortağına verecektir. Bu hiç kuşkusuz ki zorunlu bir koalisyondur. Koalisyon doğası gereği sakıncalı bir sistem değildir. Koalisyonun yürümesi için bir uzlaşma ortamı gerekmektedir. Ancak, koalisyonlardan uzak olmak için oluşturulan bu yeni sistemin bizi zorunlu koalisyona götürmesi de şüphe uyandırmaktadır.

Genel olarak önerilen sistem başkanlık sistemi değil, ne yazık ki 21. yüzyılda kurulan kuvvetler birliğidir. Önerilen sistemin Türkiye gibi çok partili bir yapıya sahip olan, parti yapısı tamamen kitle partilerine, koyu bir partiliğe dayanan, siyasi yelpazesi geniş olan ve tutucu bir yapıya sahip olan devlette ne yazık ki demokrasiden uzaklaşılacaktır. Bu nedenle getirilecek olan sistem çökmeye mahkûmdur. Çünkü Türkiye’de uzlaşma geleneği ve demokrasi kültürü zayıftır.

KAYNAKÇA

- Bal, B., *İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık İstemi*, İstanbul 2001.
- Bezci, B., "Demokrasi ve Başkanlık Sistemi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı 3, Muğla 2005.
- Çam, E., *Çağdaş Devlet Sistemleri*, İstanbul 2000.
- Alaca, F., *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Beykent Üniversitesi SBE, YYLT, İstanbul 2002.
- Kotan, M. L., *Türkiye'deki Sistem Tartışmaları Çerçevesinde Siyasal Sistemlerin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Kafkas Üniversitesi SBE, YYLT, Kars 2013.
- Özbudun, Ergun, "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", *Başkanlık Sistemi içinde*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 2005.
- <http://t24.com.tr/haber/kemal-gozler-cumhurbaskanligi-sistemi-mi-baskanlik-sistemi-mi-yoksa-neverland-sistemi-mi,390743> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).
- http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx (Erişim Tarihi: 7.4.2017).
- <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.htm> (Erişim Tarihi: 7.4.2017).

GİRİŞ

Çağdaş dönemde İslam dünyası, Batı düşüncesinin karşısında pek çok soru ve sorunla yüz yüze geldi. Bu noktada “Bilge Kral” olarak anılan, eserleriyle İslam dünyasına yeni bir soluk getiren İzzetbegoviç’in entelektüel bakış açısını anlamak önemlidir. Çünkü o, dini ve ülkesi adına verdiği örnek mücadelesiyle Müslüman bireyler için bir rol model olmuştur. Dolayısıyla bu tebliğde *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserden hareketle onun fikrî yapısı, düşüncesi ve İslam dininin Batı karşısında konumu tartışılacaktır.

Aliya İzzetbegoviç, bir devlet adamı ve siyasetçi olmanın yanında özgürlük âşığı, ülkesi için verdiği muazzam mücadelenin temsilcisi ve düşünür bir kişiliğe sahiptir. Dolayısıyla onu anlamak onun sahip olduğu ilkeler üzerinde konuşmayı gerektirir. Buradan hareketle ilk önce Aliya İzzetbegoviç’in hayatı, bir devlet adamı olarak mücadele yılları, onun düşünür kimliği ve *Doğu Batı Arasında İslam* eserinin müzakeresi yapılacaktır.

Hayatı

Aliya İzzetbegoviç, 1925 yılında Bosna Hersek’in Bosanski Samac kasabasında dünyaya geldi. O, Müslümanları Avrupa’ya dışarıdan girmiş kimseler olarak gören bir çevrede yetişti. Saraybosna’da bir Alman Lisesinde eğitim gördü. Lise döneminde arkadaşlarıyla birlikte “ Müslüman Gençler Kulübü”nü kurdu. Bu kulübe üye olması gerekçesiyle 1946 yılında üç yıl hapse mahkûm edildi. İlerleyen yıllarda entelektüel çalışmalarla meşgul oldu. *İslam Deklarasyonu*’nu yayımladı. 1983 yılında düşüncelerinden dolayı tekrar hapse mahkûm edildi. 5 yıl hapis hayatından sonra Yugoslavya’nın dağılma sürecine girdiği dönemde Demokratik Eylem Partisini kurdu ve bu partinin genel başkanı seçildi. Komünist yönetimin çökmesiyle birlikte yapılan ilk serbest seçimlerde Bosna Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı oldu. Sırp ve Hırvat güçlere karşı yürütölen bağımsızlık savaşına liderlik yaptıktan sonra 1995’te savaşa son veren Dayton Antlaşması’nı imzaladı. 1996 yılında yapılan seçimlerde üçlü başkanlık konseyine seçildi. 2000 yılında sağlık nedenlerini gerekçe göstererek başkanlık görevinden istifa eden İzzetbegoviç 19 Ekim 2003’te vefat etti.

İzzetbegoviç entelektüel, eylem adamı, siyasetçi, özgürlük savaşçısı ve düşünür kimliğiyle halkına öncölük etmiş bir isimdir. O, bu özellikleriyle İslam dünyasında yeni bir lider tipinin öncüsü sayılmaktadır (İzzetbegoviç, 2015: 5).

Eserleri

Konuşmalar, Doğu ve Batı Arasında İslam, Tarihe Tanıklığım, Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar, Bosna Mucizesi, İslam Deklarasyonu ve İslami Yeniden Doğuşun Sorunları, Köle Olmayacağız, Entelektüellerin Konuşmaları ve Mektupları.

Aliya İzzetbegoviç ve Mücadele Yılları

Aliya İzzetbegoviç denilince akla ilk gelen onun devleti ve milleti için verdiği mücadelesidir. Onun mücadelesi daha 16 yaşındayken Müslüman Gençler Kulübünü kurmasıyla başladı bu onun teşkilatçı, mücadelecisi yönünü gösteriyordu. Aynı zamanda bu yıllar II. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllardı. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda Müslüman Gençler Kulübü, Bosna'daki Müslümanlar için dayanışma noktası olacaktı. Devam eden yıllarda savaşın başlamasıyla Almanya Yugoslavya'yı işgal etti ve böylelikle Aliya için ülkesi ve halkı adına verdiği mücadele başlamış oldu. Çünkü Sovyet yanlısı rejimin Müslüman baskısı başlamıştı ve Avrupa'nın göbeğinde bağımsız bir Müslüman ülkeyi hiç kimse istemeyecekti. Böyle bir ateş çemberinin içinde de olsa Aliya faaliyetlerini hızlandırdı ve *İslami Menifosto* eserini yayımladı. (Bu yıllarda Tito 1974 Anayasasını ilan etmişti ve kısmi de olsa Müslüman baskısı azalmıştı). Aliya yayımladığı bu eserden dolayı, 14 yıl hapse mahkûm edildi.

1983-1988 yılları hapis hayatının bittiği ve *Doğu ve Batı Arasında İslam* eserini yayımladığı yıllardır. Bu eserle onun fikri mücadelesi zirveye çıktı ve Müslümanlar arasında şöhreti yayıldı.

1992 yılında Bosna'nın bağımsızlığını elde etmesiyle, ülkede Sırp'ların ve Hırvatların etkisiyle karışıklıklar çıkarıldı ve saldırılar başladı. Bu saldırıların boyutu öyle insanlık dışıydı ki iki yıl gibi bir sürede iki yüz elli bin Müslüman öldürüldü. Bu sırada Aliya İzzetbegoviç, cumhurbaşkanıydı. Sırp'lar ve Birleşmiş Milletler âdeta birlik olmuş Bosna'daki Müslümanları bir gecede topluca katlediyorlardı. Böyle zor bir durumda İzzetbegoviç, birçok taviz vermek zorunda kaldığı Dayton Antlaşması'nı imzaladı.

Onun mücadele yılları kısaca bu şekildedir siyaset hayatını 2000 yılında noktalamış fakat geride çok değerli şeyler bırakmıştır. Bir konuşmasında şöyle der: *"Her şeyden önce bana acılar ve kendi halkımla birlikte geçirmekte olduğum imtihan da dâhil tüm bahsettikleri için Allah'a şükrediyorum. Allah'ın tarihi yönlendirdiğine inanıyorum. İlk gençlik yıllarımdan itibaren faaliyetlerimin kaynağının İslam düşüncesi olduğu bir gerçektir. Benin için gelecekte de böyle olacaktır."* O, bir devlet adamı olmanın da ötesinde Bosna halkının kalbine taht kurdu ve geride kendine minnetle bağlı bir halk ve bağımsız bir Bosna bıraktı.

2003 Ekim ayında vefatından önce şu sözleri söyledi: *"Her fâni gibi ben de öleceğim, mezarıma anıt yapmayın, öldüğümde Osmanlı askerleriyle, Bosna şehitleriyle yan yana yatmak istiyorum."*

Aliya'nın devlet adamlığı boyutu, bir siyaset felsefesinin pratiğinin nasıl uygulanacağını göstermiştir (Aktay, 2010: 33). Çünkü o mücadele etmenin ötesinde bunu ahlaklı bir şekilde nasıl yaparımın kaygısını taşımaktaydı. İzzetbegoviç, teorikte sahip olduğu ilkeleri pratikte de yaşamaya çalışan bir liderdi. Dolayısıyla adaleti bir ahlak ilkesi olarak benimsemesinin ve hayatında da uygulamasının pek çok örneği Bosna Savaşı sırasında yaşanmıştır. Halkına yapılan her türlü kötü muameleye rağmen savaş sürecinde adaletten sapmamaya çalışmış ve liderliğini üstlendiği topluma düşmanlarına karşı kin ve nefretle değil, adaletle yaklaşımlarını tavsiye etmiştir. Savaş sırasında yaşanan en trajik olaylarda bile akli devre dışı bırakabilecek bir duygusallığa teslim olmamayı ve akıl ile hareket etmeyi önemsemiş ve uygulamaya çalışmıştır (Akın, 2010: 105).

Ayrıca o, Boşnak gazileri –kahramanlar– için ve bütün dünyada özgürlüğü hayal eden tüm mazlumlar için 20. yüzyılın kanlı destanının efsane bir kahramanıdır (Jerkoviç, 2010: 34). Çünkü o, en genç yıllarından beri özgürlük arayışı içindeydi. Bu özgürlük aşkı ona ülkesinin bağımsızlığını kazanma başarısını verdi ve Bosna Hersek, Avrupa ülkelerinin bir parçası oldu. Tabi bu süreç çok zorlu ve çetin bir süreçti. Sosyal düzenin yıkılması, ortak devletin parçalanması, çok sayıda insanın ölmesi, maddi yıkımlar ve soykırıma neden olan saldırıların gerçekleşmesi, bu sürecin bariz göstergeleridir. Fakat Aliya İzzetbegoviç, bu durumu hem milletin yanında onların yaralarını sararak hem de uluslararası düzeyde devletini çok iyi bir şekilde temsil ederek idare etti ve kendine hedef koyduğu özgür, bağımsız devlet olma idealine milletiyle beraber yürüdü. Prof. Dr. Kasim TRNKA'nın şu sözleri konuyu açılar niteliktedir: *"Aliya İzzetbegoviç, açık stratejik hedefler, pragmatik aksiyonlar ve çok sayıda uzlaşma ile ülkelerini korumayı ve güçlendirmeyi başaran vatansever güçlerin seferberliğine çok önemli katkıda bulunmuştur. Ayrıca İzzetbegoviç, en hassas sorunlar konusundaki tutumlarını basit ve herkesin anlayabileceği şekilde ifade etmeyi biliyordu"* (Trnka, 2010: 44).

Sonuç olarak; savaşın mağdur ettiği, acıyı tatmış insanlara yaşama sevincini yeniden aşılama çalışırken, cephede askerlerini yüreklendirirken, siyasi parti kongresinde dava arkadaşlarıyla hasbihâl ederken, hacda ümmetin bir parçası olarak hacılara konuşurken, Birleşmiş Milletler'de tüm dünyaya seslenirken sağında ve solunda patlayan bombalara aldırış etmeden yürürken 'Başkan korkmuyor musun?' diye seslenen Saraybosnalı kadına 'Korkuyorum, ben de insanım,' diyebilen bir Aliya İzzetbegoviç var karşımızda (Korkmaz ve Temel, 2014: 16).

Düşünür Kimliğiyle Aliya İzzetbegoviç

Aliya İzzetbegoviç'in eserlerin Türkiye'de yayımlanması onun siyasetçi kimliğinin yanında bir düşünür olarak da tanınmasını sağladı. Çünkü o, siyaset adamı olmanın yanında, sosyoloji, felsefe, edebiyat, sanat, psikoloji ve doğa bilimleri gibi pek çok alanda bilgi birikimine sahip olan biridir. O, orta-

ya koyduğu eserlerini İslam'dan aldığı ahlakla bir nevi Doğu'nun ruhuyla bir yandan da Batı'nın aklıyla ortaya koymuştur. Dolayısıyla denilebilir ki İzzetbegoviç, Doğu ve Batı medeniyetini çok iyi bilen bir Müslüman düşünürdür.

Aliya İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam* (2015) esrinde İslam'ın diğer dinlerin aksine ikili bir yapıda olduğunu söylüyor. Yahudilik, kendinde ölümsüzlük fikrini barındıran bir din olarak algılanır ve bu dinde Tanrı'nın melekûtu ahirette değil dünyada beklenir. Dolayısıyla o, Yahudiliğin dünyevi bir özellik arz ettiğini, Hristiyanlığın da tam tersi manevi bir ilerlemeye sahip olduğunu söyler. İslam ise maddi ve manevi dünyayı kendinde birleştiren bir dini temsil eder. "*Dinin dünya üzerinde tesir icra etmesi ancak kendisi de dünyevi yani en geniş manada siyasi olursa mümkün olur. İslam yönünü dünyaya çevirmiş bir dindir*" (256). Bu ifade, Aliya İzzetbegoviç'in fikri yapısını ve Batı medeniyeti hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar.

Ayrıca Aliya İzzetbegoviç'in "Bilge Kral" olarak da anılması onun derin bir düşünce yapısına sahip olduğunun göstergesidir. Ona bu unvanı kazandıran tavrı teorideki hayatıyla pratikteki hayatında yakaladığı bütünlüktür diyebiliriz. Mahmut H. Akın, İzzetbegoviç'in, uygulamalarıyla içinde yaşadığımız gerçek dünyada lider olarak da ahlaklı biri olduğunu söyler. Bu yüzden onun bilge krallığı kabul edilecekse olmayan bir yerde ya da idealde değil, ahlaki ilkeler temelinde olabilirliği ve 'iyi'ye yönelmişliği dâhilinde kabul edilebilir, der (2010: 101).

Aliya İzzetbegoviç'te bilgelik, siyasetçilikten çok daha önce gelen bir özelliktir. Bu yüzden o, izlediği siyasetin temelinde inandığı ahlak ilkelerini yerleştirmiş ve benimsediği bu ilkeleri geliştirme gayreti içinde olmuştur. İzzetbegoviç tam anlamıyla önce filozof, entelektüel ve bilgedir; sonra da siyasetçi, cumhurbaşkanı ve liderdir (Akın, 2010: 101).

Aliya İzzetbegoviç'i düşünür yapan temel ilkeler onun insanı anlama çabası, hayatın her alanında var olması gerektiğine inandığı ahlak, bu ahlakın kaynağı İslam ve özgürlük kavramlarıdır.

Aliya İzzetbegoviç, varlık âleminde insanı diğer bütün canlılardan ayıran asıl özelliğin "özgürlük" olduğu fikrine ulaşır. Çünkü bütün canlılar içinde sadece insan, eyleminin sorumluluğunu yüklenbilme potansiyeline sahip bir varlıktır. Sorumluluk sahibi bir varlık olarak insan, eylemini gerçekleştirirken iyiyi ya da kötüyü tercih edebilme potansiyeline sahiptir. İyilik ya da kötülük insana özgüdür, dolayısıyla ahlak da insana özgüdür. Bu yüzden o, her durumda önündeki alternatiflerden birisini tercih eder ve tercihinin sorumluluğunu üstlenir. İnsan diğer varlıklardan özgürlüğü dolayısıyla ayrılırken onu varlıklar içinde değerli kılan en önemli yer de ahlak alanıdır. İzzetbegoviç'e göre bu alan sadece insana aittir (Akın, 2010: 102). Ayrıca onun şu sözleri sahip olduğu özgürlük anlayışını açıklar niteliktedir: "*Allah'ın iradesine teslimiyet, insanların iradelerine karşı bağımsızlık demektir. Allah'a itaat,*

insana itaati meneder. Böylece insan ile Allah ve dolayısıyla insan ile insan arasında yeni bir münasebet inşa eder.”

İzzetbegoviç, bir bakıma insandaki özgürlüğün ahlak ile olabileceğini fakat bunun olması için insanın bu faaliyetlere mana katan aşkın bir varlığa inanmasının gerektiğini söyler. *Doğu ve Batı Arasında İslam* eserinde o, ahlaka uygun davranışın yalnızca Allah var olduğunda bir manasının olacağını söyler (163) . Yani kahramanca bir faaliyetin büyüklüğü, sonuçta değil onu yapmaya kararlı olmakta, insanın kalbindedir. İnsanın kalbinde, niyetinde olan bir hareket ise daima yüce bir varlığa inanmayı gerektirir.

İzzetbegoviç, İslam ile ahlakın ahenkli bir birliktelik oluşturduğu vurgusunu yapar –iman ve salih amel vurgusu–. Ona göre İslam’ın insanı sadece bedenden ya da ruhtan ibaret görmemesi, onu diğer bütün din ve düşünce sistemlerinden ayıran en önemli özelliklerden birisidir (Akın, 2010: 103). Çünkü diğer dinlerde bu ikili duruma yer yoktur; ya Yahudilikte olduğu gibi dünyevi bir anlayış ya da Hristiyanlıkta olduğu gibi ruha yönelik bir anlayış mevcuttur. İslam her ikisini de kendinde barındıran, dolayısıyla diğer dinlere göre çok daha fazla sosyal yönü olan bir dindir. Bu yüzden İslam, insanın yaşamına direk müdahale eden, yön veren, onun hayatını şekillendiren ve Aliya İzzetbegoviç’in bahsettiği ahlak anlayışını yaşam alanına direk yansıtabilen bir dindir.

Sonuç olarak Aliya İzzetbegoviç’in sahip olduğu temel ilkeler şunlardır: Özgürlük arayışında olması, adalete sahip olması, sorgulayıcı olması, eleştirel bir düşünce yapısına sahip olması ve çok yönlü geniş bir okuma kültürüne sahip olması. İzzetbegoviç; felsefe, edebiyat, sanat, sosyoloji, siyaset bilimi, hukuk ve doğa bilimleri gibi çok farklı alanlarda söz edebilecek bir bilgi birikimine sahiptir (Akın, 2010: 104). Onun adalet anlayışı ise her yerde her zaman geçerli olan bir adalet anlayışı idi. Bunun en güzel örneğini Bosna Savaşı sırasında göstermiş ve halkına yapılan her türlü kötü muameleye rağmen savaş süresince adaletten sapmamaya çalışmış ve liderliğini üstlendiği topluma düşmanlarına karşı kin ve nefretle değil, adaletle yaklaşmalarını tavsiye etmiştir (Akın, 2010: 105).

İzzetbegoviç, inandığı ilkeleri hayatında bizzat uygulamaya gayret etmiştir. Onun düşüncesinde doğrular, sadece üzerinde konuşulan ya da lafi edilen şeyler değil, tam tersine bunların ötesinde hayata geçirilen şeylerdir. “Bu yüzden olması gereken aynı zamanda yaşanması gerektir.” Hayatında ve savaş yıllarında yazdıklarını yaşamaya gayret etmesi onun dikkat çeken bir özelliğidir. Bununla birlikte o, Müslüman bir entelektüeldir ve entelektüelliğinin beslendiği en önemli kaynaklar, bizatihi İslam’ın asıl kaynaklarıdır (Akın, 2010: 106).

Doğu ve Batı Arasında İslam

Aliya İzzetbegoviç'in Türkiye'de bir düşünür olarak da tanınması, onun *Doğu ve Batı Arasında İslam* adlı eserinin Türkçeye çevrilmesiyle olmuştur. Dolayısıyla bu eserin müzakeresi hem Aliya İzzetbegoviç'i anlama hem de Batı düşüncesi karşısında İslam medeniyetinin yerini belirleme adına önemlidir.

Aliya İzzetbegoviç Batı düşüncesinin dayandığı temelleri açıkladıktan sonra İslam dinini anlatmıştır; çünkü ona göre İslam'ı anlamak diğer dinleri anlamakla mümkün olur. Zira burada bahsedilen Yahudilik ve Hristiyanlık ayrı bir din olmanın yanında İslam'dan önceki gelenektir. Bu bakış açısı Aliya İzzetbegoviç'in sorun odaklı bir yaklaşımla meseleleri ele aldığı ve bunlara üretilen çözümlerle konuyu açıklığa kavuşturduğunu gösterir.

Eserine, çağdaş dünyada İslam'ın yeri nerededir sorusuyla başlayan Aliya İzzetbegoviç, verdiği cevapla, aslında konunun özünü anlatmış oluyor. Ona göre İslam, ne materyalist ne de sadece dinî özellik arz eder. İslam, dinî ve dünyevi özelliklerin her ikisini, diğer dinlerin aksine, kendinde barındıran ve dolayısıyla insan fitratına en uygun bir din portresi çizer. İşte onun bu tespiti Batı karşısında İslam'ın konumunu tespit etme açısından önem arz ediyor.

İslam'ın en derin manasını bu ikili hayat, yani ruh ve madde birliğidir. İzzetbegoviç yine burada kendine özgü yaklaşımıyla bugün modern çağın içinde bulunduğu karmaşaya İslam'daki bu ikili hayatın alternatif olabileceğini söyler.

Aliya İzzetbegoviç, insanı kendine konu edinmiştir. Bundan dolayı ilk önce insanın nasıl var olduğunu incelemiştir. İnsanın yaratılışla mı yoksa evrimsel bir süreçte mi meydana geldiğini ortaya koymak, insanın dünyanın bir parçası mı yoksa ondan ayrı mı olduğu konusunda bir ayırım yapmayı sağlayacaktır. İzzetbegoviç, materyalistlerin ve ilmin aksine insan ruhunu inkâr etmeyen bir yaklaşımdaydı. Şu sözleri bu konuyu açıklar niteliktedir: *"Rafael'in resimlerini eli değil ruhu yapmıştır ya da Beethoven en kıymetli eserlerini sağır olduğu bir zamanda vermiştir. Bu da bize gösteriyor ki insanın iki yönü vardır."*

İnsanın var olma meselesi eserde ele alınan meselelerden biridir. İnsan ve hayvan arasındaki kesin farkın fiziki olmaktan ziyade, manevi ve ahlaki bir tavırda olduğunu söyleyerek evrimsel sürecin olamayacağını söyler ve şu örneği verir: En iptidai insanın hayvanlarda olduğu gibi yaşamları avcılık sayesinde idi. Fakat insan avdan önce yaptığı dua, kurban ve büyü gibi pek çok faaliyetle o dönemde bile farkını ortaya koymuştu. Böylelikle İzzetbegoviç'e göre insanı hayvan doğasıyla eş tutmak pek de doğru değildir.

İnsanın hayvandan farkını ortaya koyan, manevi ahlaki izler taşıyan faaliyetler sanatın başlangıcını teşkil etmesi açısından önemlidir. Çünkü insan her korkusunda, her sevincinde bu farka sığınmış ve bu çerçevede hayatını devam ettirmiştir. Yani insan nerede zuhur ettiyse onunla beraber din ve sanatta zuhur etmiştir. Fakat hayvanda böyle bir durum yoktur.

İnsanın ilk ortaya çıkışı, kültür ve uygarlık arasındaki ilişki değerlendirilerek de ele alınır. Çünkü meydana gelme, ilk alet ve kütle ilişkisi içindedir. Alet kavramı insan onu keşfetmeden önce de vardı; dolayısıyla yazara göre bu durum, her zaman açıklanabilir bir kavram olmuştur. Fakat insanın alete bir mana yükleyerek ruhunun yansımaları sayılan ilk resmi yapması, onu diğerlerinden ayıran bir noktanın başlangıcıdır. Bu faaliyet kültür ve sanatın ilk yansımalarıdır.

Aliya İzzetbegoviç, sanat için “var olmayı keşfetmek” demiştir. Fakat ilimde bu durum tam tersidir, onda durağanlık vardır. Sanat yeni bir keşif alanına imkân tanıdığı için orijinaldir ve daima sanatkârının şahsiyetine bağlıdır. Ayrıca İzzetbegoviç, sanatın dinle de sıkı bir ilişkisinin olduğuna değinir. Geçmiş dönemlere ait kiliselerin aynı zamanda bir sanat galerisi olması ya da müzik alanında ortaya koyulan eserlerin dinî muhtevalı olmaları bunun açık göstergesidir. Sanat, ahlak ve tarihle ilgili ortaya koyduğu bu tespitlerinden sonra İzzetbegoviç, şu sonuca varır: Geçmiş dönemde sanat kendini çok fazla ifade etme imkânı buldu ve bunun neticesinde sayısız edebiyatçı, şair ve sanatkâr yetişti. Fakat baskıcı rejimlerin, ihtilallerin hüküm sürdüğü bir dünyada fizikçi, devlet adamı ve siyasetçiden başka hiçbir şey yetişmedi. Bu durum mimariye de yansdı ve bugünün insanı ruhu olmayan binalarda ve kültürün yok olduğu şehirlerde kendilerini yaşamaya mahkûm ettiler (s. 125-140).

Aliya İzzetbegoviç, sanat ve ahlak kavramının ortak bir noktası olduğu kanaatinde. Ona göre bu iki durumda da önemli olan insanın kalbi temayülüdür yani; faaliyetin sonuçsuz kalması sanatın ya da ahlakın olmadığı anlamına gelmez. Bundan dolayı İzzetbegoviç bu iki mefhumun özünün aynı saf insaniyete dayandığını söyler. Bu noktada onun ahlak, vazife ve niyet kavramlarını açarsak iyi olacaktır. Aliya İzzetbegoviç'e göre vazife, zorbalıkla ve dış baskılarla yapılan bir görev değil, sonucu ne olursa olsun insanın onu sadece yapmasıyla ulaşacağı iyiye dayanan bir unsurdur. Çünkü birçok fedakârlık aslında manasız bir hareket gibi görünür, fakat buna mana veren insanın kalbindeki niyetidir ki bu hareketin büyüklüğü onun faydalı olmasında ya da makul olmasında değildir. O, kitabında belirttiği gibi: “İnsan yaptığı değil, her şeyden önce istediği, meylettiği şeydir” (s. 166).

Ahlakın ve vazifenin devamlılık arz etmesi meselesi de onun dinle olan ilişkisine dayanır. Aliya İzzetbegoviç bu ilişkiyi şu şekilde açıklar: “*Vazifemi bütün zorluklara rağmen yapmam icap ediyorsa (ki buna menfaat gözetken davranıştan farklı olarak ahlak deriz) böyle bir istek, ancak, bu dünyayı ve bu hayatı tek hayat görmemek hâlinde haklı gösterilebilir*” (s. 166).

İzzetbegoviç, ahlakı bir bakıma insandaki din duygusuyla bağdaştırır; fakat bunun yanında ateist toplumlarda görülen ahlakı da açıklar. Ona göre ateist insanlarda ahlaka uygun hâl ve hareketlerin görülmesi, şuurlu bir tercihin sonucu değildir. Bu daha çok, onların çocuklukta kazandığı terbiye-

nin ürünüdür ve bu toplumlar daha öncesinde muhakkak ki bir dinle ilişki içindeydi, dolayısıyla bu kazanılan ahlak duygusu onların geçmişteki dinine işaret eder. İzzetbegoviç, "Güneşin çoktan battığı yerde gecenin bütün sıcaklığı yine güneştedir," sözüyle bunu güzel bir şekilde açıklar. Sonuçta o, din olmadan ahlaklılığı pek mümkün görmez; dolayısıyla ahlaklı ateist olabilir fakat ahlaklı ateizm, bir topluma işaret etmesi yönüyle olamaz, der.

Doğu ve Batı Arasında İslam eserinde, bütün dinlerin özünde var olan temel ilkeler ve Batı dünyasının düşünce yapısı anlatıldıktan sonra İslam dinini ele alır. Çünkü o, diğer dinlerin anlaşılmasını İslam'ın anlaşılması için gerekli görür; zaten buraya kadar ele aldığı sanat, kültür, ahlak, insanın yaratılışı gibi konular bütün dinlerin ve medeniyetlerin temelini oluşturan temel kavramlardır.

Kitabın ikinci kısmında İslam dini anlatılır. İslam'ın anlaşılması onun Yahudilik ve Hristiyanlığı içine alan kısımlarının anlaşılmasından geçer. İzzetbegoviç'e göre İslam, bu iki din arasında bir denge unsurudur. Dolayısıyla burada söz konusu üç dinin birbirleriyle ilişkileri ve karşılaştırılması yapılır.

Yahudilik, kendinde ölümsüzlük fikrini barındıran bir din olarak algılanır ve bu dinde Tanrı'nın melekütü ahirette değil bu dünyada beklenir. Dolayısıyla yazar, Yahudiliğin dünyevi bir özellik arz ettiğini, Hristiyanlığın da tam tersi manevi bir ilerlemeye sahip olduğunu söyler. İslam ise maddi ve manevi dünyayı kendinde birleştiren bir dini temsil eder.

İslam'ı anlamının bir diğer yolu da onda var olan düalizmin manasını kavrayabilmektir. Yazar, İslam'ın sahip olduğu bu ikili yapıyı namaz, zekât, hac ve oruç gibi dinî merasimlerle açıklar. Çünkü İslam'daki düalizm ibadetlerde kendini açıkça gösterir. Bir ibadeti yerine getirebilmek onun kendi iç şartlarına bağlı olduğu kadar dış şartlarına da bağlıdır. Namaz saatlerinin ayarlanması için astronomiye ihtiyaç duyulması, orucun manevi yönden başta tıbbi açıdan da faydalarının olması ya da haccın dinî bir ibadet olmasının yanında bir toplantı, ticaret ve fuar yerini de ifade ediyor olması, düalizmin örnekleridir. Bu da bize gösteriyor ki İslam bir düşünce tarzı olmanın daha üstünde bir yaşam tarzıdır (s. 265-267).

İslam'daki bu iki kutupluluk Müslümanların sosyal hayatına çok fazla etki etmiştir. Dolayısıyla bir Müslüman Batılı bir Hristiyan gibi dinini sadece özel hayatında yaşayan biri değildir. Bunun en bariz göstergesi camilerin okulla yan yana inşa edilmesidir. Bu, İslam'ın ancak belli bir bilgi seviyesine ulaşıldığı takdirde yaşanabilir olduğunun göstergesidir. Çünkü "*ilkel bir bilinç düzeyinde İslam'ı yaşamaya koymak imkânsızdır*" (s. 279).

Kitabın sonunda Aliya İzzetbegoviç, teslimiyetten bahseder. Ona göre kaderin kabulü İslam'ın en büyük ve en son çağrısıdır. Kadere teslimiyet aynı zamanda insanı hayatı olduğu gibi idrak edebilmeyi, sabrı ve tahammül etmeyi öğretir. İzzetbegoviç, kulun yaratıcısından gelen her şeye rıza göster-

mesini İslam'la eşdeğer görür ve şu sözlerle kitabını noktalar: “Ey teslimiyet! Senin adın İslam'dır.”

SONUÇ

Aliya İzzetbegoviç'in mücadele dolu hayatı, “İslam nasıl yaşanır? Bir Müslüman nasıl olmalıdır?” sorularının cevabı olan bir hayattır. Çünkü o, İslam'dan aldığı ahlakını hayatının hiçbir aşamasında terk etmemiş, savaş yıllarında bile düşmanlarına karşı ahlaklı davranmıştır. Milletinin ona duyduğu derin saygı ve özlem bunu gözler önüne sermektedir.

İzzetbegoviç, Doğu ve Batı arasında İslam paradigmasına dayalı yeni ve özgün bir düşünce sistemi ortaya koydu. Müzakeresini yaptığımız eserinde de anlatıldığı üzere onun bu özgün fikri, modern çağın paradokslarına bir çözüm oldu. Çünkü o, sorun odaklı bir anlayışla meseleleri ele aldı ve çözümlerini ortaya koyabildi. Bugünün insanı olan bizlerin bu tespitler çerçevesinde olayları yeniden analiz etmemiz gerektiği kesindir.

KAYNAKÇA

- Akın, Mahmut H. (2010). "Aliya İzzetbegoviç'in Entelektüel Mirası", *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu -Bildiriler-*, 11-12 Ekim 2008, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Aktay, Yasin. (2010). "Bir Devlet Adamı", *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu -Bildiriler-*, 11-12 Ekim 2008, İstanbul: Kültür Yayınları.
- İzzetbegoviç, Aliya. (2015). *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban, İstanbul: Küre Yayınları.
- Jerkoviç, Adamir. (2010). "Aliya Machiavelli'ye Karşı", *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu -Bildiriler-*, 11-12 Ekim 2008, İstanbul: Kültür Yayınları.
- Korkmaz, Ali - Temel, Faruk. (2014). "Bir Lider ve Eylem Adamı Olarak Aliya İzzetbegoviç", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014.
- Trnka, Kasim. (2010). "Bosna Hersek'in Devlet Olma Mücadelesi Paradigması", *Uluslararası Aliya İzzetbegoviç Sempozyumu -Bildiriler-*, 11-12 Ekim 2008, İstanbul: Kültür Yayınları.

İNSAN HAKLARI TEORİSİNİN FELSEFİ, AHLAKİ VE POLİTİK TAZAMMUNLARI KARŞISINDA HOMO İSLAMİCUS

Onur GÜLER¹

ÖZET

İnsan hakları teorisi; teolojik ahlakçılıktan seküler hümanizme kadar kendisine oldukça farklı meşruiyet sahneleri bulmakta, insanın hukuki yapıp etmelerinde bir üst değer ölçütü olarak ileri sürülmekte, hukukun dinî ahlaktan arındırılması ve hukuk yoluyla siyaset yapma bağlamında da araçsallaştırılmaktadır. Batı felsefesinde yaşanan dönüşümlerle meydana gelen ahlaki ve hukuki zemini yeniden kurgulama işlevi de gören bu yol tutma, Orta Çağ ve erken modern dönem anlayışlarından koparak insanı merkeze oturtan bir teori teklif etmekte, hukuki bir varlık olarak insana ciddi kazanımlar bahşetmektedir. Teorik savunuya yöneltilen eleştiriler dışında, uygulamada ulusalüstü insan hakları mekanizmalarının bazı insani krizler karşısında kabiliyetlerini, tersine bir yola girerek kullanmaması ve ahlakiliğini yitirmiş hukukun doğal hukuk teorisini buharlaştırması, bazı hukuki sorunları gündeme getirmekte, insan hakları düşüncesi içeriden ve dışarıdan eleştirilere maruz kalmaktadır. Müslümanların ahlak ve dinî hukuk (fıkıh) tasavvurları, Batı Avrupa sahnesinde filizlenmiş ve dönüşümler yaşamış insan hakları teorisiyle yer yer gerilimli ilişkiler gündeme getirmektedir. Ancak insan hakları düşüncesi, hukuki değerler dünyası olarak birçok Müslüman tarafından, törpülenerek de olsa, hüsnükabul görmektedir. Bu çalışmada, insan hakları teorisinin tarihsel felsefi, ahlaki ve politik tazammunları ortaya koyulduktan sonra, Müslümanların ahlak ve hukuk miraslarının bu teoriyle ne kadar uyduğu değerlendirilecektir. Din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, bedensel cezalar, demokratikleşme, kadın, çocuk ve eşcinsel hakları, hukuk-ahlak ilişkisi gibi spesifik meselelerle daha net görülebilecek olan gerilimin Orta Çağ ve erken modern dönemden itibaren insan, dünya, ahlak ve hukuk anlayışlarında meydana gelen dönüşümlerle ilişkisi gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, İslami gelenek üzerinden geliştirilen tekliflerin, çağdaş dünyada ne gibi ahlaki ve hukuki yeniden inşalar gündeme getirme imkânına sahip olduğu ve insan hakları retorikine nasıl eklemlediği de gösterilmeye çalışılacaktır. Ontolojik ve epistemolojik yol tutmaların farklılığı, şüphesiz ahlak düşüncesine ve hukuk politikasına yön verme noktasında, Batı ve İslam düşüncesi arasında uçurumlar gündeme getiriyor, ancak kendisini seküler bir zeminde inşa eden adamın hikâyesiyle *homo Islamicus*'un yaşadığı dönüşüm birlikte ele alınmayı hak etmektedir. Tam da bu noktada, insan hakları düşüncesinden hareket etmek oldukça velut bir soruşturma imkânı veriyor.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Homo Islamicus, Hukuk-ahlak ilişkisi, Hukuk-din ilişkisi.

1 Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, o.guler1412@gmail.com

“Die philosophischen, ethischen und politischen Auswirkungen der Theorie der Menschenrechte im Kontrast zum Homo Islamicus”

Zusammenfassung

Die Theorie der Menschenrechte, aus der Sicht der theologischen Ethik oder des säkularen Humanismus, werden mit jeweils verschiedenen Begründungen bewiesen. Diese Theorie wird oft benutzt, um Rechtshandlungen von der Religion zu trennen und dadurch Politik zu betreiben. Die Menschenrechte haben in der westlichen Philosophie einen ethischen und juristischen Wandel erzeugt. Sie durchbrachen die Ketten des Mittelalters und der Frühmoderne und brachten ein neues Verständnis vom Menschen hervor. Diese Theorie hat dem Menschen viel erbracht. Die Theorie der Menschenrechte wird sowohl praktisch als auch theoretisch kritisiert. Soweit sogar das internationale Menschenrechtsämter ihren Aufgaben nicht nachgehen. Dadurch kann es geschehen das humanitäre Krisen entstehen. So entfernt sich das Rechtswesen vom Naturrecht und der Ethik gleichsam. Das muslimische Verständnis von Recht und Ethik gerät mit der Westeuropäischen Menschenrechtstheorie in Konflikt. Trotzdem werden die Menschenrechte von den meisten der Muslimen übernommen und als Rechtsstandart verteidigt. Sie interpretieren diese Theorie für sich. Wir werden in dieser Abhandlung, die Theorie der Menschenrechte aus der philosophischen, ethischen, politischen Sichtweise behandeln und uns die Frage stellen, in wie weit die Menschenrechte mit der ethischen und rechtlichen Tradition der Muslime vereinbar sind. Im Speziellen gehen wir auf Begriffe wie die Religionsfreiheit, Meinungsfreiheit, körperlicher Bestrafung, Demokratisierung, Frauen- Kinder und Schwulenrechte und die Beziehung zwischen Recht und Ethik ein. Dadurch werden wir vom Mittelalter bis zur Frühmoderne die Entwicklung der Beziehung von Ethik aufzeigen. Im Besonderen den Empfehlungen von Muslimen und was sie tun können. Wir werden uns fragen wie die Muslime den Begriff der Menschenrechte für sich beansprucht haben. Auf der anderen Seite aber auch Ideen und Tätigkeiten der Muslime die diesem Begriff widersprechen. Obwohl es ontologische als auch erkenntnistheoretische Unterschiede gibt, entwickeln sich die Verständnisse von Ethik und Rechtspolitik sowohl im Westen als auch im Islam weiter. Man kann sagen, dass die westliche Denkweise sich von der Islamischen signifikant unterscheidet. Wir behandeln auch die verschiedensten Themen wie die der Ermordung des Apostaten, der Beschneidung der Frau, der Eheschliessung Minderjähriger bis hin zum Strafrecht im Islam. Die Sichtweise im Falle des säkulären Menschen als auch die im Falle des Muslims zu betrachten, wird eine erfreuliche und bereichernde Aufgabe sein.

Schlüsselbegriffe: Menschenrechte, Homo Islamicus, Beziehung zwischen Recht und Ethik, Beziehung zwischen Religion und Recht.

I

İnsan hakları düşüncesi, ahlaki bir kanon hâline gelişinden hukuk politikasındaki rolüne, dönüşen hukuk öznesinin meşruiyet ölçütü olmasına kadar, felsefi, teolojik, ahlaki ve politik sonuçlarıyla birlikte oldukça belirleyici rol oynamaktadır; ancak yine de bir din etkisinde dünya görüşü (*weltanschauung*) değildir.² Hristiyan ahlak düşüncesinden Stoacı doğal hukuk teorisine, teolojik hümanizmden Budizme kadar birçok geleneğe atıfla ve fakat daima pozitivist anlamıyla çatışmacı bir şekilde temellendirilmeye çalışılan bu teori,³ coğrafyalar-üstü bir hukuk dili geliştirilmesini sağlayarak kendi tarihselliğini aşma imkânı yakalamaktadır. Şüphesiz ki, insan merkezli bir dünya tasarımıyla modern insan için geri dönüşü kolay olmayacak bir surette, Tanrı merkezli dünyaya meydan okumada ve onun yerini almada tarihsel bir başarı kazanmıştır. Bazı insani krizler karşısında ulusalüstü insan hakları mekanizmalarının işlevsizliği ve kültürel çoğulculuk bağlamında insan hakları teorisi dallanmalara ve iç-dış eleştirilere konu olsa da, en azından seküler gelenekte hâlâ yoğun olarak savunulmaktadır. Diğer yandan kendine özgü yeniden inşalara girilerek ve tarih yanlışlarına düşülerek de olsa, birçok Müslüman tarafından söylem düzeyinde kullanılmakta, dolaylı da olsa çağdaş Müslümanların ahlak ve hukuk anlayışları üzerinde etkili olmaktadır. Meseleye çok boyutlu girmeden önce, insan hakları teriminin tedavüle girişini tarihlendirmenin önem arz ettiğine işaret edelim. Böylelikle, hem bazı Müslüman araştırmacıların Kur'an metninde ve hadis malzemesinde insan hakları arama safdilliğinin⁴ ve tarih yanlışlarına düşüşlerinin hem de bazı araştırmacıların insan hakları terimini oldukça anlam kaymalarına konu ederek enflasyona sokan⁵ anlamalarının önü kesilmiş olacaktır. Günümüzdeki anlamıyla insan hakları terimi, modern zamanda tedavüle girse de,⁶ insan haklarına görece karşılık gelen düşünce ve ideallere, dinler başta olmak üzere kültürler arası tarihi görünümde tanık olmak mümkündür.⁷

- 2 Zachary R. Calo, "Religion, Human Rights, and Post-Secular Legal Theory", *St. John's Law Review*: Vol. 85, No. 2, Article 5, 2014, s. 495; Heiner Bielefeldt, "Muslim Voices in the Human Rights Debate", *Human Rights Quarterly*, Vol. 17, No. 4 (Nov., 1995), s. 588.
- 3 A. Reis Monteiro, *Ethics of Human Rights*, London: Springer, 2014, s. 47; Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010, s. 81.
- 4 Müslümanların İngiltere, Amerika, Fransa gibi ülkelerde filizlenip gelişmiş çağdaş insan hakları retoriğini, 1000 sene "atlayarak" 7. yüzyıl başlarına irca ettirmeleri, bir tarih yanlışına (anakronizme) işaret etse de, Arkoun'un dediği gibi İslami geleneği kullanarak din özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, seyahat özgürlüğü gibi çeşitli hakları savunmak göz ardı edilemez bir meseledir. Mohammed Arkoun, *İslam Üzerine Düşünceler*, çev. Hakan Yücel, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s. 143-145. Ayrıca bkz. Shivam Goel, *Concept of Rights in Islam*, Germany: Lap Lambert, 2014, s. 15.
- 5 Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1414.
- 6 Thomas Paine'in *Rights of Man* adlı kitabı, ilk kez 1791 yılında basılmış olup, insan hakları kavramsallaştırmasına modern anlamıyla yer veren erken literatürün başında gelir diyebiliriz. Thomas Paine, *İnsan Hakları*, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- 7 Monteiro, *Ethics of Human Rights*, s. 45.

İnsan hakları, sadece insan olmalarından ötürü herkesin sahip olduğu hakları ifade ederken, ahlaki bir varlık olarak insanın onuruna saygı gösterilmesi üzerinden temellendirilmekte ve ileri sürülmektedir.⁸ Her insanın saygı gösterilmesi gereken öz nitelikte bir değere (*dignity*/keramet) sahip olduğu (Kantçı) düşünce(si)yle, yaşam hakkından mülteci haklarına, örgütlenme özgürlüğünden eşcinsel haklarına kadar uzanacak bir insan hakları koridoruna girilmektedir.⁹ Orta Çağ ve erken modern dönemden, Rönesans ve Aydınlanma gibi tarihsel tecrübelerle geçen seküler adam, tasfiye ettiği geleneğin yerine kendi ahlakını, insan ve devlet anlayışını ikame etmeye çalışmıştır.¹⁰ Şüphesiz ki Batı felsefesinde meydana gelen sıçramaların ve kırılmaların bir sonucu olarak liberal burjuva doktrininin ahlak anlayışına paralel olarak kendiliğinden insanda var olduğuna inanılan haklar düşüncesi üzerinde yükselen bir hukuk tasarımı gündeme getirmektedir.¹¹ İnsan hakları tarihsel gelişmenin ürünüdür, dinamik içeriğe sahiptir¹² ve ilerlemesinde bilimsel-teknolojik ilerleme rol oynamaktadır.¹³ Roosevelt'in dört özgürlük demeci (*Four Freedoms Speech*/1941), Atlantik Şartı (1941), Birleşmiş Millet Bildirisi (1942), Birleşmiş Millet Şartı (1945), modern insan hakları teorisinin kurucu belgesi olarak Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi hukuk metinleriyle, insan hakları hukuku ciddi bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Diğer bölgesel belgelere de bakıldığında, insan hakları hukukunun "öznesinin" ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş, soy gibi ayrımcılık motifi¹⁴ olabilecek durumlardan azade olarak "insan onuruna" sahip insan olduğu görülmektedir. Modern insan hakları teorisi, kutsallardan ve geleneksel ahlak, hukuk, insan tasavvurlarından uzak bir şekilde inşa edilmektedir. Bu zemin, insan hakları hukukunun hayvan haklarından¹⁵ eşcinsel haklarına, ana dilde eğitimden dinî ayrımcılıklarla mü-

- 8 Monteiro, *Ethics of Human Rights*, s. 51; Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1432-1433; Jordan J. Paust, "Human Dignity As A Constitutional Right: A Jurisprudentially Based Inquiry Into Cretia and Content", *University of Houston Public Law and Legal Theory Series*, 2012, A-2, ss. 145-225; Udo Di Fabio, "Menschenrechte in unterschiedlichen Kulturräumen", Günter Nolte, Georg Lohmann und Gerhard Wahlers (Hrs.), in *Gelten Menschenrechte universal? Begründungen und Infragestellungen*, Freiburg, 2008, s. 63.
- 9 Christopher McCrudden, "Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights", *University of Oxford Legal Research Paper Series*, Paper No 24/2008, 2008; Enver Bozkurt, *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 19-20; Monteiro, *Ethics of Human Rights*, s. 256.
- 10 Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 17.
- 11 Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, s. 237-239.
- 12 Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1440.
- 13 Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 1439-1441. Örnek olarak biyoetik gibi sahnelerde, mesela insan klonlanması gibi konularda insan hakları teorisi tutulacak yola işaret etmektedir.
- 14 Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 103-105.
- 15 Bernard Rollin, "Animal Ethics and The Law", *Michigan Law Review First Impressions*, Vol. 106 Mich. L. Rev. First Impressions 143 (2008), s. 144; Ellen P. Goodman, "Animal Ethics and the Law", *Temple Law Review*, Vol. 79, No. 1291, 2006, s. 1297-1298.

cadeleye, vatandaşlıktan¹⁶ su hakkına, küresel ısınmadan ölüm cezasının kaldırılmasına kadar oldukça genişleme yaşayarak evrimleşmesine, dinamik içtihadı özelliğiyle hukuk teorisi ve uygulamasında kanon oluşturmasına imkân vermektedir. Diğer yandan, ulusalüstü insan hakları metinlerinde hakların kayıtlanması ve yasaklanması rejimi bağlamında oldukça bol ölçüde atıfta bulunduğu görülmektedir.¹⁷

II

Bağlayıcı metinler üretilmesinden ulusal ve uluslararası koruma mekanizmaları geliştirilmesine kadar oldukça başarılı gelişmeler gerçekleştirilse de, hukukun politik doğasına işaret edilerek, antropolojik boyutlarıyla kültürel çoğulculuk ve görecelik önerilerinden¹⁸ evrensellik-yerellik tartışmalarına, dinî ve geleneksel hukuk sistemleriyle çatışmasından emperyalizmin maymuncuğu olmasına kadar birçok eleştiri gündeme geliyor.¹⁹ Hukuku, yasamanın dilediği gibi kullanabildiği bir egemenlik aracı olarak görenler, insan hakları söylemiyle emperyalist politikaların ilişkisini demokrasiyi riyakârlık dini (*the religion of hypocrisy*) olarak göstermek suretiyle bir okuma gerçekleştirilmekte. İktidarın kamu hukukunu araçsallaştırması tartışması, seküler yasama geleneğinde de dinî hukuk tarihinde de oldukça yaygın bir hukuki fenomen olduğundan, hukuk-politika ilişkisi konusu zengin bir soruşturma alanıdır. Diğer yandan ister post-Marksizm ister de Batı Avrupa'daki anlamıyla muhafazakâr düşünce (*conservatism*) olsun, son dönemde liberalizmin güçten düşüş sorununu yeniden inşa edilmiş ve renklendirilmiş şekilleriyle milliyetçilikler, işçi hakları, kadın, çocuk, LGBT hakları, yaş ayrımcılığıyla mücadele gibi yollara girmekle çözmeye çabalamaktadır. İnsan haklarının bu toz dumandaki yeri oldukça risklidir, militan medeniyetçilik yapılarak seküler adamın kendisini inkâr etmeme düşüncesiyle de yakından ilişkili olan bir sürece girilmektedir. Bu bağlamda, hâlâ sosyolojik geçerliliğini koruyan "Müslümanların Batılı insan hakları aktivistlerini İslam toplumunun ayırt edici kimliğini bozmak için uğraşan herifler olarak, Batılı insan

16 Gonçalvi Matias, *Citizenship As A Human Right*, London: Macmillan Publishers, 2016, s. 1-2.

17 Başkalarının hak ve özgürlükleri, genel ahlakın korunması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, demokratik bir toplumda gereklilik, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu yararı, meşru müdafaa, suçun önlenmesi, ülkenin bütünlüğü, hukukun genel ilkeleri gibi ölçütlerin hakların kayıtlanması ve yasaklanmasında meşru bir zemin oluşturacağı öngörülmüştür. Bkz. Mehmet Semih Gemalmaz, *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, İstanbul: İhd Yayınları, 1994, s. 308-324; Mehmet Semih Gemalmaz ve Haydar Burak Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Standartları Işığında Türkiye'de Bilgi Edinme, Düşünce-İfade ve İletişim Mevzuatı*, İstanbul: Yazhane Yayınları, 2004, s. 2136-2138.

18 Annelise Riles, "Human Rights, and Legal Knowledge: Culture in the Iron Cage", *American Anthropologist*, Vol. 108, No. 1 (Mar., 2006), s. 52-65; *Circumcision and Human Rights*, George C. Denniston-Frederick M. Hodges-Marilyn Fayre Milos (ed.), Usa: Springer, 2009, s. 33; Cennet Uslu, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları, 2011, s. 19.

19 Selina Palm, "Insights from Abdullahi an-Na'im for present day South Africa", *Acta Academica*, 2014/4, s. 94-97; Tony Evans, "International Human Rights Law as Power-Knowledge", *Human Rights Quarterly*, Vol. 27, No. 3 (Aug., 2005), s. 1046-1047; *İdeolojiyi Haritalamak*, Slavoj Žižek (ed.), çev. Sibel Kibar, Ankara: Dipnot Yayınları, 2011, s. 17-18.

hakları aktivistlerinin de İslamcılarını gerici, karanlıkçı ve temel özgürlükler için tehdit unsuru olarak gördüğüne” dair kanaate işaret edelim.²⁰

“Unutmamak gerekir ki, geçmişte Batılı sömürgecilik ile misyonerlik faaliyetleri kol kola ilerlemiştir. Evrensel insan hakları söylemleri ile kendinden olmayanları aşağılık duygusuna sürüklemekte ve baskı altında tutmakta, sömürgecilik yeni bir söylemle ‘insan hakları sömürüsü’ şeklinde siyasal bir araç olarak kullanıldığı şüpheleri bulunmaktadır.”²¹

Yukarıdaki sözler, Müslüman bir din bilimciye aittir. Böyle düşünen Müslümanların sayısı da az değildir. Müslümanların ahlak ve hukuk kültürleri, erken dönemden itibaren Allah merkezli bir ontoloji ve epistemoloji üzerinde dönmüştür, insanın irade hürriyeti ve yapıp etmeleri daima Tanrı merkezli bir dünya tasarımıyla kavranmıştır. İnsan hakları teorisi ile İslam ahlakı ve hukuku ilişkisine dair bir soruşturmaya giriştiğimizde, Batı medeniyetinin inşa ettiği insan, ahlak, devlet ve hukuk tasarımlarının İslam medeniyetiyle çatışmalar yaşadığını söylemek gerekir. Batı’nın insan merkezli dünya tasarımıyla İslam’ın Tanrı merkezli dünya tasarımı, teoride ve Müslümanların sekülerleşme dozu oranında da yer yer uygulamada, gerilimli ilişkiler gündeme getirmektedir. Ahlak anlayışı, kadın, çocuk ve LGBT hakları, aile hukuku, suç ve ceza siyaseti, hukuk politikası, siyaset teorisi, ayrımcılık gibi meselelerde derin çatışmalar gündeme gelebilmektedir.

III

Fıkıh, doğal hukuk teorisi içinde değerlendirilse de, metnin (*nass*) otoritesinin yer yer pozitivist nitelikler taşıyan bir yapısallığa kaymalar meydana getirdiği görülür, dinsel bakış açısıyla ve sistematığıyla kutsalın yoğun şekilde sirayet ettiği bir hukuk tasarımı vaat eder. İslam hukukunda ahlakilik, Müslüman toplumun sosyolojisi, içinde olunan tarihin ben-öteki tasavvuru, kutsal metinlerin (*nass*) otoritesi sınırında gelişme ve kurumsallaşma imkânı bulur. İnsan hakları düşüncesini teolojik olarak temellendirmek isteyen bazı isimler olsa da, klasik tecrübenin tekliflerinin kul ve Allah hakları (*hukukullah/hukuku’ibâd*) dikotomisini aşamayacak şekilde, yani günümüz insan hakları teorisine benzeştirilemeyecek düzeyde merkezî ve yapısal farklılıklar olduğu söylenmelidir. Ancak yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, din özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, evlenme hakkı, eğitim hakkı gibi haklarda fıkha dayanarak, belli bir sınırdan da olsa, temel hak ve özgürlükler söylemi geliştirme imkânının güçlü şekilde olduğu söylenmelidir. İşaret ettiğimiz gerilim ise, ahlak anlayışına bağlanan sonuçlar yanında, daha çok sınırlandırma ve ka-

20 Neil Hicks, “Does Islamist Human Rights Activism Offer a Remedy to the Crisis of Human Rights Implementation in the Middle East?”, *Human Rights Quarterly*, Vol. 24, No. 2 (May, 2002), s. 361-362.

21 Muhsin Akbaş, “Lingua Franca’dan Lingua Sacra’ya: İnsan Hakları Sistemi Küresel Sekülerizmin Amentüsü mü?”, *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 277.

yıtlama rejimi meselesinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarının üzerinde yükseldiği ahlaki zemin, İslam düşüncesinde kendine yer bulabilir mi? Bu soruya vereceğimiz yanıt, modern insan hakları hukukunun, belki politik boyutu açısından değil, ancak teorik boyutuyla *homo Islamicus*la ne kadar uyumlu olduğunu gösterecektir. İslam ahlakı, aksi değerlendirmeler olsa da, pragmatik ve teleolojik bir özellik taşır denebilir²² ve Allah'ın vahiy yoluyla belirlediği sınırlarla (*hudūdullah*) çerçevelenmiştir. İslam düşüncesine baktığımızda iman etmeyen insanın kendiliğinden bir "onuru" (*dignity*) bulunmadığı inancının yaygın olduğunu söylememiz mümkündür. Kur'an metninde, insanın şerefli bir varlık olduğu (*ve lekad kerremnâ benî Âdeme*²³) ifade edilse de, Müslümanlar hem ahlaki hem de yer yer hukuki sonuçlarıyla, dinî düşüncesinin doğal bir sonucu olarak, mümin-kâfir ayırımına bağlamışlardır. Seküler ahlak ve temel hakları korumakla görevli addedilen devlet tasarımlarının hukuk yapımında ve uygulamasında tekeli eline aldığı bir vasatta, İslam hukukunun yasakladığı hareketlerin serbest bırakılması en azından felsefi ve ahlaki olarak daha sağlıklı anlaşılabilir. Fıkıh kitapları, insan-insan ilişkilerine dair meselelere (*mu'âmelât*) değinmeden önce, ibadete dair ön meseleleri (*kitâbu's-salât, kitâbu't-tahâre vs.*) ele alarak başlamaktadır. Bu açıdan, fıkıhla insan hakları düşüncesi arasında teolojik ve felsefi açıdan bir zemin farklılığı bulunmakta ve bu klasik tecrübeye göre itikad, hukuk, ahlak geliştiren Müslümanı, Batılı insan hakları düşüncesinden, en azından teorik olarak, uzaklaştırmaktadır. Ancak yine de Müslümanların bu söylemin güçlü etkisinden uzaklaşmadıkları görülmektedir.²⁴

IV

Mümin-kâfir ayrımcılığı, kadın-erkek eşitsizliği, ifade özgürlüğünü sınırlandırma rejiminin oldukça sert tutulması, genel ahlak alanının alabildiğine genişletilmesi, suç ve ceza siyasetinin hümanist olmaması, hukukun yoğun şekilde dinî ahlak içermesi gibi meseleler, fıkıh geleneğini modern insan hakları hukukuyla uyumsuzlaştırmaktadır. Somut örnekler üzerinden hukuk-ahlak ilişkisi analizi yapacak olursak, örnek olsun gayrimüslimlerin ispat hu-

22 Macid Fahri, *İslâm Ahlâk Teorileri*, çev. Muammer İskenderoğlu ve Atilla Arkan, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016, s. 233-308. Ayrıca bkz. Ayman Shihadeh, *The Teleological Ethics of Fakhr al-Din al-Râzî*, London: Brill, 2006; Hümeýra Özturan, *Ahlâk Felsefesinin Temel Problemleri Seçme Metinler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2015.

23 İsrâ, 17/70.

24 Hâlid b. Muhammed, *Hukûku'l-İnsân fi'l-Yahudiyeti ve'l-Mesihiyeti ve'l-İslâm Mukarenetu bi'l-Kânînu'd-Duwelî*, Riyad: Melik Suud Üniversitesi, 2008; Süleymân b. Abdurrahmân el-Hakil, *Hukûku'l-İnsân fi'l-İslâm*, Riyad, 2003; Ebu'l-A'la el-Mevdudi, *Human Rigths in Islam*, London: Islamic Foundation, 1980.

kukunda,²⁵ miras hukukunda,²⁶ ceza hukukunda²⁷ ve Müslüman toplumdaki statüleriyle,²⁸ ahlaki ve hukuki olarak tabir uygunsa “ikinci sınıf” görülmeleri, hak-batıl dikatomisi üzerinden gelişen ötekini zayıf durumda düşünme refleksine dayanmaktadır. Kişinin statüsünü sorgulamama direncinin “öteki” görüldüğü insandan aleyhe manevra teşebbüslerini kasma arzusuna sebep oluşu ve bunun hukuka yansiyarak eşitlik düşüncesinde istisna yapmasıyla sonuçlandırıldığı şeklinde yorum getirilebilir.²⁹ Çağdaş Müslümanlardan bazıları, gayrimüslimlere yönelik ayrımcılık gibi meselelerde şeriatın yeniden şekillendirilmesi teklifinde bulunsa da³⁰ klasik İslam hukuk metodolojisi üzerinden bir yol tutulduğu müddetçe, tarihsel tecrübenin teorik sınırları aşılabilecek düzeyde gözükmemektedir. Diğer bir konu olarak, klasik İslam hukukçuları, eşya hukukunun konusu olarak insan durumunu oluşturan kölelik statüsünü hukuki olarak tanıdıkları görülmektedir. Kur’an’da, dönüştürülmesi gereken bir olgu olarak köleliğe sık sık atıf yapılır.³¹ Orta Çağlarda ve erken modern dönemlerde de hem Batı hem de Doğu medeniyetlerinde meşru görülen kölelik, insanlık tarihine bakıldığında oldukça “yakın” bir geçmişte ahlaki ve hukuki olmayan bir fenomen olarak görülmeye başlanmıştır.³² Müslümanların metin yorumu

- 25 Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009, V. 33. *el-Fetavau'l-Hindiyye*, Dâru'l-Fıkr, 2010, III. 517; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, II. 443; Bâbertî, *el-İnâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2010, VII. 417; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâ'i*, VI. 266-269; İbnü's-Sââtî, *Mecmâi'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyreyn*, s. 772; Sadru's-Şeria Ubeydullah b. Mes'ûd el-Mahbûbî el-Hanefî, *Şerhu'l-Vikâye*, Umman: Müessesetü'l-Varrak, 2006, IV. 143; “Zeyd-i müslimin rıkkâ münkade olan cariyesi Hind 'ben hurretül aslâm' deyu dava ve Zeyd inkâr ettikde Hind'in müddeasına Amr ve Bekir zimmiler şehâdet eyleseler makbule olur mu? El-Cevap: Olmaz.” Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziyye*, s. 244-245.
- 26 “*Lâ yerisul muslimu el-kâfire ve lâ'l kâfiru el muslimu*”, İmam Buhârî, *Sahih*, Kitâbu'l Feraiz, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2010, 26, 6764, s.1650.
- 27 “*Diyyetu'l kâfir nisful diyyetil muslim*”, İbn Huzeyme, *Sahih*, Mektebetu'l İslâmî, thk. Azamî, s. 824, 2132: “*aklu 'ehli zimmeti nusfu 'aklül muslimin ve hum el yehâdu ve'n nasârâ*”, İmam Ne-sâî, *Sünen*, 4806-4752, etc. “*Lâ yuktelu muslimun bi-kâfirin*”, İmam Tirmizî, *Sünen*, Beyrut: Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî. I. 381, 1413-1329.
- 28 Ayrıca bkz. Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- 29 *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, Komisyon, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000, s. 323. O kadar ki, Müslümanın kâfir olması, her ne kadar bazı ek şartlar aransa da, yaşam hakkında istisna yapmayı gerekli kılacak bir suç olarak düşünülmektedir. “*men beddele dînehu fâktulûhu*”, İmam Buhârî, *Sahih*, Kitâbu'l-Cihâd ve's-Siyer, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2010, 148/3017, s. 773. Ölümüne hükmedilen mürtedin İslam toplumuna karşı savaş açanlar ve kamu düzenini bozanlar olduğu yorumu (Köse, 2003: 103), esasında hükümün zahirinden uzaklaşarak dinden dönmeyi teröristlikle eşitlemektedir. Oysa rivayetler ve hukuk doktrini din değiştirme şeklinde bağımsız bir suç vurgusu içermektedir. Bkz. Saffet Köse, *İslam Hukuku Açısından Din ve Vicdan Hürriyeti*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- 30 İbrahim Abu-Rabi', *Contemporary Islamic Thought*, Singapore: Blackwell Publishing, 2006, s. 154.
- 31 “*İnnemâsadakâtu lil fukarâ'i vel mesâkinî ve 'amîline 'aleyhâ ve'l mu'ellefeti kulûbuhum ve fî'r rikabî ve'l ðarimine ve fî sebîllahî ve 'ibnis sebîl*” Tevbe, 9/60. “*ve'l 'abdu bi'l 'abd*” Bakara, 2/178. “*Ev mâ meleket 'eymânuhunne*” Nûr, 24/31. “*Ve 'enkihû'l 'eyâmâ minkum ve'ssâlihine min 'ibâdikum ve 'imâ'ikum*” Nûr, 24/32.
- 32 David Brion Davis, *The Problem of Slavery in Age of Revolution*, Oxford University Press, 1999, s. 469-520; Patrick Manning, *Slavery and African Life*, Cambridge University Press, 1995, s. 8.

olarak tarihsel okumayla yol tutmadığında yahut İslam hukukunun genel ilkelerini öne çekmediklerinde, söz gelimi Selefi yahut Hanefi hukuk doktrinine göre hareket edildiğinde, savaş durumunun neticesi olarak yahut soy bağı ilişkisiyle de olsa köleliğin meşru görüleceği bir hukuki yoruma ulaştıkları ve yer yer savundukları görülmektedir. Diğer yandan yaygın şekilde, modern insan hakları söyleminin köleliği dönüşü olmayacak bir şekilde tarihe yerleştirdiği inancının olumlandığı da görülmektedir. Tarihi arka planda çok derin tartışmalar da olsa, günümüzde kölelik ayrımcılığın en yoğun alanı ve insan onurunun en ağır ihlal edildiği alan olarak tasavvur edilmekte ve insan hakları düşüncesinin inkarı kabul edilmektedir.³³

Eşcinsel hakları konusunda da ister hadis metinlerinde ister fıkıh literatüründe olsun İslam ahlakının doğal bir sonucu olarak modern insan hakları hukukuyla zıtlaşacak düzeyde ayrımcılık içerikli kayıtlar olduğu söylenebilir.³⁴ İslam kamu düzeninin bir parçası sayılan genel ahlak, insan-Allah ilişkisi merkezinde sorumlulukları ve ahlaki temizliği, özgürlüklere öncelikle ve ailenin kutsallığına (*sacrosanct*) vurgu yapıldığından, yargının ilgisini çekecek düzeyde alenileşmiş eşcinsel hareketler hafif bedensel cezalardan ölüm cezasına varacak kadar farklı düzeyde cezalandırılmaktadır.³⁵ “Eşcinselliğin yasaklanması, Orta Çağ İslam’ının teolojik-hukuksal gövdesine (*corpus*) dayanmaktadır,” diyerek modern etkilerle yeni teklifler önerenler olduğu gibi,³⁶ klasik vurguyu sürdürmek isteyenler de bulunuyor. Eşcinsellerin dini özgürlük ve ayrımcılık arasındaki gerilimi lehlerine çevirip, insan hakları hukukunu da araçsallaştırarak özellikle Avrupa ve Amerika’da tarihsel bir kazanım gündeme getirdikleri söylenebilir.³⁷ İnsan hakları hukuku temelli aynı cinsiyete sahip insanların evlenme hakkı ve evlat edinme hakkı gibi taleplerin gündeme geldiği bir ortamda,³⁸ Müslümanların İslam ahlakına ve fıkha uygun olarak eşcinsel hakları söylemine mesafeli durdukları ve hatta

33 Abdullah Ahmed Naim, *Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties Human Rights*, New York: Syracuse University Press, 1990, s. 172-173.

34 “*ve lûtan iz kâle likavmîhi ‘et’etünel fâhüşete mâ sebekakum bihâ min ‘ehadin mine’l ‘âlemîn (...)*” A’râf, 7/80; “*ve tezerûne mâ halaka lekum rabbekum mi ‘ezvacikum bel ‘entum kavmun ‘adûn*” Şuarâ, 26/166.

35 “*men vecedtumûhu y’amelu ‘amele kavmi Lûtîn, fâktulû’l fâ’ile ve’l mef’üle bih*”, İmam Tirmizî, *Sünen*, Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turasi’l-Arabî, 1456-1372; “Mes’ele: Cemaat içinde Zeyd, Amr’ın zekerine yapışıp okşasa, şer’an ne lazım olur? El-Cevap: Ta’zire müstehak olur.” (D. 59b, N. 25b) Ahmet İnanır, *Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Kanunî Devrinde Osmanlı’da Hukukî Hayat*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2011, s. 161.

36 Javid Rehman & Eleni Polymenopoulou, “Is Green a Part of the Rainbow? Sharia, Homosexuality and LGBT Rights in the Muslim World”, *Fordham International Law Journal*, Volume 37, Issue I, 2013, s. 8.

37 Andrew Koppelman, “Gay Rights, Religious Accommodations, and the Purposes of Antidiscrimination Law”, *Southern California Law Review*, Volume 88, Number 3, 2015, s. 622.

38 Umar Abubakar Dubagari, “Same Sex Marriage, Human Rights and Death Penalty: Common and Islamic Law Perspectives”, *Journal of Philosophy, Culture and Religion*, Vol.23, 2016, s. 50.

homofobik oldukları görülmektedir.³⁹ Yine bir başka soruşturma alanı olarak İslam'da kadın hakları bağlamında tanıklık,⁴⁰ miras,⁴¹ boşanma sistemi (*talâk*), kamu idareciliği,⁴² evlenme yaşı/evlenmede rıza,⁴³ diyet miktarı,⁴⁴ kadının sünneti⁴⁵ gibi meseleler, modern insan hakları hukukuyla gerilim oluşturmaktadır.⁴⁶ Türkiye gibi dinî hukukun referans alınmadığı coğrafyalara baktığımızda, bu meselelerde insan hakları hukukunun *homo Islamicus* derinden etkilediği görülmektedir. Örnek olsun, kadınların yargıç (*kâdî*) olmasının önünü ahlaki ve hukuki gerekçelerle tıkayan İslam hukukçularının yorumları, Türkiye Müslümanlığının hatırı sayılır bir kesiminin dinî yaşayışında çok yer bulmamakta, hatta Kemalist hegemonyanın kırılması adına ideolojik saiklerle başörtülü hâkim-savcı olabilme hakkı ileri sürülmektedir.⁴⁷ Orta Doğu coğrafyalarında hukuku dinle meşrulaştıran devletlerde

- 39 Nurten Zeliha Şahin "İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19, sayı: 62, 2015, ss. 507-530.
- 40 Bakara, 2/282. Kadınlar, ancak erkeklerin âdeten bilgisine ulaşamayacakları konularda tek başına tanık olabilirler. Abdurrezâk, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, VIII. 333. Kadının, sırf kadın olması sebebiyle dininin, aklının (diyetinin), hafızasının ve bilişsel yeteneklerinin eksik olduğu varsayımı, nassa dayandırıldığı için İslam'ın ve fukahanın kadın tasavvurunu da göstermektedir diyebiliriz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâ'i*, VI. 279; Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-Hükkâm fi Şerhi Gururü'l-Ahkâm*, II. 371; Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009, XVI. 133-134.
- 41 İslam miras hukukunun, kolektif mülkiyet anlayışına yaklaşan eğilimle oluştuğu yorumunu tercih ettiğimizde ve Cahiliye hukukundan radikal bir sıçramayla Orta Çağ kadın anlayışına da uygun olarak –ki her durumda değil– erkekten ekonomik olarak daha alt düzeyde bir kadın tasavvurunu gündeme getirdiğini söylemek mümkündür. Nisâ, 4/11-12.
- 42 İslam kadısının kadın olduğu ve bunun yaygınlık kazandığı tarihi bir döneme rastlanmadığı gibi, Osmanlı hukukunun en köşede kalmış pencerelerinden, mesela mahkemenin gözlemci tanıklarının (*şuhûdu'l-hâl*) cinsiyeti üzerinden bakılsa dahi kadının İslam toplumunda tarih boyunca yasama, yürütme ve yargıya dair sahnelerde pek olmadığı söylenebilir. Ancak buna rağmen, sekülerleşmeye ve liberalleşmeye koşut olarak, Türkiye gibi coğrafyalarda kadınların klasik İslami tecrübenin sınırlarını aşan taleplerle gündeme geldiği görülmektedir. O kadar ki, klasik dinî yorumlar esnetilmekte ve yeniden yorumlanmaktadır. Bkz. Ülfet Görgülü, "Kadınların Kamu İdareciliği Bağlamında Nisâ Suresi 34. Ayete Analitik Bir Yaklaşım", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, 2013, ss. 383-394.
- 43 Örnek olsun, Buhârî'nin küçüklerin büyüklerle evlendirilmesi, kişinin kendi küçük kızını evlendirmesi, dokuz yaşındaki bir kızla gerdeğe giren kişi gibi hukuki görüşünü içeren bab başlıkları altında delil olarak Hz. Aişe ile Peygamber'in evliliği bilgisini içeren hadise, her defasında farklı bir isnada başvurarak atıf yaptığımızı görmekteyiz. İmam Buhârî, *Sahih*, Kitâbu'n-Nikâh, bab 11, 5081, s. 1310-1311. Bu konuda mezheplerin görüşü de aşağı yukarı bu düzeydedir, ancak Hükûk-ı Aile Kararnamesi ile bir dönüştürme yaşanmıştır. Bkz. Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara İlahiyat, 2009, s. 41.
- 44 "*diyetü'l mer'ati nuşu diyeti'r racul*", Rabi b. Habîb, *Müsned*, es-Sakâfetu'd-Diniyye, 662-636.
- 45 Brian D. Earp, "Between Moral Relativism and Moral Hypocrisy: Reframing the Debate on FGM", *Kennedy Institute of Ethics Journal*, Volume 26, Number 2, June 2016, s. 126; *Circumcision and Human Rights*, George C. Denniston, Frederick M. Hodges & Marily Fayre Milos (ed.), Usa: Springer, 2009, s. 83-97.
- 46 Basheer Adamu Aliyu, "Status of Woman In Islam: Equality or Divine Balance?", *International Seminar on Muslim Women: The Future and Challenges in Shaping the Ummah*, Universiti Teknologi Malaysia, Sewani, 2005, s. 8.
- 47 Başörtüsü yasağı, "Türkiye'de kadınların istihdamında ve çalışma hayatında hak ettikleri yerlerini almalarında önemli bir engel olan başörtüsü yasağı, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı, cinsiyet ayrımlarına dayanan ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi gibi evrensel insan hakları ve hukuk ilkelerine aykırılık taşımaktaydı," sözleriyle ilgili yönetmelikten ayıklanırken, benzer yasakların (sakal gibi) yönetmelikle sürdürülmesi ise insan hakları söylemiyle

ise klasik İslami tecrübe ışığında kadına dair ahlaki ve fihhi kayıtlar, pek az içtihadi esneklik gündeme getirilerek sürdürülmektedir. Batılı anlama üzerinden değil ama şeriatın yeniden şekillendirilmesi marifetiyle alternatif İslamileştirme önerilerinde de bulunmaktadır.⁴⁸

İfade özgürlüğü (*hurriyetu't-ta'bür*) cephesinde, sanatsal faaliyetlerden internet sitelerine girmeye, kılık-kıyafet hukukundan kutsal değerlere sövmeye (*blasphemy*), YouTube'da bir video paylaşmaktan bir kitap yayınlamaya, basın açıklaması yapmaktan siyasi figürleri eleştirmeye kadar spektrumu oldukça geniş bir alana girilmektedir. Düşünen bir varlık olarak modern insan, bizatihi beyanlarının değil, ifadenin iletilmesinde araç olarak kullandığı alanın ve biçimin de korunmasını talep etmektedir. Seküler ahlaki ve temel hakları korumakla görevli devlet anlayışının hukuk yapımında ve uygulamasında belirleyici olduğu bir vasatta, bazı ülkelerde "çoğulcu demokrasinin" gereği olarak dine sövmenin de suç olmaktan çıkarıldığına şahit olunmuştur.⁴⁹ Ancak yine de, öznenin ifade özgürlüğüyle ötekinin din özgürlüğünün çatışması sorununu insan hakları hukukçularının aşmaları kolay olmamaktadır. İslam ve Osmanlı hukuku açısından bakıldığında, gayrimüslimlerin kılık-kıyafet hukuku gibi meselelerde tahakkümlü toplum tasarımı anlayışının çıktısı olarak kısıtlanmaları,⁵⁰ din değiştiren Müslümanın hukukten de suçlu kabul edilmesi,⁵¹ eleştirinin yer yer bedensel yahut başka türden bir ceza gündeme getirmesi, heretik sayılan grupların yaşam haklarının ellerinden alınması⁵² vs. meselelerle karşılaşmaktadır. Dinî düşünüş biçimlerinin iktidarın meşruiyet ölçütü olduğu bir zeminde, bunlar kendi içinde anlaşılabilir. Diğer yandan, çağdaş Müslümanın bu ve benzeri tarihî olguları ve itikadileştirilmiş normları günümüze kaydırmaya çalışırken metodunun ne olacağı tartışmalara sebep olmaktadır.

özgürlük sorununu çözmek isteyen muhafazakâr politika açısından düşündürücü durumdaydı, başörtüsünün TSK ve yargı dâhil neredeyse tüm alanlara girmesine rağmen sakal yasası gibi yasakların 2013-2017 aralığında ve hâlâ, 1980 sonrası hâliyle sürdürülmesi düşündürücü olmaya devam etmektedir. *Demokratikleşme Paketi (30 Eylül 2013)*, T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Ankara, 2013, s. 78.

48 Mashood A. Baderin, "Abdullahi An-Na'im's Philosophy on Islam and Human Rights", *SOAS School of Law Research Paper No. 10*, 2010, s. 32-38.

49 Mauro Gatti, "Blasphemy in European Law", In M. Díez Bosch and J. Sánchez Torrents (eds), *On Blasphemy* (Blanquerna, 2015), pp. 49-64.

50 "Zimmilerin bazı kumaş ve kürklerden elbise giymeleri, sarık sarmaları çeşitli fermanlarla yasaklanmıştı.(...) Yahudilerin Hristiyanlara ait renkte ve Müslümanlara ait kalitede kumaş ve kürk giyip, ata ve izinsiz kayığa binmeleri yasaklanmıştı." Bkz. Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu*, s. 19-20.

51 Ali Şafak, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1977, s. 185-191.

52 "Hâlid b. Abdillâh el-Kasrî'nin Kurban bayramı günü Vâsıt'ta hutbesine şahit oldum. Şöyle diyordu: 'Hadî dününüz, kurban kesiniz. Allah kurbanlarınızı kabul etsin. **Ben ise Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim.** O, Allah'ın İbrahim'i dost edinmediğini, Musa'ya hitap etmediğini iddia etti. Allah, Dirhem'in söylediklerinden âlidir, münezzeh'tir.'" İmam Buhârî, *Halku'l-Ef'alil-İbâd*, çev. Yusuf Özbek, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992, s. 12. Molla Lütfî ve Şeyh Bedreddin olaylarında da böyle bir saik gündeme getirildiğine işaret edelim.

Son olarak, İslam'da suç ve ceza politikası meselesine değinmek istiyorum. Bilindiği gibi, İslam hukukçuları yoğun ahlakilik içeren bir suç anlayışına ve Orta Çağlarda yaygın olarak görülen bedensel cezalarla adalet tecellisi gerçekleşeceğine dair inanca sahiptirler. Kur'an'da da bedensel cezalar olumsuz bir şekilde kullanılmaz;⁵³ aksine Müslümanların Peygamber'in onayladığı yahut içtihadı olarak verecekleri cezalarda meşruiyet oluşturur. Modern insan hakları hukukunun, bedensel cezalardan işkenceye, ölüm cezasının kaldırılmasından çocuğun bedensel cezaya karşı korunmasına⁵⁴ kadar oldukça kapsayıcı bir anlayışı bulunmaktadır. Fıkıh doktrininde hadd alanı,⁵⁵ bedensel cezalardan yaşam hakkı istisnalarına kadar çeşitli hukuki sonuçlar gündeme getirmekte, kısas ve bazen de siyasi otoritenin inşa ettiği ta'zir uygulamaları da benzer sonuç vermektedir.

SONUÇ

Hukuk, ister Tanrı tasarımı isterse insan yapımı bir teoriyle tasavvur edilsin, insanlar tarafından geliştirilen toplumsal bir inşadır; felsefi, ahlaki, politik bir zemin üzerinde yükselir. İnsan çabalarıyla gelişme yaşayan sosyal bir kurumsallaşmadır hukuk.⁵⁶ Hukuk, çatışan güçleri organize eden seküler bir pratik, politik-sosyal düzeni muhafaza etme aracı, devlet aygıtının temel işleme modudur demek de mümkün.⁵⁷ Bu bildiride, doktora konusu olabilecek bir tartışma, yani İslam ve insan hakları konusu ele alınmaya çalışılmıştır. Hukuki boyutları olduğu kadar politik, ahlaki ve felsefi soruşturmalar da gerektiren bu mesele, özellikle de hukuk-ahlak ilişkisi bağlamında daha geniş bir şekilde ele alınmayı hak etmektedir. Ulaştığım netice, modern insan hakları hukuku teorisi/retoriğiyle klasik İslam ahlak ve hukuk anlayışının uyummadığı, ancak yaşayan Müslümanlığın insan hakları söylemine, dozu coğrafyadan coğrafyaya bir gruptan diğer gruba farklı olsa da, bir şekilde ek-

53 "ez-zâniyetu ve'z zâni **feclidû** kulle vâhidin minhumâ **mi'ete celdetin**" Nûr, 24/2. "innemâ cezâ'ullezine yuhâribûnellahe ve rasûlehu ve yes'avne fil ard fesâden en **yukattelû** ev **yusal-lebû** ev **tukatt'aa** 'eydiyehum ve erculukum min hulâfin ev yunfev mine'l ard" Mâide, 5/33.

54 Haydar Burak Gemalmaz, "Dayak, Türk Hukuku ve Çocuk Hakları", *Güncel Hukuk*, 2006, ss. 40-47. Haydar Burak Gemalmaz, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005; *Çocuklara Yönelik Fiziksel Ceza Uygulamasının Ortadan Kaldırılması*, Strazburg: Avrupa Konseyi Yayıncılık, 2007. Ayrıca erkek çocuklarının Yahudi yahut İslam geleneğine uyularak sünnet (*hitan*) işlemine konu edilmeleri de yer yer bedensel ceza kapsamında ve insan haklarına aykırılık bağlamında gündeme getirilmektedir. Bkz. James G. Dwyer, "Parental Entitlement and Corporal Punishment", *William & Mary Law School 73 Law and Contemporary Problems*, Spring 2010, s. 203.

55 Hadd alanı, "bedensel" cezalar gündeme getiren zina, kazf, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, devlete karşı isyan ve ridde suçlarından oluşur. Kısas ve diyet gündeme getiren suçlar dışındaki suçlar ta'zir içinde ele alınır ve siyasi otoritenin hukuk politikasıyla belirlenmektedir. Her ne kadar keyfiyetleri ve cezaları (mesela evlilerin zinasında recm) modern dönemlerde tartışılrsa da klasik İslam hukukçularının bu konuda ihtilaf içinde olduğunu söylemek kolay değildir. Bkz. Şafak, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, s. 137-191.

56 Gary B. Melton, "The Law Is a Good Thing (Psychology Is, Too): Human Rights in Psychological Jurisprudence", *Law and Human Behavior*, Vol. 16, No. 4 (Aug., 1992), s. 383.

57 Funda Günsoy Kaya, *Felsefe ve Teolojinin Kavşağında Schmitt ve Strauss'ta Politik Olan*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2010, s. 19.

lemlendiğidir, hatta o kadar ki ağır sekülerizasyona tâbi olmuş Türkiye gibi ülkelerde, klasik İslami tecrübe ve teoriyle değil, modern insan hakları teorisi birçok meselede maymuncuk işlevi görmektedir. Diğer yandan, klasik İslami tecrübeyi sürdüren anlamaların da olduğu ve kendi içinde anlam ve tutarlılık taşıdığı da söylenmelidir. Seküler adamlarla karşılaştıktan sonra onun ahlakından, hukukundan, politikasından az veya çok etkilenen, ama buna rağmen bin senelik bir “atlayış” yaparak tarih yanlışlarına düşen *homo Islamicus*un yaşadığı dönüşüme ışık tutabildiysem ne mutlu bana.

KAYNAKÇA

- Adnan Ali Rıza, *el-Muslimune Beyne'l-Almaniyeti ve Hukûki'l-İnsânî'l-Vad'iyeti*, Dârü'n-Nahvi, 1997.
- Akbaş, Muhsin, "Lingua Franca'dan Lingua Sacra'ya: İnsan Hakları Sistemi Küresel Sekülerizmin Amentüsü mü?", *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 267-278.
- el-Anezî, Faysal, *Eserü'l-İsbât bi Vesailü't-Tekniyyeti'l-Hadise Ala Hukûku'l-İnsân*, Suudi Arabistan: Nayif Üniversitesi, 2008.
- Arkoun, Mohammed, *İslam Üzerine Düşünceler*, çev. Hakan Yücel, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Baderin, Mashood A., "Abdullahi An-Na'im's Philosophy on Islam and Human Rights", *SOAS School of Law Research Paper*, No. 10/2010.
- Baderin, Mashood A., *International Human Rights and Islamic Law*, Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Bielefeldt, Heiner, "Muslim Voices in the Human Rights Debate", *Human Rights Quarterly*, Vol. 17, No. 4 (Nov., 1995), pp. 587-617.
- Bozkurt, Erver, *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.
- Bozkurt, Gülnihâl, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.
- Calo, Zachary R., "Religion, Human Rights, and Post-Secular Legal Theory", *St. John's Law Review*, Vol. 85: No. 2, Article 5, 2014.
- Circumcision and Human Rights*, George C. Denniston-Frederick M. Hodges-Marilyn Fayre Milos(ed.), Usa: Springer, 2009.
- Dubagari, Umar Abubakar, "Same Sex Marriage, Human Rights and Death Penalty: Common and Islamic Law Perspectives", *Journal of Philosophy, Culture and Religion*, Vol.23, 2016, pp. 49-57.
- Dwyer, James G., "Parental Entitlement and Corporal Punishment", *William & Mary Law School 73 Law and Contemporary Problems*, Spring 2010, pp.189-210.
- Evans, Tony, "International Human Rights Law as Power-Knowledge", *Human Rights Quarterly*, Vol. 27, No. 3 (Aug., 2005), pp. 1046-1068.
- Fabio, Udo Di, "Menschenrechte in unterschiedlichen Kulturräumen", Günter Nolte, Georg Lohmann and Gerhard Wahlers (Hrs.), in *Gelten Menschenrechte universal? Begründungen und Infragestellungen*, Freiburg, 2008, 63-97.
- Fahri, Macid, *İslam Ahlâk Teorileri*, çev. Muammer İskenderoğlu- Atilla Arkan, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Fethi Osman, Muhammed, *Min Usûli'l-Fikri's Siyasîyi'l-İslâmî Dirasetu Li Hukûki'l-İnsân*, Müessestü'r-Risâle, 1984.
- Gatti, Mauro, "Blasphemy in European Law", In M. Diez Bosch and J. Sánchez Torrents (eds), *On Blasphemy* (Blanquerna, 2015), pp. 49-64.
- Gemalmaz, Mehmet Semih, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2010.
- Goel, Shivam, *Concept of Rights in Islam*, Germany: Lap Lambert, 2014.
- el-Hakîl, Süleymân b. Abdurrahmân, *Hukûku'l-İnsân fi'l-İslâm*, Riyad, 2003.
- Hâlid b. Muhammed, *Hukûku'l-İnsân fi'l-Yahudiyyeti ve'l-Mesihîyyeti ve'l-İslâm Mukarenetu bi'l-Kânûnu'd-Duwelî*, Riyad: Melik Suud Üniversitesi, 2008.
- Hicks, Neil, "Does Islamist Human Rights Activism Offer a Remedy to the Crisis of Human Rights Implementation in the Middle East?", *Human Rights Quarterly*, Vol. 24, No. 2 (May, 2002), pp. 361-381.

- İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, İonna Kuçuradi (ed.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009.
- İnsan Onuru: İslam ve Hıristiyanlıktaki Temelleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006.
- McCrudden, Christopher, "Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights", *University of Oxford Legal Research Paper Series*, Paper No 24/2008.
- Mevdüdi, Ebu'l-A'la, *Human Rights in Islam*, London: Islamic Foundation, 1980.
- Mokhtari, Shadi, *After Abu Ghraib: Exploring Human Rights in America and the Middle East*, Cambridge University Press, 2009.
- Monteiro, A. Reis, *Ethics of Human Rights*, London: Springer, 2014.
- Na'im, Abdullah Ahmed, *Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties Human Rights*, New York: Syracuse University Press, 1990.
- Paine, Thomas, *İnsan Hakları*, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Palm, Selina, "Insights from Abdullahi an-Na'im for present day South Africa", *Acta Academica*, 2014/4, pp. 94-116.
- Paust, Jordan J., "Human Dignity As A Constitutional Right: A Jurisprudentially Based Inquiry Into Cretia and Content", *University of Houston Public Law and Legal Theory Series 2012-A-2*, pp. 145-225.
- Petter, Hans, *Judges Against Justice On Judges When the Rule of Law is Under Attack*, Heidelberg: Springer, 2015.
- Philosophical Dimensions of Human Rights*, Claudio Corradetti (ed.), Springer, 2012.
- Rehman, Javaid & Polymenopoulou, Eleni, "Is Green a Part of the Rainbow? Sharia, Homosexuality and LGBT Rights in the Muslim World", *Fordham International Law Journal*, Volume 37, Issue 1, 2013, pp.1-52.
- Riles, Annelise, "Human Rights and Legal Knowledge: Culture in the Iron Cage", *American Anthropologist*, Vol. 108, No. 1 (Mar., 2006), pp. 52-65.
- Russ, Jacqueline, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- The Rule of Law in the Middle East and the Islamic World: Human Rights and the Judicial Process*, Cotran, Eugene & Yamani, Mai (ed.), London: I. B. Tauris Publishers, 2000.
- Uslu, Cennet, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar*, Ankara: Liberte Yayınları, 2011.

Kalkınma Kavramı Neden Çok Fazla Gündeme Gelmeye Başladı?

“Kırsal kalkınma” kavramı son 15-20 yıldır sıkça gündeme gelmektedir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Çünkü tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenme, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları tüm dünyada her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hâli gelmiştir. Bu sorunlar, yerel halkların ve ulusların tek başlarına çözebilecekleri boyutta da değildir. Küresel bir çalışmanın, stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve “ulusal önceliklerle” çözümler hâle gelmiştir. Burada da, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma çabaları ve politikaları öncelikle devreye girmektedir.

Kalkınma Kavramı Ne Zaman Ortaya Çıktı?

Kalkınma uğraşlarının, yaklaşımlarının yüz yılları aşan bir geçmişi varsa da kalkınma kavramının esas olarak belirlediği dönem II. Dünya Savaşı sonrasına dayanır. Burada özellikle Doğu-Batı bloku arasındaki politikalar ve yayılcılık belirleyici olmuştur. Batılı ülkeler yayılcılıktan dolayı “kalkınma” kavramını ortaya koymuşlar ve ekonomik büyümeden herkesin yararlanabileceği yaklaşımıyla kalkınma politikalarını öne sürmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma salt ekonomik çerçevede belirmiştir. Kişi başına düşen gelirin artırılması, sınırsız üretim, sınırsız kaynak tüketimi, yüksek kâr payı gibi beklentiler çevre ve ekolojiyi tehdit eder hâle gelince böyle bir yaklaşımın kalkınmadan çok, “ekonomik büyüme” olduğu konusunda fikir birliği ortaya çıkmıştır. İşte, ekonomik büyümenin tüm bireyleri kapsamaması, herkese ve her topluma/ülkeye refah götürmemesi, kaynaklar üzerinde tehdit doğurması önce kalkınma, sonra da “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarını, paradigmasını ortaya çıkarmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Dünyada ve Türkiye’de Ne Zaman Kullanılmaya Başlanmıştır ve Uygulamada Neyi İfade Ediyor?

Kalkınma kavramı özellikle 1960’lı yıllardan sonra içerik olarak değişmeye başlamıştır. İnsanların beklentileri, katılım istekleri, sanayileşme ve kent-

leşme arttıkça kalkınma kavramının da zamanla içeriği değişmiştir. Bundan dolayı da kalkınma 1960'larda ekonomik büyüme, sanayileşme, kentleşme; 1970'lerde sosyal adalet, ekonomik büyüme, dengeli kalkınma ve 1980'lerde "sürdürülebilir kalkınma" fikri oluşmaya ve gelişmeye başlamıştır. Bu gelişme beraberinde katılım ve katılımcılık kavramlarıyla birlikte *sürdürülebilir kırsal kalkınma* kavramını ön plana çıkarmıştır.

"Sürdürülebilir" kavramı aslında ilk defa 1987 yılında kullanıldı, tanımlandı. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan Brundtland Raporu'nda sürdürülebilirlik ifadesinin yer alması ve 1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan Yeryüzü Zirvesi'nden bu yana da "sürdürülebilir kalkınma" ağızlardan düşmeyen bir kavram olup çıkmıştır.

Sürdürülebilirlik Olgusu Nedir?

Sürdürülebilir kalkınma; ekolojik dengeyle ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır.

Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Yani kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu; doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomiyle eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında dört anahtar kavram vardır:

- a) Yoksulluk ve mahrumiyetin giderilmesi,
- b) Çevre kalitesini artırıcı kalkınma,
- c) İnsana önem veren kalkınma,
- d) Kurumsal değişim, yani her kademedeki kararlarda ekonomi ve ekolojyi birleştirme.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının kırsal kalkınma projelerine yerleşmeye başlaması ülkeleri daha çevreci, daha fazla insana önem veren ve refah düzeyini artırıcı politikaları uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

"Sürdürülebilir" Kavramının Yaygınlaşması ve Uygulamalara Yansımalarıyla İlgili Dünyadaki ve Türkiye'deki Süreç Nedir?

Özellikle 1992 yılındaki Yeryüzü Zirvesi'nden sonra kavram yaygınlaşmaya başlamıştır. 2012 yılında "Rio+20 Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı" ve sonrasında 2015 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile kavram çok daha kullanılmaya başlanmış ve bu süreç devam etmektedir. Bu süreçte ortaya çıkan konular; açlığın ve yoksulluğun azaltılması, kaynakların etkin kullanı-

mı, iklim hassasiyeti, karbon salınımının azaltılması, çevre duyarlılığı, kadın ve çocuk vd. sürdürülebilir ve devamında sürdürülebilir kalkınma kavramını daha fazla kullanılır hâle getirmiştir. Türkiye’de de hem dünyadaki gelişmelere hem de Birleşmiş Milletler’in konuyu ele alması ve bunu küresel politikalara, uygulamalara dönüştürmesi nedeniyle, “sürdürülebilir” ve “sürdürülebilirlik” kavramı çok fazla kullanılır hâle gelmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan bu yana kırsal kalkınma, tarımsal kalkınma, çevre ve doğal kaynak kullanımı alanlarında ülkemizde de “sürdürülebilir” ve “sürdürülebilirlik” kavramı yaygın olarak kullanılmakta ve uygulamalarda dikkate alınmaya çalışılmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Denilince Ne Anlamalıyız ve Sürdürülebilirlik Kavramının En Çok Kullanıldığı Alanlar Nelerdir?

Aslında kavram, yaşamın ve politika uygulamalarının her alanına girmiş durumdadır. Kırsal kalkınma, tarımsal üretim, doğal kaynak kullanımı, çevre, enerji vd. alanların hepsinde sürdürülebilirlik önemli bir bileşen ve koşul olarak belirlemektedir. Bizleri hepsi çok ilgilendirmekte birlikte, bunların hepsini kapsayan “kırsal kalkınmada sürdürülebilirlik” çok daha fazla ön plana çıkmıştır. 1987 yılındaki Ortak Geleceğimiz Raporu’nda sürdürülebilir kalkınma şöyle ele alınmaktadır: Günümüz gereksinimlerini gelecekteki kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilmelerini tehlikeye düşürmeden karşılayan kalkınmadır. Burada özellikle çevresel boyut ön plana çıkmaktadır. Çünkü dünyadaki doğal kaynaklar çok fazla tüketilmekte ve gelecek kuşakları tehdit eder bir biçimde sorumsuzca kullanılmaktadır. İşte bundan ötürü de doğal olarak çevresel boyut ön plana çıkmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle; sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ve refah seviyesini yükseltme çabalarını, çevreyi ve yeryüzündeki tüm insanların yaşam kalitesini koruyarak gerçekleştirme yöntemidir. Çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik sağlandığı takdirde “sürdürülebilir kalkınma” gerçekleşebilmektedir. Yenilenemeyen enerji kaynakları yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve doğaya karşı sorumlu davranılması, çevresel sürdürülebilirliğin gereksinimlerini oluşturmaktadır. Ekonomideki kalkınma, sürdürülebilir ekonomi kavramını gerçekçi kılmaktadır. Çevreye duyarlı bir yaklaşımla yaşamın sonucunda sağlıklı toplumlar oluşur. Sağlıklı toplumların ekonomik refah içinde yaşantısı ise sosyal sürdürülebilirlik olarak adlandırılır. Bunu kırsalda, tarımda uygularsanız “sürdürülebilir kırsal kalkınma” ortaya çıkar. Burada bir şeyi de hemen belirtmek gerekir, Türkiye gibi gelişmekte ve tarım-kır potansiyelinin yüksek olduğu ülkelerde tarımsal üretim, tarımsal kalkınma uğraşları “kırsal kalkınma”nın içinde yer alır. Toprak ve su başta olmak üzere doğal varlıkların verimli ve sorumlu kullanımı, temiz ve doğaya duyarlı üretim, optimal girdi kullanımı vb. yaklaşımlar, uygulamalar sürdürülebilir tarım içinde yer alır ve bunlar sürdürülebilir kırsal kalkınmanın birer uygulama alanı olarak kabul edilebilir.

Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmanın Temel Bileşenleri Nedir ve Nelere Dikkat Edilmelidir?

Dünyada kırsal kalkınma biliminin öncülerinden Moseley (2003) kırsal kalkınmada temel parametreleri şu başlıklarla ele almaktadır: sürdürülebilirlik, kalıcılık, ekonomi, sosyal, kültürel, uzun dönemli iyileşme, çevre-kaynaklara erişim, tarım ve tarım dışı üretim, iyileşmiş yaşam koşulları, bütünsellik, yerel-kırsal topluluklar. Buradan şu sonuç ortaya çıkmaktadır; kırsal kalkınma kırsal alanda ekonomik, kültürel, sosyal, örgütsel üretim alanlarındaki tüm konuları ele almaktadır. Kırsal kalkınma uğraşlarının kalıcı hâle gelmesi, katılımcılığı öngörmesi, tüm toplum kesimlerini kapsaması sebebiyle sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Burada sürdürülebilirlik; kurumsal yapılanma, çevresel-ekonomik-sosyal-kültürel devamlılık, finansal iyileşme, iyileşen yaşam koşullarıyla kendisini bulacaktır.

Sürdürülebilirlik Ne Değildir?

Sürdürülebilirlik, satın alınacak veya bir günde, bir ayda gerçekleşebilecek bir kalkınma aracı değildir. Uygulamalar sonucunda ortaya çıkacak bir veri ve iyileşmiş yaşam koşulları ve geleceği düşünen bir kaynak kullanım paradigmasıdır. Burada iki temel nokta önemlidir. Birincisi, çevre-doğal kaynaklar; korunması gereken birkaç kaynaktan sadece biridir ve mümkünse gelecek kuşaklar için geliştirilmelidir. İkincisi; çevre, doğal kaynak kullanımı, koruma, büyüme ve geliştirme; bunlar kalkınmayı bütüncül ele aldığında birbirine karşı olan hedefler değildir. Bunların dengelenmeye ihtiyacı vardır, mutlaka dengelenmelidir. Hedefler doğru seçildiğinde bunlar birbirini tamamlayıcı ve hatta karşılıklı birbirini güçlendiren şeylerdir. Karşılıklı birbirini güçlendirme sadece bir denge kurmadan ziyade gerçekten sürdürülebilir bir kırsal kalkınmadır. Burada belki de ana ilkeyi şöyle de tanımlayabiliriz: "Sürdürülebilirlik bir hedef/ler bütünü ise sürdürülebilir kırsal kalkınma; dengeli, duyarlı, insanı ön plana çıkaran, doğaya duyarlı bir yolculuktur."

Sürdürülebilir Kalkınmanın (Özünde Kırsalın) Temel Hedefleri Nelerdir ve Bundan Sonrası İçin Önemi Nedir?

2012 yılında dünyaya sunulan Rio+20 Konferansı (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı) bu konuda önemli ipuçları vermektedir. Konferans sonrasında "İstedığımız Gelecek" Bildirgesi'nde 17 adet "sürdürülebilir kalkınma" hedefi ortaya konmuştur. Bu hedeflerin altında 169 tane de alt hedef vardır. Bunlar arasında; toplumsal cinsiyet eşitliği, çevre, su, tarımsal üretim, gıda güvenliği, kırsal refah, kırsal ekonominin güçlendirilmesi, kırsal yoksulluğun azaltılması, iklim değişikliği, sürdürülebilir yaşam gibi doğrudan kırsal kalkınmayı ilgilendiren hedefler yer alır. İşte, bunlar aynı zamanda kırsal kalkınma politikalarında sürdürülebilirliğin gerekliliğini oraya koymaktadır. Yani, bundan sonraki kırsal kalkınma uygulamalarında ister kamu, ister özel sektör, ister Sivil Toplum Kuruluşları, isterse birlikte, kim yaparsa yapsın sürdürülebilirliğin vazgeçilmez bir koşul olduğu belirmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınmada Türkiye’de Kamu Sorumluluğu

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel, kültürel, örgütsel bileşenleri var. Bunların her biri ilgili bakanlıklar, kamu birimleri tarafından ele alınıp yürütülmekte ve buna yönelik kurumsal sorumluluklar paylaşılmaktadır. Örneğin; orman ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı Orman ve Su İşleri Bakanlığı, toprağın ve diğer kırsal kaynakların sürdürülebilir kullanımı Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, örgütsel sürdürülebilirlik yine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde yürütülmektedir. Buradaki temel yaklaşım, kalıcı ve kurumsal sorumlulukları yerine getirmektir. Bunda ulusal önceliklere ve uluslararası sözleşmelere, uygulamalara, kurallara dikkat etme ön plana alınır. Burada uygulamalarda görülen temel aksaklık dışarıdan gözlemlediğimiz ve bazen de birlikte çalıştığımızdan hareketle; kurum/kuruluşlar arasında eş güdüm eksikliği söz konusudur. Bunun için kurum/kuruluşlar arasında “iyi yönetim”in oluşturulması, sorumluluk ve yetki paylaşımıyla eş güdümün sağlanması önem taşımaktadır.

Kırsal Kalkınma İçin Sürdürülebilirliğin İzlenmesinde Önemli Olan Unsurlar Nelerdir?

Aslında sorunun cevabı biraz içinde de saklı. Kırsal kalkınma uğraşları sürdürülebilir değilse çok fazla bir şey ifade etmiyor ve kalıcı hâle gelemiyor. Bunun için sürdürülebilirlik bütün kalkınma uğraşlarında, politikalarında önemli bir konudur. Çünkü birinci olarak sürdürülebilirlik; sosyal, ekonomik ve çevresel konuların ayrı ayrı değil birlikte ele alınmasını gerektirir ve kırsal ölçekte geniş bir kapsam sunar. Burada şunu unutmamak lazım, kırsal kalkınma bütüne dayalı planlama, zamanlama ve eylemle ilgili faaliyetler dizinidir. İkinci olarak; farklı hedefler arasındaki çatışmaların en iyi şekilde çözümlenmesi genellikle kırsal düzeyde olur. Çünkü kırsal düzeyde getirilen çözümler, etkilenmesi muhtemel taraflar arasında yapılan yüz yüze görüşmelerin ürünüdür. İyi bir çatışma çözümü yaklaşımıyla birlikte birçok sorun yerinde ve zamanında çözülebilir, bu ise sürdürülebilirlik açısından önemli avantajlar sağlar. Üçüncü olarak; kırsal alanlar, ölçeklerine, kültürlerine ve tutarlılıklarına bağlı olarak karşılıklı güven ve paylaşılan sorumluluğun yanı sıra önemli kırsal bilgiler sağlayabilir. Bunlardan elde edilecek deneyimler farklı projelerde, uygulamalarda sürdürülebilirlik açısından önemli ipuçları verir. Dördüncü olarak; kırsal kalkınma sürdürülebilirlik için izleyici olmaksızın ziyade bir şeyler yapmak isteyen insanlar için uygun bir araç sağlayabilir. Bizzat insanlar işin içinde yer alacağı için, hem deneyim edinme hem de sürdürülebilirliğe katkı sağlamada bir şeyler yapılabilir.

Kalkınmanın Sürdürülebilir Olmamasının Özellikle Tarım Alanında Temel Sonuçları Neler Olur?

Öncelikle su ve toprak kaynaklarımız tehdit altına girer. Kirlenme, bilinçsiz ve aşırı su kullanımı, analizlere dayanmayan bilinçsiz girdi kullanımı, düşük verimlilik ortaya çıkar. Bunlarla tarımsal üretimde ve kalitede azalmalar

belirecek ve bu ise hem üretici gelirinde azalmaya hem tarımdan-kırsaldan kopuşa hem de bu varlıklarımızın zamanla elden çıkmasına yol açar.

SON SÖZ

Kalkınma dünyanın gündeminde sürekli olarak kendine yer bulmaktadır. Kalkınmada tam mükemmeliyetçilikten de söz etmiyoruz. Burada özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma için yoksulluğun azaldığı, kır ile kent arasındaki uçurumların en az düzeyde olduğu, kırdakinin kenttekinin yaşam düzeyine öykünmeden yerinde kalmanın koşullarını bulabildiği, küresel dramatik göç olaylarının yaşanmadığı, herkesin temel haklar ve eğitim fırsatları açısından eşit olabildiği bir yaşam ve dünyadan söz ediyoruz. Bu maliyeti yüksek olan bir özlem değildir, tam tersine sağlanamadığında maliyeti yüksek olan olgulardır.

Her alanda olduğu gibi kırsal kalkınmada da yaklaşımlar değişiyor, yeni paradigmlar beliriyor. Eğer kalkınma bir ülkede ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda arzu edilen her türlü değişme ve gelişme olarak tanımlanabiliyorsa, bu nitelik değişimi her düzeydeki yerleşime ulaşırsa anlam taşır. Burada yapısal değişimden, toplumsal gelişimden, kır-kent farklılığının en aza inmesinden söz ediyoruz. İster genelde isterse kırsalda olsun kalkınma niteliksel değişime, dönüşüme dikkat çeker. İşte bunlardan hareketle kalkınma hem daha fazla çıktı hem daha fazla iyileşme hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişmelere de dikkat çeker. Kurumsal yapıdan kasıt; kalkınmanın bütün paydaşları açısından değişim ve aralarındaki etkililiği ortaya çıkaracak etkileşim yani yönetişimdir. Kalkınmada amaç; çağdaş ve ortak ihtiyaçların karşılanabileceği fiziki ortamları oluşturmak, demokratik hak ve başta kooperatifçilik olmak üzere örgütlenmeyi geliştirmek, bireylerin-toplulukların bilgi ve becerilerini artırmak, her düzeyde ekonomiyi iyileştirmek, toplumsal cinsiyet dengesini gözetmek, fırsat eşitliği ve adaleti sağlamak yoluyla ekonomik, sosyal, örgütsel ve kültürel gelişimin sağlanması ise bu ancak kırsalda da sağlanacak iyileşmelerle görülecektir. Bunun olması için sürdürülebilir kırsal kalkınma uygulamalarına, politikalarına daha fazla yer vermeliyiz. Bunun sağlanması kırsalda da kalkınma sürecini hızlandırabilecek ve sürecin her türlü girdisindeki verimliliği artıracaktır. Buna insan kaynakları da kurumsal kapasite ve kaynaklar da dâhildir.

Temeline bakıldığında sürdürülebilir kırsal kalkınmada; kırsalda eğitilmiş iş gücünün oluşturulması, alt ve üst yapıların tesisi, toplulukların kendi sorunlarının nedenlerini kavraması ve buna göre çözüm arayabileceği bilincin oluşturulması, kırsal ekonominin canlandırılması, kalkınmaya duyarlı yönetim anlayışının benimsenmesi, topluluklarda kendi kalkınmalarını sağlayacak bilincin oluşması ve halkın katılım kanallarının sağlanması ve güçlendirilmesiyle demokratik kültürün geliştirilmesi de önem taşır. Bunun için iyi yönetişimi gözetken bir kırsal kalkınma politikasının izlenmesi, buna göre uygulamaların hayata geçirilmesi önem taşır. Bu aynı zamanda değişime kırsal kalkınma yaklaşımlarına uyumu da kolaylaştıracak ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Gülçubuk, B., "Türkiye ve Dünya İçin Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma", Ankara Üniversitesi, Ankara 2017.
- Gürlük, S., "Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma", *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, Kış Dönemi, Bursa 2001.
- Kuşat, N., "Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Yıl 10, Isparta.

YOLSUZLUK ÜZERİNE: KAVRAM, SEBEPLER, SONUÇLAR VE KONTROL YOLLARI

Şeyma KÖKLÜ¹

1. GİRİŞ

Yolsuzluk geçmişten günümüze kamu düzenindeki en ciddi sorunlardan biridir. Bu çalışmada öncelikle yolsuzluğun tanımından, yolsuzluğun tarihçesinden ve türlerinden bahsedilmeye çalışıldı. Ardından yolsuzluğa neden olan faktörlere, yolsuzluğun çıkardığı sonuçlara değinildi. Türkiye’de yolsuzluk başlığı altında Osmanlı İmparatorluğu’ndan günümüze kadar rastlanılan belli yolsuzluk olayları incelendi ve son olarak yolsuzluğa karşı alınabilecek önlemlerden bahsedildi.

2. YOLSUZLUĞUN TANIMI

Dünya üzerindeki birçok devlette görülen yolsuzluğun, çok çeşitli bir tanım kümesi vardır. Bunun sebebi sosyolojiden hukuka, siyasetten ekonomiye birçok bilim dalının bu konuyla ilgilenmesi, ayrıca ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir (Ata, 2009: 70-71).

Yolsuzluk en genel anlamda, kamu gücünü kişisel çıkarlar doğrultusunda yasa dışı kötüye kullanmak demektir (Aydın ve Yılmaz, 2010: 33). Başka bir ifadeyle kaynakların kullanımında tekelleri yapıya sahip olan, tek başına karar alabilen ve hesap verme mekanizmasının bulunmadığı görevlilerin, yetkilerini kötüye kullanarak kendi çıkarları doğrultusunda yasa dışı yaptığı faaliyetlere yolsuzluk denir (Tarhan vd., 2003: 23). Yolsuzluk kavramı maddi veya manevi özel kazançlar doğrultusunda yapılan kamu gücünün kötüye kullanılması hâlidir (Berkman, 2009: 11).

Yolsuzluk ve yozlaşma iç içe geçmiş olgular olup biri gerçekleştiğinde diğersinin de gerçekleşmesi kaçınılmazdır (Uğur, 2012: 302).

Yolsuzluk kavramını açıklarken üç temel ögeden bahsedebiliriz. Bunlar; yetki, yetkinin yasa dışı kullanımı ve çıkar ögesidir. Yolsuzluğun varlığından söz edebilmek için yetkili, özellikle kamu gücüne sahip birinin olması gereklidir. Bu yetki sahibinin özel çıkarları doğrultusunda yasa dışı hareket etmesi durumunda yolsuzluk meydana gelir (Berkman, 2009: 13-19).

1 Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Çorum, seyma.koklu1905@gmail.com

3. YOLSUZLUĞUN TARİHÇESİ

Yolsuzluk çok eski bir olgudur. Tarihi insanların devlet kurmasıyla başlar. Elbette farklı dönemlerde farklı anlamlarla karşımıza çıkmıştır. Ulus-devlet öncesi dönemlerde ülke toprakları ve hazinenin tamamı sultanın veya kralın olması sebebiyle günümüzdeki yolsuzluk kavramından biraz farklıdır. Yine de yolsuzluk, iktidarın koyduğu kuraldan sapma ya da iktidarın emrinde olan görevlilerin yapmaları gereken görevleri yapmamaları konumunda teknik açıdan bağlantı kurulmaktadır (Ata, 2009: 81).

Tarihteki ilk yolsuzluk örneği Sümerlerde görülmektedir. MÖ 4000 yılına ait bir *Sümer Okul Günleri* isimli tablette, rüşvetin ilk örneği görülmektedir. Bu tablette başarısız olan bir öğrencinin ailesiyle öğretmeni arasında geçen bir durum söz konusudur. Aile, öğretmeni evlerine davet ederek yedirip içirmesi ve hatta hediyeler vermesi sonucu öğrencinin bir anda sınıfın en başarılı öğrencisi olması ve onun ilerisinde sınıfın başkanı seçilmesi anlatılmaktadır (Ata, 2009: 82).

MÖ 400 yılında Kautilya tarafından hazırlanmış "Arthashastra" isimli Hint hukukunun temel kaynaklarından sayılan belgede de yolsuzluk ve zimmetle ilgili ibareler bulunmaktadır (Ata, 2009: 82).

İlk çağın önemli hukuk eserlerinden biri olan Hammurabi Kanunlarında ise rüşvetle ilgili bir konuda hüküm veren bir yargıcın, verdiği hükmü değiştirmesi durumunda görevden alınacağı ve bir daha o göreve getirilemeyeceği belirtilir. Hatta hükme konu olan bedelin on iki katı tutarında tazminat ödeyeceği yer almaktadır (Ata, 2009: 82).

Roma Hukukunda "On İki Levha Kanunu'nda" rüşvet alan yargıçlar ölümle cezalandırılıyordu. "Simoni" adı verilen memurların alım satım hastalığı, Kiliseye geçmiş ve böylelikle rüşvetin kapsamı genişlemiştir (Ata, 2009: 83).

Brahman Başbakanının 2300 yıl önce yolsuzluğun 40 yolunu saydığı bilinmektedir. Çin'de ise rüşvet olayını engellemek için memurlara "yong-lien" adıyla bir ek ödeme yapıldığı biliniyor (Tarhan vd., 2003: 33).

Eski Yunan'da rüşvet olayı bir hayli yaygın olması sebebiyle ünlü Yunanlı hatip ve devlet adamı Demostenes (MÖ 384-322) hayatını rüşveti önlemek için çalışmalar yapmaya adanmıştır. Fakat kendisi de rüşvet suçundan mahkûm olmuştur (Tarhan vd., 2003: 33).

Platon ise devlet memurlarının kendi görevlerini hiçbir hediye almadan yapmaları gerektiğini ve rüşvet alanların yargılanıp cenaze merasimi yapılmadan gömülmesi gerektiğini belirtmektedir (Tarhan vd., 2003: 33).

19. yüzyılın sonlarında ABD'de devlet başkanı J. Garfield'in işsiz bir adam tarafından öldürülmesi sonucu patronajı azaltan ve Devlet Personel Birimi'ni oluşturan "Pendleton Kanunu" çıkarıldı ve böylelikle ganimet sisteminden liyakat sistemine geçildi (Tarhan vd., 2003: 33).

Günümüzde hâlâ hâkim olan yöntem ise bütünsel bir anlayışı ifade eden panoptik yöntemdir. Bu yöntemle yolsuzluğun tanımı genişletilmiş ve yolsuzluğun her zaman için beklenir olma esası getirilmiştir (Tarhan vd., 2003: 33).

4. YOLSUZLUĞUN TÜRLERİ

4.1. Doğrudan Cezai Yaptırıma Bağlanan Yolsuzluk Türleri

4.1.1. Rüşvet

Kamu görevlisini yasal olmayan bir maddi kazanç (para, mal vb.) karşılığında vatandaşa ayrıcalıklı işlem yapması durumudur (Berkman, 2009: 26). Kanuna uygun bir şekilde işlemlerin daha hızlı yapılmasıyla gösterilen ayrıcalığa “çabuklaştırıcı rüşvet”, kanuna uygun olmayan işlemlerin yapılmasıyla gösterilen ayrıcalığa “ağırlaştırıcı rüşvet” denir (Ata, 2009: 100).

Rüşvetin irtikâptan ayrılan yönü, iki tarafın da rızasının olmasıdır. Rüşvetle hediye ve bahşiş arasındaki fark, rüşvetin kanun tarafından suç sayılması ve karşılığında ceza yaptırımına bağlanmasıdır (Ata, 2009: 100).

Türk Ceza Kanunu'nun 252. maddesinde “Görevinin ifasıyla ilgili bir işi yapması veya yapmaması için, doğrudan veya araçlar vasıtasıyla, bir kamu görevlisine veya göstereceği bir başka kişiye menfaat sağlayan kişi, dört yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır,” ifadesi yer almaktadır.

4.1.2. Zimmet

Kamu görevlisinin, kamu kaynağı niteliği taşıyan para veya değerli varlığı kanunlara aykırı olarak kendi kullanımına aktarması veya harcamasıdır. Diğer yolsuzluk türlerinden ayrıldığı nokta tek taraflı olmasıdır (Ata, 2009: 101).

Kamu görevlisinin kendisine emanet edilen para veya malı kendi veya bir başkası üzerine aktarmasına “basit zimmet”, kamu görevlisinin, hile kullanarak para veya malı kendisi veya bir başkası üzerine aktarmasına “nitelikli zimmet”, yani “ihtilas” denir (Ata, 2009: 101).

Türk Ceza Kanunu'nun 247. maddesine göre “Görevi nedeniyle zilyetliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu malı kendisinin veya bir başkasının zimmetine geçiren kamu görevlisi, beş yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

4.1.3. İrtikâp

Kamu görevlisinin muhatap olduğu kişi veya grupların işini yapmak için zorla para veya değerli varlık talep etmesidir. İrtikâp suçunun diğer ismi “haraçtır” (Ata, 2009: 101).

Türk Ceza Kanunu'nun 250. maddesine göre “Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

4.1.4. Kara Paranın Aklanması

Yasa dışı yollarla kazanılan paraya “kara para” denir. Bu kara paranın yasal ve temiz paraymış gibi ekonomiye sokulmasına, kara paranın aklanması denir (Tarhan vd., 2003: 28).

Hukukumuzda, kara paranın aklanması ifadesi 13.11.1996 tarihli ve 4208 sayılı kanunla suç olarak girmiştir (Tarhan vd., 2003: 28).

4.1.5. Dolandırıcılık

Kamu görevlisinin, bir kimseyi kandırabilecek nitelikteki hileyle hataya düşürüp ona veya bir başkasına zarar verip kendine veya başkasına haksız menfaat sağlama durumudur (Tarhan vd., 2003: 28).

Türk Ceza Kanunu'nun 157. maddesine göre “*Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına yarar sağlayan kişiye bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası verilir.*”

4.1.6. Emniyeti Suistimal

Bir kimsenin kendisine emanet edilen bir başkasının mal veya parasını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmasına denir. Bir diğer adı “güveni kötüye kullanma”dır (Tarhan vd., 2003: 29).

Türk Ceza Kanunu'nun 155. maddesine göre “*Başkasına ait olup da, muhafaza etmek veya belirli bir şekilde kullanmak üzere zilyetliği kendisine devredilmiş olan mal üzerinde, kendisinin veya başkasının yararına olarak, zilyetliğin devri amacı dışında tasarrufta bulunan veya bu devir olgusunu inkâr eden kişi, şikâyet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır.*”

4.1.7. İçeriden Öğrenenlerin Ticareti

Kamu görevlisinin bulunduğu konum itibarıyla sahip olduğu henüz kamuya açıklanmamış gizli bilgileri akraba, eş veya dostlarına ya da üçüncü kişilere şahsi çıkarlar doğrultusunda sızdırılmasına denir (Ata, 2009: 104).

4.2. Dolaylı Olarak Cezai Yaptırıma Bağlanan veya Suç Sayılmayan Yolsuzluk Türleri

4.2.1. Rant Kollama

Birey ve grupların, kamu politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda servetlerini artırmak amacıyla kullanmalarına rant kollama denir. Bu yapılanma rekabetçi sistem yerine tekelci düzeni getirir. Bunun sonucunda piyasa durgunlaşır ve firma sahipleri kaynaklarını üretim yerine rant kollama yollarına aktarır (Ata, 2009: 103).

4.2.2. Lobcilik

Çıkar ve baskı gruplarının siyasal karar alma sürecinde, iktidar ve muhalefet partilerini, bürokratları etkilemesi sonucu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeleridir. Lobcilik faaliyetleriyle etkin karar alma süreci engellenebilmektedir (Uğur, 2014: 204).

4.2.3. Oy Ticareti

Parlamentoda siyasal kararların alınma sürecinde siyasal partilerin çıkarları doğrultusunda parlamentoya sundukları kanun tasarılarını karşılıklı desteklemelerine, oy ticareti denir. Oy ticareti bazı durumlarda çabuklaştırıcı etkiye sahip olduğu söylenebilir de genel itibarıyla siyasal bozulmaya sebep olur (Uğur, 2014: 204).

4.2.4. Kayırmacılık

Arapça kökenli "iltimas" kelimesiyle eş anlamlı durumda olan kayırmacılık, maddi çıkar gözetmekten daha çok, bağlılık ve yükümlülükler sebebiyle yapılan, yasa dışı ayrıcalıklar gösterme, arka çıkma durumudur. Bir kimsenin sadece politikacı, bürokrat ya da bir kamu görevlisinin akrabası olması sebebiyle yapılan kayırmacılığa "nepotizm" denir. Bir kimsenin eş-dost olmasından dolayı yapılan kayırmacılığa "kronizm" denir. Bir kimsenin siyasal partilere karşı yakınlığı durumunda yapılan kayırmacılığa "partizanlık ya da patronaj" denir. Siyasal iktidarın, iktidarda kalabilmek için bütçe tahsilatlarını, oylarını artırmak adına belirli politikalarla seçim bölgelerine aktararak bütçe kaynaklarını yağmalamasına "hizmet kayırmacılığı" denir (Ata, 2009: 102).

5. YOKSULLUĞA NEDEN OLAN FAKTÖRLER

5.1. Sosyal ve Kültürel Nedenler

5.1.1. Yurttaşlık Bilinci

Yurttaşlık bilinci oluşmasında aile ve toplumun önemi büyüktür. Aile, bireyi küçük yaştan itibaren iyi insan ve iyi bir yurttaş olması için eğitmesi gerekmektedir. Bu bilincin eksik olduğu toplumlarda yolsuzluğun fazla olması kaçınılmaz bir sonudur (Aydın ve Yılmaz, 2010: 82).

5.1.2. Eğitimin Yetersizliği

Az gelişmiş ülkelerde yolsuzluğun fazla olması eğitimin zayıf olmasıyla ilişkilidir. Bunun nedeni az gelişmiş ülkelerde gelenek, inanç, eş-dost gibi bağların güçlü olmasıyla bilgi, çalışma ve başarı ikinci plana atılmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 82).

5.2. Ekonomik Nedenler

5.2.1. Devlet Müdahaleciliği

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi ve mali alanlarda devletin denetleyici, düzenleyici ve belirleyici rolü etkilidir. Bürokrasinin gerçekleştir-

diği denetleme, karar, ihale ve hizmetlerde yolsuzluklar artmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 84).

5.2.2. Enflasyon

Paranın değer kaybetmesi olarak tanımlayabileceğimiz enflasyonun, ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki sahibi olan yolsuzlukla anlamlı ve olumlu bir ilişkisi bulunmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 87).

5.2.3. Gelir ve Servet Dağılımındaki Eşitsizlik

Gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklı düşük pay alan insanların yolsuzluğa daha eğilimli olduğu gözlemlenmektedir (Aydın ve Yılmaz, 2010: 88). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde karşımıza daha çok çıkan bu durumdur.

5.2.4. Kayıt Dışı Ekonomi

Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmesi fakat resmî kayıtlara geçilmesine kayıt dışı ekonomi denir. Bunun sonucu olarak denetlenemeyen işlemler yolsuzlukların artmasına sebebiyet verir (Aydın ve Yılmaz, 2010: 88).

5.2.5. Vergileme

Yolsuzluk, vergi ve gümrük yönetiminde büyük bir problem hâindedir. Bunun vergi kanununun karmaşıklığı, vergi toplayanların ücretlerinin düşük olması, vergi toplayanların yaptığı yolsuzlukların görmezden gelinmesi ya da az ceza verilmesi gibi birçok sebebi vardır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 91).

Bazı ülkelerden alınan bilgilere göre vergi ya da gümrük idarelerindeki düşük ücretli yerlerde çalışmak amacıyla başvuru yapanların bir hayli çok olduğu yönündedir. Bunun sebebi insanların bu tür işlerde ek gelir elde edebilecekleri düşüncesidir (Tanzi, 2001: 118).

5.2.6. Kamu Sektörü Ücret Seviyesi

Gözlemlere göre kamu sektöründeki ücretlerin düşük olmasıyla yolsuzluk seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu bellidir (Tanzi, 2001: 121). Ücret düzeyindeki yetersizlikler insanları başka yollardan gelir elde etmeye itmektedir.

5.3. Yönetimden Kaynaklanan Nedenler

5.3.1. Siyasi Yolsuzluk

Siyasi yolsuzluk, politikacılar ve seçilen kamu görevlileri tarafından yapılan geniş yelpazedeki yolsuzluklardır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 93). Siyasette kişisel çıkarlar ve hırslar artıkça yolsuzluklar artmakta ve böylelikle siyaset demokrasiden uzaklaşmaktadır.

5.3.2. Bürokrasi

Bürokrasinin kalitesi ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bazı ülkelerde, kamu görevlilerinin işe alınması, bilgi ve başarıya dayalı olmaktadır.

Buna bağılı olarak bu şekilde olmayan ülkelerde yolsuzluk oranı daha fazladır (Tanzi, 2001: 121).

5.3.3. İdari Yolsuzluk

Kamu gücünü kullanmaya yetkili olanlar tarafından kamu yönetimi esnasında yapılan yolsuzluklardır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasilerin etkileri, liyakat sisteminin eksiklikleri gibi nedenlerle artmaktadır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 98).

5.3.4. Saydamlık ve Hesap Verilebilirliğin Eksikliği

Saydamlık ve hesap vermede eksiklik, yolsuzluğun gizli kalmasına, ispatlanamamasına ve cezalandırılmamasına sebebiyet vermektedir (Aydın ve Yılmaz, 2010: 99).

5.4. Hukuk Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

5.4.1. Yargı İçinde Yolsuzluk

Yargıda olan yolsuzluk onun bağımsızlığına, tarafsızlığına ve güvenilirliğine gölge düşürmektedir. Hukukun üstünlüğü teriminin yok olmasına sebebiyet verir (Aydın ve Yılmaz, 2010: 104).

5.4.2. Ceza Sistemleri

Birkaç ülke haricindeki çoğu ülkede, yolsuzluk karşısında fiilen uygulanan cezaların, öngörülen cezalardan daha az olduğu gözlemlenmektedir (Tanzi, 2001:123). Yolsuzluklara karşı devletlerin gösterdiği bu tutum önleyicilik niteliğinden uzaktır.

5.4.3. Adli Sistemden Kaynaklanan Nedenler

Adli sistemin bazı unsurları, rüşvet ve zimmet olaylarının gerçekleşmesine zemin hazırlayabilir. Bu durumda bahsedilen diğer kurumlarda bulunmayan sadece adli sistemde yapılabilen yolsuzluklardan kaynaklanır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 105).

5.5. Özel Sektörden Kaynaklanan Nedenler

Kamu sektöründeki yolsuzluklar daha çok gündemde olsa da özel sektörün adil rekabeti ve serbest piyasa ekonomisinin kurallarını altüst eden, mal ve hizmet üretimine olumsuz etkisi olan, ekonomik yatırımlara olan umutları yok eden ve iş ahlakını ortadan kaldıran yolsuzluk tehditleri ortaya çıkmıştır (Aydın ve Yılmaz, 2010: 110).

6. YOLSUZLUĞUN SONUÇLARI

6.1. Yönetimin Yozlaşması

Modern toplumun olmazsa olmazı olan "hukuk devleti" olgusu, insanların her bakımdan kendilerini güvende hissetmeleri açısından çok önemlidir.

Yolsuzluğun olduğu durumlarda, en başta yasa dışı olayların var olması devlete karşı güveni sarsar ve hukuk devleti olgusunun ortadan kalkmasına sebep olur (Özsemerci, 2003: 69).

Yolsuzluk peşinden eşitsizlik, adaletsizlik gibi olumsuzlukları da getirdiği için vatandaşların düzene ve yönetime karşı güvensizliğiyle sonuçlanır. Dolayısıyla siyasal bunalım, toplumda kargaşa ve yönetimde yozlaşmaya sebep olur (Özsemerci, 2002: 69).

6.2. Ekonomik Kalkınmayı Engeller

Devlet müdahalesinin yoğun olarak görüldüğü ülkelerde yolsuzluğun çapının büyük olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde ekonomik kalkınma ve büyüme olumsuz yönde etkilenmektedir (Özsemerci, 2002: 71).

6.3. Kamu Yönetiminin Felce Uğraması

Yolsuzluk ile kamu siyasalarının saptırılması, uygulanmaya çalışılan plan ve programların gerçekleşmesini önler. Plan ve programların işlevsizleşmesi kamu yönetimini çıkmaza iter. Bürokrasinin kamu yönetimi için destekleyici nitelikte olması gerekirken engeller nitelikte olur (Berkman, 2009: 145).

6.4. Kamu Yönetiminin Pahalılaşması

Yolsuzluk vatandaşlar için pahalı bir yönetimi getirir. Özellikle rüşvet gibi yolsuzluklarda vatandaşların verdiği vergiler anlamını yitirmekte, kamu hizmetlerinin gerçekleşmesi için rüşvet ikinci bir ödeme olmaktadır (Berkman, 2009: 145).

7. TÜRKİYE'DE YOLSUZLUK

Tüm dünyada olduğu gibi Türk toplumunda da yolsuzluğun izlerine rastlamak mümkündür. Gerek Osmanlı'da gerekse Türkiye Cumhuriyeti tarihinin farklı dönemlerinde sıklıkla rastlanan bir durumdur.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu tarihten itibaren yolsuzluğun görüldüğü birçok tarihçi tarafından belirtilmektedir.

İnalcık, Osmanlı Devleti'nde görevi kötüye kullanma ve rüşvet olaylarının üç ana bölgeye ayırır. Bunların ilki; Defterdar Ali Bey'in görevi kötü kullandığıyla ilgili verilen gizli bir rapordur. İkincisi; "kötüye kullanma" suçunun müfettişler tarafından ortaya çıkarılışıyla ilgili rapordur. Sonuncusu ise 17. yüzyılda iltizam sisteminde yapılan yolsuzluklardır (İnalcık'tan aktaran Ata, 3009: 84).

Osmanlı Devleti'ne rüşveti ilk getirenin Şemsi Paşa olduğu belirtilmektedir. Şemsi Paşa, ataları Kızıl Ahmetli ailesinin öcünü almak için dönemin padişahı II. Murat'ı bir şekilde ikna edip 40.000 altın rüşvet vermiş ve böylelikle devletin en üst katına da rüşveti bulaştırmıştır (Ata, 2009: 84).

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi “Rüşvet Babası” olarak bilinen Sadrazam Rüstem Paşa ile hediye ve rüşvet kabul edilir olmuştur. Kanuni'nin ölümünden sonra hemen hemen hiçbir devlet makamına rüşvet olmadan gelinemez olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk rüşvet alan padişah, III. Murat kabul edilir. Sultan İbrahim'in idam fetvasında “devlet mevkilerini rüşvetle ehliyetsizlere verdiği” (Ata, 2009: 85).

Osmanlı Devleti'nde ilk ciddi önlemler, 1839 Tanzimat Fermanı ile alınmaya çalışılmıştır. Sonrasında 1840 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesinde rüşvet suçu geniş bir şekilde ele alınmıştır. 1849 yılında bütün memurlara rüşvet almayacaklarına dair yemin ettirilmiş, 1855 yılında yürürlüğe giren nizamnamede rüşvet ve hediye kapsamına giren şeyler açıklanmıştır (Ata, 2009: 85).

Osmanlı'da olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından günümüze kadar farklı dönemlerde yolsuzluk olaylarına rastlanılmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında “Havuz Yavuz” davası olarak bilinen eski Bahriye Bakanı İhsan Eryavuz ve eski Bilecik Milletvekili Fikret Onuralp yolsuzluk yapma gerekçesiyle Yüce Divana sevk edilmiş ve sanıkların mahkûmiyetiyle dava sonuçlanmıştır (Ata, 2009: 86).

1946 yılında çok partili hayata geçilmesinden sonra da yolsuzluk olayları bitmemiştir. O dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ve bakanlıkta çalışan birçok memurun adının karıştığı yolsuzluk davasında Suat Hayri Ürgüplü beraat etmiş ve az sayıda memurun mahkûmiyetiyle sonuçlanmıştır (Tarhan vd., 2003: 38).

1950'lerle birlikte yaygınlaşmaya başlayan popülist politikalar 1960'lı yılların başına kadar etkisini sürdürmüştür. 1960'lı yılların ikinci yarısı ve 1970'li yılların başında ivme kazanan bürokrasinin “siyasallaşması” sürecinde “siyasal kayırmacılık” ve “nepotizm” gözle görülür bir artış sergilemiştir. “Hayali ihracat” ve “mobilya yolsuzlukları” başta olmak üzere yeni türeyen yolsuzluklarla Türkiye'nin gündemi sarsılmıştır. Pek çok soruşturma önergesi yollanmasına rağmen TBMM hiçbir önergeyi Yüce Divana yollamamıştır (Tarhan vd., 2003: 38).

1980'li yıllardan sonra Türkiye'de yolsuzluk olgusu daha fazla gündeme gelmiştir. 12 Eylül askeri darbe sonrası bazı eski siyasiler hakkında soruşturma açılmıştır. 13 Nisan 1982 yılında Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İlgüzar, 16 Mart 1982 tarihinde de Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı görevi kötüye kullanmak suçuyla Yüce Divana gönderilmiştir (Tarhan vd., 2003: 38).

1980'lerden bu yana ortaya çıkan başlıca yolsuzluk olayları şunlardır: Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın adının karıştığı rüşvet olayı, F-16 savaş uçağı alımıyla ilgili rüşvet olayı, İstanbul Bankası yolsuzluğu, Jaguar olayı,

Karayolları yolsuzluğu, İSKİ yolsuzluğu, İLKSAN yolsuzluğu TÜRKBANK yolsuzluğu, TÜRBAN yolsuzluğu, hayali ihracat yolsuzlukları sayılabilir. Yüce Divana son olarak 13 Temmuz 2004'te, eski Başbakan Mesut Yılmaz ile eski Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhuriyet Ersümer ve Zeki Çoban sevk edilmiştir. Böylelikle Yüce Divana sevk edilen ilk ve tek başbakan Mesut Yılmaz olmuştur (Ata, 2009: 88).

Son olarak 2013 yılında Türkiye'de 17/25 Aralık yolsuzluk operasyonları yaşandı. 17 Aralık'ta aralarında dönemin Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir ve birkaç bakanın çocuklarının da bulunduğu 89 kişi gözaltına alındı. 25 Aralık'ta ise birçok iş adamının içinde bulunduğu 41 kişi gözaltına alındı. Daha sonra açılan davalar takipsizlikle sonuçlandı (Posta, 2014).

8. YOLSUZLUĞA KARŞI ALINABİLECEK ÖNLEMLER

8.1. Yasal Yaptırımların Ağırlaştırılması

Yolsuzlukta bulunan insanların karşılaşacağı ağır ceza yaptırımları, yolsuzluğun maliyetini yükselteceği için yolsuzluğun azalmasını sağlayabilir. Fakat tek başına yeterli değildir. Çünkü yasal yaptırım sadece açığa çıktığında uygulanabilir (Berkman, 2009: 149).

8.2. Yolsuzluk Araştırma-Soruşturma Örgütlerinin Kurulması

Yolsuzluk gizil gücü yüksek olan bazı kamu kuruluşlarını, işlemlerini ve yolsuzluk savlarını araştıracak ve soruşturacak örgütlerin kurulması, yolsuzlukların ortaya çıkmasına yardımcı olabilir. Bu komisyonların sürekli ve düzenli olması verimi artıracaktır (Berkman, 2009: 154).

8.3. Yolsuzluk Olasılığı İçeren Kararlara İlişkin Süreçlerin Gözden Geçirilmesi ve Yeniden Düzenlenmesi

Kamu bürokrasisinin işlevleri ve kararları görece olarak daha fazla yolsuzluk olasılığı içerir. Bu nedenle bu tür işlev ve kararlar daha dikkatlice gözden geçirilmeli, yolsuzluğu ortadan kaldıracak kararlar alınmalıdır (Berkman, 2009: 162).

8.4. Kamu İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Hızlandırılması

Bazı kamu işlemlerinin karmaşıklığı ve yavaşlığı yolsuzlukların artmasına sebebiyet verdiği için bu işlemlerin basitleştirilmesi ve hızlandırılması yolsuzluğa elverişli olan düzenin ortadan kalkmasını sağlayacaktır (Berkman, 2009: 163).

8.5. Kamu Görevlilerinin Mali Durumuna İlişkin Düzenlemeler

Tek başına etkisinin yeterli olmamasıyla birlikte, kamu görevlilerinin maaşlarındaki iyileştirme yolsuzluğa özenmeyi diğer alınan önlemlerle birlikte azaltacaktır (Berkman, 2009: 165).

8.6. Rüşvetçiler İçin Tuzak Kurulması

İçki, sigara ve uyuşturucu gibi yasak ve kaçak malların satımında, emniyet görevlilerinin alıcı gibi davranarak kurdukları tuzak yönteminin yolsuzlukta da şüphelenilen kamu görevlilerine rüşvet teklifi yapılarak ortaya çıkarılması, yolsuzluğu azaltmaya yardımcı olabilir (Berkman, 2009: 167).

8.7. Yolsuzluğa Karşı Kamuoyu Oluşturulması ve Diğer Önlemler

Yolsuzluğa karşı kamuoyu oluşturulması en etkili yöntemdir. Toplumun yolsuzluğu yapanlara karşı olumsuz tutumu hem birey hem de toplum düzeyinde denetim sağlayacaktır (Berkman, 2009: 168).

Yolsuzluğa karşı yoğun bir kampanya başlatılması kamuoyu oluşturmak için iyi bir yöntemdir. Yolsuzluk sorununun üniversite çevrelerinde tartışılması, toplantılar, araştırmalar yapılması hem önleyici bir etki yaratır hem de kamuoyu oluşturmaya yardımcı olur (Berkman, 2009: 169).

9. SONUÇ

Bu çalışmada, dünyanın her yerinde farklı oranlarda karşımıza çıkan yolsuzluk olgusunu ele aldım. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla rastlanılan yolsuzluk, Türkiye’de de etkisini göstermektedir.

Yolsuzluk Türkiye’nin en ciddi sorunlarından bir tanesidir. Özellikle rüşvet, kayırmacılık, ihaleye fesat karıştırma gibi suçlarla bir yandan mücadele edilmeye çalışılsa da bir yandan da gün geçtikçe arttığı göz önündedir. Tabii ki bu artışın somut bir artış olduğunu söylemek biraz zordur. Çünkü görülen artış, yolsuzlukların ortaya çıkarılmasındaki bir artış olarak değerlendirilebilir. Bunun en önemli sebebi günümüz teknolojisinin verdiği nimettir. Artık vatandaşlar ile devlet adamları arasında etkileşimin sağlandığı e-devlet gibi bir platform vardır. İnsanlar bilgilere daha hızlı ve kolay ulaşabilmektedir. Ayrıca teknolojinin bir diğer getirisi de devlet kurumlarının bütçelerini, yaptıkları hizmetleri vs. açıklamalarını zorunlu tutulan bir ortam hazırlanmıştır. Bu da hesap verilebilirliği ve şeffaflığı artıran bir ortam oluşturuyor.

Gelelim Türkiye’de bu yolsuzlukların giderilememesinin sebeplerine: Türkiye’de yolsuzluklar genel itibarıyla üst düzey yöneticilerde görülmektedir. Bunun sebebi kamu hukuku gereği alt kademe memurların üstüne danışmadan hareket edememesidir. Özellikle üst düzey kamu görevlilerinin daha az denetime tâbi oldukları için bu durum yolsuzluklara zemin oluşturuyor. Sorunun üst kademe olması da durumu zorlaştırıyor.

Bir diğer sebep geçmişten günümüze yolsuzluk olgusuyla karşı karşıya olmamız. Kültürümüze yerleşen bu olgu artık bize kötü gelmiyor. Sıklıkla görülen rüşvet, karşılıklı rızaya dayalı yapılan bir yolsuzluk türüdür. Vatandaşın rızası olmasa rüşvetin ortadan kalkması mümkün olacaktır ya da bugün etrafımızdan sıklıkla duyduğumuz bir başka yolsuzluk türü olan kayırmacı-

lık, yani halk dilinde “torpil” olmadan bir işe girmenin zor olduğu şeklinde bir izlenim vardır.

Teknolojik düzlemi henüz etkin bir şekilde kullanamamamız yolsuzlukla mücadeleyi zor hâle getiriyor. Bilgi okuryazarlık seviyemizin düşük olması, kamunun vatandaş tarafından denetimini de azaltıyor.

Bu konuda başka bir zorluk, Türkiye’de yargı sisteminin düzgün işlemediğidir. Toplumda yargı sistemine karşı bir güvensizlik vardır. Birçok kez aşına olduğumuz “İt iti ısırılmaz,” atasözünden de anlaşılacağı üzere Türk toplumu şikâyet etmeye, verilen cezalara, yargı sistemine karşı oldukça kötümser bir tavır sergilemektedir.

Peki, bütün bunlara karşın Türkiye’de yolsuzluk önlenbilir mi? Zor olmasıyla birlikte önlenilebileceği kanısındayım. Öncelikle Türk toplumunun kültürüne yapışmış bu olgunun yok edilmesi gerekiyor. Tabi ki bunu değerler eğitimiyle yapmalıyız. Bu konu üzerine daha çok araştırmalar yapılmalı, seminerler verilmeli, küçük yaşta itibaren bu bilincin çocuklara öğretilmesi gerekir. Sonrasında yargı sistemi başta olmak üzere, niteliklerine göre yerleştirilen insanlar getirilmeli. Özellikle üst düzey yöneticilerin daha sık denetlenebileceği bir sistem oluşturulmalıdır. Bilgi okuryazarlığının artırılması için, topluma eğitimler verilmeli, imkânlar sunulmalıdır. Tabi ki içerikte bahsettiğim diğer önlemlerin de uygulama aşamasına geçilmelidir

Yolsuzlukla mücadele sadece devlet adamlarının işi değildir. Toplumun bütün organlarının birlikte mücadele etmesi gereken bir olgudur. Bunun için toplumsal ahlak yolsuzluğu kötü bir olgu olarak tanımlamalı, yolsuzluk yapanlara karşı baskı aracı olarak işlev görmesi gerekmektedir.

Yolsuzluk gelişmeyi engelleyen bir olgudur. Modern toplumun gerekleri olan eşitlik, adalet, hukuk devleti, özgürlük, refah devleti gibi olguların korunması için yolsuzlukla mücadele etmek zorunluluktur.

KAYNAKÇA

- Ata, Ahmet Yılmaz. (2009). *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı. Doktora Tezi.
- Aydın, Süleyman ve Yılmaz, Yakup. (2010). *Yolsuzluk ve Mali Suçlar*. Ankara: Adalet Kitapevi.
- Berkman, A. Ümit. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*. Ankara: TODAİE, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Özsemerci, Kemal. (2003). "Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri," *Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi*, S. 27.
- Posta. (2014, 16 Aralık). "17 ve 25 Aralık'ta Ne Oldu?".
- Tanzi, Vito. (2001). "Dünya Çapında Yolsuzluk Nedenleri, Sonuçları, Boyutları, Çözüm Yolları". Çev. Gamze Kösekahya, *Maliye Dergisi*, Sayı: 138, ss. 111-159.
- Uğur, Hüsamettin. (2012). "Türkiye'nin Yolsuzlukla Mücadele Enstrümanları". *TBB Dergisi*, Sayı: 98, ss. 301-344.

REFUGEE CRISIS: EU AND THEIR DEALS ON AFGHAN REFUGEES

Yasir RASHID¹

Abstract

Afghan people's migration from the past three decades, since the beginning of the civil war and their ignorance about returning back, is a hot debate as a political issue for afghan authorities. Besides, Afghans uncertainty and dual identity confusion is another huge matter of concern for afghan society. In the meantime, long-term migration and irreversibility has unconsciously increased the problems both for migrants and as well as the host countries. Although, afghan immigration in the last three decades has continued, but the global crisis and the flux of asylum seekers in the second decade of the last century has stimulated the drastic infestation of millions of migrants to European countries. Afghanistan has the second largest migrants in term of the numbers of migrants. The reason for Afghans immigration to European countries, New Zealand and Australia is lack of security, unemployment, and stable life. Nevertheless, international communities, especially European countries have aided millions of dollars to the Afghan government to bring and maintain peace in Afghanistan. The afghan government recently returned a number of afghan refugees by the help of deals with European Union. However, this action of afghan government faced the harsh criticism of refugees and human rights activist.

Hence, considering the importance of this topic, the article tries to answer the assumptions through the results obtained from the research on main subject and the relevant observations and findings.

Key word: Immigration, Refugee, Refugee Crisis, European Refugee Crisis, Afghan Refugees, Afghanistan, European Union

Introduction:

The recent report by BBC published on 30th September 2014, shows the extreme displacement of hundreds of people from Syria, Afghanistan and Iraq toward Europe. As the article says "Syria's brutal civil war is pushing a new wave of migrants and refugees towards Europe. Their numbers have surged, but many asylum seekers in Europe have also fled the conflicts and turmoil in Afghanistan, Iraq and the Horn of Africa".² Additionally, the large movement of immigrants has made European politicians suspicious, as if the refugee's sending country leaders are throwing their burden over them. Although, these refugees are coming from very different backgrounds, but they initially have common problems. As many people cannot reach their

1 *Student of Department of International Relations of Faculty of Social Sciences at K.A.Yasawi International Kazakh-Turkish University, 2012yassa@gmail.com, +77029162941*

2 Graphics: Europe's Asylum Seekers - BBC News." BBC News. Accessed October 22, 2015 (<http://www.bbc.com/news/world-europe-24636868>)

target because they cannot overcome death and sickness along the way. Due to the fact of the geographical sphere there is a limit of refugee acceptance in every country. So in Europe especially Greece and Italy are suffering from a multitude of refugees. According to the reports, more than 3000 migrants have died crossing the Mediterranean this year more than four times the estimated deaths in 2013 by International Organization for Migration (IOM).³ Moreover, according to the UN assumptions and based on report “Globally Europe is by far the top destination for asylum seekers”.⁴ Considering all the facts and reports by International organizations make us think why these events happen in the world.

In the case of refugee crisis, Afghanistan has the second largest migrants in term of the numbers of migrants in the world. At the end of 2015, the UN-HCR estimated there are approximately 1.2 million internally displaced persons (IDPs) in Afghanistan. Violence has been the major factor in involuntary population movements among Afghans.

As noticed before, Afghan immigration in the last three decades has continued, but the global crisis and the flux of asylum seekers in the second decade of the last century has stimulated the drastic infestation of millions of migrants to European countries. Afghanistan has the second largest migrants in term of the numbers of migrants. The reason for Afghans immigration to European countries, New Zealand and Australia is lack of security, unemployment, and stable life. Nevertheless, international community, especially European countries have aided millions of dollars to the Afghan government to bring and maintain peace in Afghanistan and have tried to prevent Afghans migrated abroad, including to Europe.

The Afghan government in the new period, from 2002 onwards has begun negotiations in this area. The former government of Afghanistan never signed any agreement on the repatriation of refugees from European countries. But with the emergence of a National Unity Government (NUG) in 2014, was resumed these negotiations with the Europe Union again and two sides have reached to some results.

Finally, after many years of negotiations and some last minute hurdles – including on the Afghan side refusals to sign and an attempt to involve parliament – the European Union and Afghanistan have reached a ‘readmission’ agreement on how to return Afghans who have travelled to Europe and failed in their claims for asylum. President Ghani and Dr. Abdullah both backed the agreement, while Minister for Refugees Balkhi said Afghans migrants should be allowed to stay, regardless of whether their claims for asylum were accepted or not.

3 Brian and Laczko, Tara and Frank, ed. “International Organization for Migration (IOM).” *Fatal Journeys Tracking Lives Lost during Migration*. 2008. Accessed October 10, 2015.

4 Graphics: Europe’s Asylum Seekers - BBC News.” BBC News. Accessed September 30, 2014.

The readmission agreement, optimistically titled Joint Way Forward, was supposed to be launched during a high-level, ministerial dialogue in Brussels on 3 October 2016⁵, during which the EU would also announce an 80 million Euros assistance package for migration-related activities. The launch of the agreement – or declaration, as the Afghan government now insists on calling it – was planned to coincide with the run-up to the Brussels Conference, a high-level aid pledging event. This was supposed to showcase Afghanistan's willingness to cooperate on taking back Afghans who have failed in their asylum claims and to pre-empt potentially difficult discussions during the conference around continuing development aid for Afghanistan up to 2020. This plan ran into difficulties when it became clear that both the minister for refugees and the minister for foreign affairs did not want to sign the document, after their deputies had finished negotiating it – to great concern and exasperation among European diplomats.

Many European countries have seen a large influx of Afghan asylum seekers in 2015 and 2016, with over a quarter of a million Afghans migrating to Europe in this period. Germany, one of the main countries pushing for a deal, received the bulk of the influx, with 180,000 asylum applications by Afghans in 2015 and 2016. Various European countries had trouble trying to deport failed Afghan asylum seekers and getting the Afghan authorities to accept them back and the EU wanted a commitment from Afghanistan that it would cooperate, as matter of principle. The organizers of the Brussels conference moreover feared that failure to negotiate a readmission agreement with Afghanistan could hijack important discussions at Brussels on aid and would leave member countries reluctant to publicly commit to future funding. So when in the run-up to the conference, it became clear that the key document, the Joint Way Forward, as well as a several bilateral readmission agreements might not be signed at all, the EU and its member states, as well as the presidential palace, all of whom were keen to make the Brussels Conference a success, engaged in a flurry of diplomacy to still get the document signed in time.⁶ Therefore, according to global refugee crisis this paper tries to have a glance at the situation of refugees in Afghanistan. Study on security, political and economic situation of the country. And it's purposed to illustrate, explain and analyze some dark sides of the Joint Way Forward agreement on migration issues between Afghanistan and the EU.

Refugee Crisis: Who Is Refugee and Who Is Not?

None government of organization is not able to solve and manage the immigration and refugee crisis if without any clear legal definition of refugee. Understanding the problems confronting refugees — and those striving to

5 European Commission, Daily News 03.10.2016, http://europa.eu/rapid/press-release_MEX-16-3282_en.htm

6 Joint Way Forward on migration issues between Afghanistan and the EU, <http://www.statetwatch.org/news/2016/sep/eu-council-afghanistan-12191-16.pdf>

protect them — depends on grasping precise legal definitions. These definitions determine who qualifies for the protections, both legal and physical, that national and international bodies have developed to deal with people pushed across borders by conflict and persecution. They also play a critical role in efforts to collect and interpret refugee statistics. The term migrant or refugee can be understood as “any person who lives temporarily or permanently in a country where he or she was not born, and has acquired some significant social ties to this country.”⁷ The UN Convention on the Rights of Migrants defines a migrant worker as a “person who is to be engaged, is engaged or has been engaged in a remunerated activity in a State of which he or she is not a national.”⁸

The definition of a “refugee” is contained by United Nations Convention Relating to the Status of Refugees in the 1951 and its Protocol Relating to the Status of Refugees in 1967, which define a refugee as an individual who: “owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality, and is unable or — unwilling to avail himself of the protection of that country.”⁹

Recognizing that this definition of so-called “statutory refugees” did not cover situations of mass flight from war, regional bodies such as the Organization for African Unity developed agreements like the OAU Convention of 1969. These expanded the definition of refugees to include not only individuals’ subject to persecution, but also every person who — in the words of the OAU Convention — “owing to external aggression, occupation, foreign domination, or events seriously disturbing the public order...is compelled to leave...to seek refuge in another place outside his country of origin or nationality.”¹⁰

On this basis, refugee is a person who is to be engaged, is engaged or has been engaged in a remunerated activity in a State of which he or she is not a national, who lives temporarily or permanently in a country where he or she was not born, and has acquired some significant social ties to this country. People who move as a group across international boundaries to escape war or civil conflict are also generally recognized as refugees on a group or prima facie basis in Africa and Latin America, and frequently in Asia and the Middle East as well. Poorer countries in these regions use the broader definition of refugees in part because they lack the administrative capacity to determine

7 International Migration Convention, <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/international-migration-convention/>

8 UN Convention on the Rights of Migrants, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001435/143557e.pdf>

9 United Nations Convention Relating to the Status of Refugees in the 1951, <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>

10 Sharon Stanton Russell, “Refugees: Risks and Challenges Worldwide”, (<http://www.migrationpolicy.org/article/refugees-risks-and-challenges-worldwide>)

whether or not each individual meets the criteria for refugee status. Those in mass flight in industrial regions, however, are not automatically recognized as refugees, and instead may be subject to “individual status determination” using the narrower statutory (Convention) definition of a refugee.

The concept of refugees as people fleeing persecution is central to efforts to aid and protect them. However, debates exist about what constitutes “persecution.” Some parties ask whether the persecution must be state-sponsored and focused on individuals, or whether widespread social practices and attitudes also qualify as grounds for persecution. Further arguments surround what constitutes a human rights abuse and what is a “cultural practice.”

Such questions arise particularly in gender-related cases; for example, women subjected to female genital cutting, women under the Taliban regime whose education was blocked, or gays and lesbians from countries where their sexual orientation is prohibited by law and subject to severe punishment. Gender-based factors have, on a case-by-case basis, been recognized as grounds for granting asylum and refugee status to individuals, but there remains no international consensus or standard for doing so.

In refugee’s narrow usage, the term “refugee” does not apply to a number of groups. This may have profound implications for everything from their mobility to their survival. The term “people in refugee-like situations” is used to describe those — such as the Bedouin in Kuwait or Iraq, and Burmese in Thailand or Malaysia — who are stateless or denied the protection of the government in their countries of citizenship or habitual residence, but who have not been recognized as refugees. Centuries or even decades ago, when borders were less secure or mapped out, their lack of status meant less. In an era when “security” is of mounting importance, however, many such people find their situation increasingly precarious. Two conventions on statelessness supervised by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) have done little to alleviate their plight.

The term “internally displaced people” (IDPs) is used in reference to those who may have moved for the same reasons as refugees but have not crossed an international boundary. There is no single agency charged with looking out for IDPs, but upon request, the UNHCR may take responsibility for them, in which case they are included in statistics on “people of concern to UNHCR.”¹¹

The international legal definition of the term “refugee” also excludes those who move not as a result of persecution, but as a consequence of natural disasters (such as drought, floods, or earthquakes), environmental factors, or famine. They are excluded even though they may need international protection and assistance because their home country cannot or will not provide

11 Sharon Stanton Russell, “Refugees: Risks and Challenges Worldwide”, (<http://www.migrationpolicy.org/article/refugees-risks-and-challenges-worldwide>)

these things. The terms “forced migrants” or “forced displacement” are used to describe people in these circumstances. Similarly, the term “refugees” also excludes people who move primarily for economic reasons. Even when they are leaving conditions of extreme poverty, they fall under the rubric of “economic migrants.”

One final group is “asylum seekers.” These are persons who have arrived in a country seeking to be recognized as refugees. If, when adjudicated, their claim is found to be legitimate, they are granted refugee status. If the circumstances of their movement are judged not to conform to the definition of a refugee, their claim is denied and they become “rejected asylum seekers.”

Refugee Crisis: Afghan Refugees and the European Refugee Crisis¹²

At the end of 2015, the UNHCR estimated there are approximately 1.2 million internally displaced persons (IDPs) in Afghanistan. Violence has been the major factor in involuntary population movements among Afghans. Afghans represent 21 percent of the over one million refugees since January 2015. By labeling Afghanistan as not enough ‘war-torn’ and discriminating against Afghans at various stages of their journey, Europe has created a hierarchy amongst different nationalities in search of protection. The situation inside Syria is dire, but Europe cannot ignore those of other nationalities who are also fleeing persecution and violence, and are in need of international protection. All nationalities should be given their right to a fair and complete status determination procedure based on their individual circumstances, and meaningful access to protection.

Afghans have suffered over 37 years of continuous armed conflict since 1979. Currently, the country continues to experience widespread violence, insecurity and human rights violations. After the 2014 presidential election that resulted in the embattled National Unity Government (NUG) and the withdrawal of NATO forces, violence continues to surge throughout the country. The Taliban has been making gains since 2014 and is currently refus-

12 This part of article has copied from the research of International Rescue Committee on Afghan Refugees with slight variations. Author thinks that it is it is the best research and analyze on the topic.

The IRC in Afghanistan: The IRC (<https://www.rescue.org/>) has been supporting Afghan men, women, and children since 1980. We work in partnership with more than 4,000 communities across Afghanistan as they identify, plan and manage their own development projects. 99 per cent of our 700 staff are Afghan nationals and we are operational in 9 provinces, some among the most unstable and insecure. Presently, we assist the Afghan people through a variety of humanitarian and development programmes, including emergency response, protection, education, economic recovery and development, and water, sanitation and hygiene.

The IRC in Europe: The IRC has staff working in Greece and Serbia. We are working on mainland Greece and the island of Lesbos to provide clean water and sanitation, information to refugees, and specialized protection services to the most vulnerable. In Serbia, we are supporting local organizations to provide basic aid and gender-based violence response services for women and girls. Research’s full text: (<https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/1040/15-06-16europeanrefugeecrisis-afghanistanbriefingfinal.pdf>)

ing to engage in any peace talks with the NUG. Furthermore, ISIS has been gaining ground in Afghanistan in recent months. The renewed insurgency is applying increasing pressure on Afghanistan's government resources, which are already diminished by reduced levels of international aid. Civilians continue to be deliberately targeted by violence. The United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA) reported that 2015 was the deadliest year for civilians across Afghanistan since 2009, with over 11,000 documented civilian casualties. Of these, 1,246 were women, a 37 percent increase for the same period in 2014.

This unrelenting violence has stunted Afghanistan's development, and led to one of the largest and most protracted refugee and internally displaced person (IDP) populations in the world. This includes over 1,2 million IDPs in Afghanistan as well as over 2,6 million Afghan refugees' worldwide. Much like the Syrian conflict, Afghanistan's decades of displacement have been mostly shouldered by neighboring countries. There are currently 950.000 registered and around two million unregistered Afghan refugees in Iran, as well as 1.6 million registered and an estimated one million unregistered Afghan refugees in Pakistan. Afghanistan's displacement crisis continues. In 2015, internal displacement due to conflict reached unparalleled levels. In the first four months of 2016 over 117.000 people fled internally due to conflict. In addition, Afghans are facing increased forms of persecution and discrimination in countries such as Iran and Pakistan, in which they have sought refuge.

As a result of ongoing targeted violence, persecution and displacement, Afghan children, women and men have long sought and been offered international protection in Europe, yet 2015 saw a significant increase in arrivals. Since January 2015, nearly 250,000 Afghans have arrived in Europe seeking international protection, with UNHCR reporting that in the first three months of 2016, 75 percent had fled due to violence and conflict. Arrivals into Europe include Afghan groups particularly vulnerable to violence and persecution. Women continue to suffer abuse, persecution and discrimination in Afghanistan; for example, 40 percent are married under the age of 18. Of the 90,000 unaccompanied children who made their way into Europe in 2015, half were from Afghanistan, and most were boys. IRC staff working with unaccompanied children from Afghanistan state that these boys have often been exposed to sexual violence and other forms of exploitation.¹⁶ Furthermore, 44 percent of Afghan arrivals into Greece were of Hazara ethnicity an ethnic group that has been consistently persecuted as targets of massacres and human rights violations by the Taliban, al-Qaeda and most recently by ISIS. These children, women and men are often in urgent need of international protection.

The majority of Afghans applying for protection in EU states in 2015 were successful; around 60 percent of Afghans received either refugee status or subsidiary protection. Yet this recognition rate consistently decreased in the

first three months of 2016, averaging at 52 percent. This may be a result of EU states subjecting some nationalities to unfair or discriminatory asylum restrictions in the context of unprecedented numbers of asylum applications.

Afghans have experienced differential treatment en-route to, and in, Europe. In November there were reports of differential treatment in the registration of different nationalities arriving on the Greek islands. In February Austria, Croatia, Slovenia, Serbia and Macedonia tightened border controls and restricted entry only to persons 'arriving from war-torn areas and in need of international protection' – referencing Syria and Iraq, but not Afghanistan. As such, Afghans were among the first to be left stuck in dire conditions at Greece's northern border. Recent figures show nearly 10,000 Afghans remain in Greece. Tensions have increased as a result of perceived 'special treatment' towards Syrians and reduced opportunities for Afghans to stay in Europe legally. Afghans remain ineligible for relocation from Greece or Italy to other EU Member States as the EU-wide relocation scheme only applies to applicants from a country with a 75 percent recognition rate for asylum – such as Syrians, Iraqis and Eritreans. Although as many as one in five Afghan men, women, and children in Greece may be trying to reach family elsewhere in Europe, options for family reunion under the Dublin III regulation are not being made adequately available.

The recent EU-Turkey deal, which provides resettlement pathways for Syrians in Turkey into Europe, also does not apply to Afghans. As part of the deal, Afghan asylum seekers and refugees are being returned to Turkey under the assumption that they will have access to effective protection. As Turkey applies a geographical limitation to the Refugee Convention, only asylum seekers fleeing persecution in Europe are eligible for full refugee status. Refugees from Syria are granted 'Temporary Protection' as a group, which grants limited legal status and access to state-supported services, but these benefits remain insufficiently accessible in practice, and this status does not extend to non-Syrians. There are also rumours that Turkey's two year-old asylum system has suspended the processing of asylum applications for Afghans, citing a backlog of applications. At the time of writing, the Turkish government was denying requests to release the numbers and breakdown of international protection applicants, so the full extent of this is unknown. Therefore, although Turkey hosts approximately 105,600 registered Afghan refugees (and in reality numbers will be much higher), Afghans remain trapped in limbo, without access to protection in Turkey nor adequate safe and legal pathways into Europe or elsewhere. This forces Afghans into the dangerous hands of smugglers, to resort to negative coping mechanisms in order to survive in Turkey, or to return home to an active conflict.¹³

Refugee Crisis: European Union and their Deals on Afghan Refugees;

On October 6, 2016, 75 countries and 26 organizations participated in a conference in Brussels to discuss the International community's support for Afghanistan. The conference resulted in pledges of 13,6 billion Euros in aid to Afghanistan over the next four years, including 5 billion Euros from the EU and its member countries.

After years of negotiations and some hurdles, the European Union and Afghanistan have reached a 'readmission' agreement on how to return Afghans who have travelled to Europe and failed in their claims for asylum. President and Chief Executive both backed the agreement.¹⁴

According to the agreement, Afghanistan pledges its commitment to re-admit its nationals who "entered into the EU or are staying on the EU territory irregularly, after due consideration of each individual case by Member States", whether they accepted to return to Afghanistan or not. During the first six months of the implementation of the deal, return flights should not carry more than 50 forcibly returned people, but the number of flights is not limited.

Afghans are currently the second largest group of arrivals in Europe since 2015. In 2016, 128 000 Afghans lodged asylum-applications in Europe.¹⁵ The armed conflict in Afghanistan has caused many people to be uprooted. As of August 2016, there were 1.2 million internally displaced people in the country according to the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).¹⁶ The absorption capacity of the country is limited. Afghans remain one of the largest protracted refugee populations of concern to the UN Refugee Agency, with over 2.6 million refugees abroad, including 95% in the Islamic Republics of Iran and Pakistan.

The withdrawal of most international forces from Afghanistan in 2014 has led to increased levels of violence. According to the United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA), the first semester of 2016 witnessed " the highest total number of civilian casualties recorded by UNAMA since 2009" with 5166 civilian casualties, including a steady rise of children casualties.¹⁷ UNAMA attributed 60% of all civilian casualties to anti-government elements (whilst 23% of the casualties were attributed to pro-Government armed groups). Women, including high-level officials and women human rights defenders, are deliberately targeted with threats, harassment

14 Joint Way Forward on migration issues between Afghanistan and the EU, <http://www.statetwatch.org/news/2016/sep/eu-council-afghanistan-12191-16.pdf>

15 Overview on UNHCR's operations Regional update - Europe, <http://www.refworld.org/docid/57f25a734.html>

16 The same

17 Afghanistan Midyear Report 2016; Protection of Civilians in Armed Conflict, https://unama.unmissions.org/sites/default/files/protection_of_civilians_in_armed_conflict_midyear_report_2016_final.pdf

and violence. Children continue to be recruited and used by anti-government elements and Afghan security forces. Human rights defenders, journalists, lawyers and judges are threatened harassed and are the target of violence. These serious violations of international humanitarian and human rights law are perpetrated in total impunity.

This came after Afghanistan's representatives (President Muhammad Ashraf Ghani and Chief Executive Abdullah Abdullah) signed a deal with the EU called Joint Way Forward on migration issues between Afghanistan and the EU (JWF),¹⁸ the day before the Brussels conference. Although the deal "reflects a commitment," Seyed Hussein Alemi Balkhi, Minister of Refugees and Repatriation of Afghanistan, said it is a "declaration" which is not compulsory, and such announcements have existed between Afghanistan and the EU since 2002.¹⁹

The JWF did not specify the exact number of deportees or the start date of deportation, but it does state that a new terminal to handle the returnees is to be built at the Kabul airport with the assistance of European Union. Afghans who are illegally in one of the EU states will be returned to Afghanistan either voluntary or no voluntary. Amnesty International has called it an absolute disgrace, claiming that it was the price Afghanistan had to pay to receive aid.

The deal states that Afghans that not living legally in the EU countries, or Afghans that do not meet the EU criteria will be "orderly returned" to Afghanistan.²⁰ According to Alemi Balkhi – Minister of Refugees and Repatriation of Afghanistan, Afghans who are returned are the ones whose request has been rejected in 3 court sessions in the hosting country and their presence is deemed illegal in that country. Facts show that there are about 213.200 Afghans journeyed to Europe in 2015 and in the first half of 2016, but the asylum requests of 47% have been rejected.

According to Amnesty International, with government forces continuing to fight the Taliban, ISIL and other extremist factions, and with Afghanistan already struggling to cope with 1 million internally displaced refugees, the security of returnees cannot be assured.

18 Joint Way Forward on migration issues between Afghanistan and the EU, <http://www.statetwatch.org/news/2016/sep/eu-council-afghanistan-12191-16.pdf>

19 EU and Afghanistan Get Deal on Migrants: Disagreements, pressure and last minute politics, <https://www.afghanistan-analysts.org/eu-and-afghanistan-get-deal-on-migrants-disagreements-pressure-and-last-minute-politics/>

20 The EU-Afghanistan Joint Way Forward on Migration: a new low for the EU, <https://www.fidh.org/en/issues/migrants-rights/the-cu-afghanistan-joint-way-forward-on-migration-a-new-low-for-the>

Refugee Crisis: What Can We Do?

With the different ideas about the to solving, managing and controlling the immigration and refugee crisis, understanding efforts to protect refugees around the world depends on grasping many issues, from the meaning of “protection,” to the complexities of aid distribution. This understanding requires thinking through the actions of governments, aid workers, academics, and the media. Complicated as they are attempts to shed light on all of these topics are vital — to the hands-on work ahead, to achieving public understanding of these problems, and to formulating better policies.

Immigration has not been easy for Afghan People. Afghans uncertainty and dual identity confusion is another huge matter of concern for afghan society. Despite to the refugee crisis as a global issue, what can we do to solve and manage the Afghan refugee crisis?! Because of large problems that Afghans have in refugee issues, the focus will be only on the Afghans having migrated to European countries.

According to International Rescue Committee²¹ research on the Afghan Refugees, refugee problems in Afghanistan are solvable with actions in four areas: First, ensure a fair, thorough and effective asylum process for refugees of all nationalities. In this area, EU Member States must ensure full and fair asylum procedures for all, avoiding policy that amounts to asylum classification based on nationality, instead of the case-by-case evaluation required by international law. The EU must support the Greek Asylum Service to establish an effective asylum processing system that ensures a fair and thorough refugee status determination process based on individual assessments. The current system of applying for asylum requires calling a single Skype user ID available for as little as an hour a week to book an appointment. EU Member States and the European Asylum Support Office must support the Greek authorities to urgently deploy case managers, information officers, legal support, and interpreters to accommodation sites to provide information on asylum options, and support to refugees during the asylum process. Interpreters (including female interpreters) should be present to ensure Afghans, who largely speak Dari and Pashto, are able to communicate during their whole asylum process – this includes the application, interview and appeal process.

Second, expand relocation to Afghans and accelerate family unity transfers from Greece to other EU countries. EU Member States and the European Commission should make Afghans eligible for the EU Emergency Relocation Scheme, for example by lowering the required recognition rate of international protection to 60 percent. The average rate of recognition for international protection of Afghan refugees was 66 percent in 2015. Despite EU Member State commitments in 2015 to relocate 160.000 refugees from Italy and

21 International Rescue Committee, The IRC in Afghanistan (<https://www.rescue.org/>)

Greece to other countries across Europe, only 2.031 refugees have been relocated to date, including only 1,281 from Greece. In light of the current acute humanitarian needs in Greece, this is inadequate. The Greek authorities, EU Member States and EU Agencies should heed targets set by the European Commission on 19 March to achieve 6.000 relocations per month. And in order to prevent Afghan refugees, including vulnerable unaccompanied children, from being forced to use smuggling and trafficking networks inside Europe to reach their families, EU Member States should rapidly increase the transfer of asylum applicants to states where they already have family, thereby making full use of the family reunification provisions of the Dublin III Regulation.

Third, ensure Afghans and other non-Syrians in Turkey have meaningful access to temporary protection. Ensure all individuals who meet internationally recognized requirements to be a refugee - including Afghans and other non-Syrians - in Turkey have meaningful access to temporary protection. Encourage the public release of accurate information regarding the numbers and breakdown of refugee status determinations in Turkey. Confirm that there are ongoing refugee status determination procedures in Turkey for all nationalities, including Afghans, to enable fair and effective access to temporary protection status based on individual assessment, and if for any reason the process has paused, ensure its' full resumption. Ensure the rights and benefits afforded by temporary protection status - including education, health services and the right to work - are accessible in practice.

Finally, commit to an expanded resettlement program and safe alternative pathways into Europe. In order to safeguard the principle of international protection, prevent smuggling and enable a better managed approach to the refugee crisis; Europe should commit to a meaningful, unconditional and long-term resettlement scheme. EU Member States should commit to the fair and achievable target of resettling 108,000 refugees per year for five years. This should include refugees from protracted refugee situations, including Afghanistan. EU states should also expand alternative safe pathways into Europe, including via the utilization and expansion of family reunification for refugees of all nationalities, and the extension of the humanitarian admission program from Turkey.

Generally, to solve and manage the immigration and refugee crisis should be a clear legal definition of refugee at the first. Everyone should cooperate with UNHCR to define the refugee, who is refugee and who is not. UNHCR as an international responsible institution is the only able institution to manage refugees' crisis. Cooperation with countries that have the largest number of immigrants like Syria, Afghanistan and etc. Should be regional and trans-regional cooperation to bring peace and security in the war-torn countries because without peace, without security, the number of refugees is growing

every day, solving and managing this problem is impossible. Pressures on countries with in crisis to fight against corruption, create employment for youths. Creating a well-regulated system requires three steps. The first is to curb the “push factors” that encourage people to risk the crossing, by beefing up aid to refugees, particularly to the victims of the civil wars in Syria and Iraq, including the huge numbers who have fled to neighboring countries such as Turkey, Jordan and Lebanon. The second is to review asylum claims while refugees are still in centres in the Middle East or in the “hotspots” (mainly in Greece and Italy), where they go when they first arrive in the EU. The third element is to insist that asylum-seekers stay put until their applications are processed, rather than jumping on a train to Germany. With all this, cooperation with Turkey in this area as corridor country to enter to Europe is vital.²²

Conclusion;

Afghanistan continues to experience widespread violence, insecurity and human rights violations. After the 2014 presidential election that resulted in the embattled National Unity Government and the withdrawal of NATO forces, violence continues to surge throughout the country. The Taliban has been making gains since 2014 and is currently refusing to engage in any peace talks with the NUG. Furthermore, ISIS has been gaining ground in Afghanistan in recent months. The renewed insurgency is applying increasing pressure on Afghanistan’s government resources, which are already diminished by reduced levels of international aid. Civilians continue to be deliberately targeted by violence. The United Nations Assistance Mission in Afghanistan reported that 2015 was the deadliest year for civilians across Afghanistan since 2009, with over 11.000 documented civilian casualties. Of these, 1.246 were women, a 37 percent increase for the same period in 2014.

One of the worst outcome of war and insecurity in Afghanistan, is migration of its citizens. The number of migrants has increased due to vast insecurity, poverty, and safety threats. Europe is the first choice to emigrate, for Afghans. In the last few years, many Afghans have sought asylum, in many European countries. The numbers of emigrants are too high that many European countries have announced that they can no longer shelter more emigrants, as the numbers are too high. Consequently, the asylum seekers are sent back to their home country. Therefore, during the last year, one of the most important issues discussed between Afghanistan and different European countries, was the issue of Afghan emigrants. European countries are trying to find a legal solution to deport asylum seekers back to Afghanistan. Afghanistan’s government signs deal with European countries to deport Af-

22 Plan for Europe’s refugees; How to manage the migrant crisis, <http://www.economist.com/news/leaders/21690028-european-problem-demands-common-coherent-eu-policy-let-refugees-regulate>

ghan emigrants, despite of the horrible safety condition of many regions in Afghanistan, and poverty. It is obvious that by signing this deal Afghanistan's government puts its citizens in the worst situation. In short the deal between Afghanistan and the European countries, have the following consequences:

First, Dissolution of lives: many of those Afghans, who have emigrated with family members, have sold all their wealth to seek asylum. Deporting them would completely ruin their lives.

Second, Unemployment: unemployment rate in Afghanistan have increased so much during last years. Deporting them would put them in a dangerous economic situation.

Third, Insecurity: Afghanistan is one of the most dangerous countries in the world. Its citizens don't feel safe even in their homes. Most of the emigrants are the ones who have been threatened by the terrorist groups of their area. Deporting them would cause their death, since Afghanistan's government can't guarantee their safety.

And at last we can say that the issues of deporting Afghan emigrants have had serious reactions. Afghan citizens are agitated due to the deal Afghanistan's government has signed.

REFERENCES

- Afghan Refugees and the European Refugee Crisis*, retrieved from <https://www.rescue-uk.org/sites/default/files/document/1040/15-06-16europeanrefugeecrisis-afghanistانبriefingfinal.pdf>
- Afghanistan Midyear Report 2016*; Protection of Civilians in Armed Conflict, retrieved from, https://unama.unmissions.org/sites/default/files/protection_of_civilians_in_armed_conflict_midyear_report_2016_final.pdf
- Brian and Laczko, Tara and Frank, ed. "International Organization for Migration (IOM)." *Fatal Journeys Tracking Lives Lost during Migration*, 2008. Accessed October 10, 2015.
- EU and Afghanistan Get Deal on Migrants: Disagreements, Pressure and Last Minute Politics, retrieved from <https://www.afghanistan-analysts.org/eu-and-afghanistan-get-deal-on-migrants-disagreements-pressure-and-last-minute-politics/>
- Graphics: Europe's Asylum Seekers - BBC News." BBC News. Accessed September 30, 2014. (<http://www.bbc.com/news/world-europe-24636868>)
- International Migration Convention, <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/international-migration-convention/>
- Joint Way Forward on migration issues between Afghanistan and the EU, retrieved from <http://www.statewatch.org/news/2016/sep/eu-council-afghanistan-12191-16.pdf>
- Joint Way Forward on Migration Issues between Afghanistan and the EU, retrieved from <http://www.statewatch.org/news/2016/sep/eu-council-afghanistan-12191-16.pdf>
- Overview on UNHCR's operations Regional update – Europe, retrieved from <http://www.refworld.org/docid/57f25a734.html>
- Plan for Europe's Refugees; How to Manage the Migrant Crisis, retrieved from <http://www.economist.com/news/leaders/21690028-european-problem-demands-common-coherent-eu-policy-let-refugees-regulate>
- Refugees: Risks and Challenges Worldwide, retrieved from <http://www.migrationpolicy.org/article/refugees-risks-and-challenges-worldwide>
- The EU-Afghanistan Joint Way Forward on Migration: a New Low for the EU, retrieved from <https://www.fidh.org/en/issues/migrants-rights/the-eu-afghanistan-joint-way-forward-on-migration-a-new-low-for-the>
- UN Convention on the Rights of Migrants, <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001435/143557e.pdf>
- United Nations Convention Relating to the Status of Refugees in the 1951, retrieved from <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10>
- <http://www.economist.com/news/leaders/21690028-european-problem-demands-common-coherent-eu-policy-let-refugees-regulate>

BİR KİMLİĞE SAHİBİM, BİLİNÇ VE KÜLTÜRE DE

Merve BÜYÜKŞAHİN¹

GİRİŞ

Kent kimliğinin benimsenmesi ve kentin de kültür ve bilinç sahibi bir yapı olduğunu ifade etmek amacıyla oluşturulan bu çalışmada kent kimliği, kent kültürü ve kentlilik bilinci tanımları ve ne ifade ettikleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Kentsel krizin önemli bir sebebi, kırsal nitelikli yoğun göç baskısıdır. “Kırdan göç”le kente gelen bireylerin, kentli olma sürecini tamamlayabilmeleri ve yerleşik kentlilerle aralarındaki farkı kapatabilmeleri, kentsel yaşam kalitesini gerçekleştirmek bakımından önemlidir. Kente göçle gelenlere yönelik olarak, nitelikli eğitim, sağlık ve iş güvencesi başta olmak üzere, yapılacak bireysel ve toplumsal çıkarları uyumlaştırma çalışmaları, kent- sel bütünleşme sürecini hızlandıracaktır. Kent ortamından kaynaklanan olumsuzluklara karşı örgütlenebilen, kolektif bilinç oluşturabilen toplum- ların ve kentlerin, yasal yollarla sorunlarını çözebildikleri, kent mekânla- rını ve yaşam biçimlerini sahiplenebildikleri tespit edilmiştir. Aksi durum- da, kente gelen kırsal birey “kentli kimliği”ne kavuşamamakta, kentler de “tanımsız”, “kimliksiz” ve “güvensiz” mekânlara dönüşmektedir. Böyle bir kent ortamı, göçle gelenleri kentlileştiremeyeceği gibi yerleşik kentlilerde de “kenti umursamama”, “kendini kentle bütünleyememe” ve “kente aidiyet duymama” gibi duygular yaratacak ve sonuçta “sahipsiz kentler” ortaya çıkaracaktır.²

Kimlik kavramı, bir kişinin ya da kavramın ayrımsanabilir karakteri ya da özelliği olarak tanımlanır. Yer kimliği ise, bir yerin diğer yerlerden ayrılarak okunabilmesini ya da insanlar için anlamlı hâle gelmesini sağlayan nitelikler bütünüdür. Kentsel kimlik sorgulandığında başlıca beklenti, kentin bir yer olarak kendine özgü karakter ve farklılıkları yansıtması, başka bir deyişle, özgün olmasıdır.³

Kentsel kimlik, ‘bir kenti diğer kentlerden ayıran özelliklerin ifadesi’ şek- linde tanımlanmaktadır. Bu özellikler ise kentin özgünlüğü konusunu gün- deme getirmektedir. Özgünlüğün ve kenti özgün kılan değerlerin bütünlüğü-

- 1 Süleyman Demirel Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, mervebuyuksahin90@gmail.com
- 2 K. Arapkirioğlu, “Kentli Kimliği ve Kentsel Siyasal Hareketler”, *Yerellik ve Politika*, Ed. A. Mengi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- 3 D. Oktay, “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”, *Kent Araştırmaları Dergisi*, Mayıs-2011, sayı: 3, s. 9.

nün korunması, kentsel kimlik açısından gözetilmesi gereken birincil hedef olarak ortaya çıkmaktadır.⁴

Kentler, sahip oldukları kimlik özellikleriyle tanımlanmakta ve bu değerlerle diğer kentlerden farklılaşmaktadırlar. Kentsel kimlik, kentsel çevrenin sahip olduğu niteliklerin soyut ya da zihinsel temsildir. Kimliği oluşturan pek çok özellik zaman içinde doğal şartlar ve bu şartları değiştirmeye çalışan insan davranışları yoluyla ortaya çıkar. Ancak uzun bir dönem içinde ve bir birikim şeklinde oluşmuş kentsel kimlik, her zaman bu niteliklerini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Kent kimliğinin sürekliliği geçmiş, günümüz ve gelecek olarak tanımlanabilecek üç zaman diliminde ele alınabilir. Bu üç zaman diliminin önemi, geçmişte kent belleğinde yer eden kimlik öğelerine, günümüzde geçmişten gelen kentsel kimliğe ne oranda sahip çıkıldığı ve gelecekte kentin “kime?” ve “ne?” ifade ediyor olacağıyla açıklanabilir.⁵

Kent kültürünün genel boyutu, bireyin sadece yaşadığı kentte değil, ülkenin ya da dünyanın herhangi bir kentinde göstermek durumunda olduğu tutum, davranış ve anlayış biçimlerini ifade eder. “Kentlilik” ya da “kentli kimliği” olarak da nitelenen bu özellik çerçevesinde bireyler; demokratik tutum, hoşgörülülük olma, farklılıkları doğal karşılama ve onların kendisini ifade etme özgürlüğü, kente ve çevreye duyarlılık ve barış gibi kavramlar bakımından benzer anlayış düzeylerinde bulunurlar.

BİR KİMLİĞE SAHİBİM, BİLİNÇ VE KÜLTÜRE DE

Kimlik konusu, son yılların bilimsel araştırmalarında sıklıkla sorgulanan bir kavramdır. Kimlik, bir nesnenin veya objenin diğerlerinden özgünlüğü, tekliği ve bireyselliğiyle ayrılması şeklinde tanımlanabilir. Kent kimliğinin, bir kenti diğer kentlerden ayırt etmeye, bir anlamda başkalaştırmaya yardımcı olan nitelikler ve kente özgü olduğu tartışma götürmeyen öğelerden oluştuğu söylenebilir.⁶

Kimlik, kenti özgün kılan ve bir zaman süreci içerisinde oluşan belirleyici unsurlardan oluşur. Bu unsurlar kentte yaşayan insanlar, yaşam tarzları ve kentin çevresiyle olan ilişkisidir. Kentin kimliği bir yere ait olma duygusuyla yakından ilişkilidir ve sadece aidiyet duyulan mekânlar orada yaşayan insanlar için anlam taşır. Kentsel dönüşümle değişen çevre ve kentin taşıdığı anlam, içinde yaşayan toplumun, dolayısıyla kent kimliğinin de değişmesine neden olur.⁷

4 https://www.academia.edu/7968879/KENTSEL_K%C4%B0ML%C4%B0K_VE_KENTSEL_PROJELER_BA%C4%9ELAMINDA_K%C4%B0ML%C4%B0KS%C4%B0ZLE%C5%9EME_SORUNU_%C4%B0STANBUL_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0?auto=download (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

5 G. Örer, *İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 34.

6 A. Yazar, *Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış*, s. 18.

7 <https://mimaritasarimveelestiri.wordpress.com/2016/04/05/kentsel-kimlik/erişim> 12.03.2017

Özer'e göre kimlik, birçok faktör tarafından etkilenebilen bir süreçken, Ilgın ve Hacıhasanoğlu'nun ifadesiyle bireysel kimlik, birlik veya tutarlılık duygusunu barındırır.⁸ Öte yandan kimlik, bireysel ya da kolektif olarak, kendilerinin ne olduğunu düşünen insanların kim olduğunu ve bunun kültürel olarak nasıl kurulduğunu ifade eder.⁹ Aynı şekilde Harvey'in ifadesiyle, herkes kendini başkalarından ayıran bir mekân işgal eder (bir beden, bir oda, bir ev, insanı biçimlendiren bir topluluk, bir ülke); kendimizi başkalarından nasıl ayırdığımız ise kimliğimizi belirler.¹⁰

Kentlilerin kentlerine sahip çıkabilmeleri için kenti algılamalarının doğru olması gerekmektedir. Kentleri "yalnızca kendisinden çıkar sağlanacak bir nesne olarak gören çevrelerin"¹¹ kente karşı hassas olmaları beklenemez. Bu anlayıştan korunmanın yolu da, kenti tanımak, kentle bütünleşmek ve kentli kimliğini kazanmaktan geçer.¹²

Kentler oluşturdukları kimlikleriyle anılmakta, bu kimlik kentlerin ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri açısından önemli güzergâhlar oluşturmaktadır. Kimliğin oluşması için yerel yönetimlerin kentin tüm kurum ve kuruluşlarıyla ekonomik, kültürel ve sosyal tüm aktörler ve potansiyellerini olabildiğince harekete geçirmek, bu sürece katmaktır. Bu hedeflere ulaşmada sadece sermayenin dinamikleri, devletin dinamikleriyle hareket etmek yeterli olamaz. Kentte var olan meslek odalarının yanı sıra toplumun örgütlü tüm kesimlerinin bu sürecin parçası olmaları için katılımı sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Kentin sanayisiyle, tarihiyle, turizmiyle, kültürüyle, ticaretiyle bütünsel olarak, toplumsal, ekonomik, fiziksel gereksinimine yönelik katılımcı planlama ve uygulama anlayışı esas alınmalıdır.¹³

Tablo 1: Kimliğin Öz Elemanları¹⁴

Kimliğin Öz Elemanları	
1. Sosyal Çevre Kimliği/Kültürel Kimlik	2. Fiziksel Çevre Kimliği
- Toplumsal Kültürel Kimlik	- Doğal Çevre Kimliği
- Tarihi Kültürel Kimlik	- Yapısal Çevre Kimliği - Kent Kimliği, - Konut Yerleşmeleri Kimliği,
- Kullanıcı/- Tasarımcı Kimliği	- Mekânsal Kimlik, - Konut Kimliği

8 C. Ilgın ve O. Hacıhasanoğlu, "Göç-Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi İçin Model: Berlin/Kreuzberg Örneği", *İTÜ Dergisi*, Cilt: 5, (Eylül 2006), Sayı: 2, s. 61.

9 P. Smith, *Kültürel Kuram*, Babil Yayınları, çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, İstanbul 2007, s. 323-324.

10 D. Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 2006, s. 337.

11 K. Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık, s. 14

12 M. Akif Çukurçayır, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınevi, Ankara 2000, s. 128.

13 "Çağdaş, Planlı, Sağlıklı, Güvenli Bir İzmir İçin Görüş ve Öneriler", *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu (8-9 Ocak 2009) Sonuç Bildirgesi*.

14 Yazar, *Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış*, s. 22.

Tablo 1'de de görüldüğü üzere Özer, kimliğin karakterlerine dört farklı içerikle yaklaşmaktadır. Yani kimlik; yerelin, mekânın, sosyal olanın ve anlamların bileşimini ve karşılıklı etkileşimini sergilemektedir. Şöyle ki:¹⁵

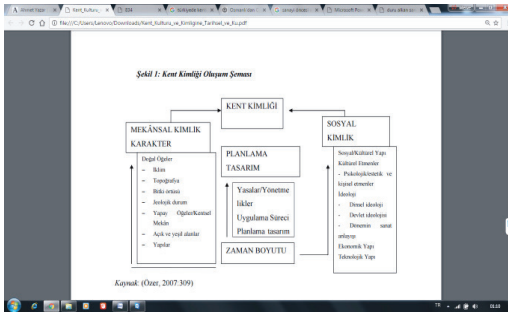
Yerelin karakteri; iklim, topoğrafya, jeolojik oluşum ve bitki örtüsünün oluşturduğu doğal çevre içerisindeki özelliklerdir.

Mekânın karakteri; dolu ve boşlukların oluşturduğu biçim, yapısal özellikler, simgesel etki, kullanılan malzemeler vb. açısından oluşturduğu biçim ve görüntüdür.

Sosyal karakter; insanlar arası ilişkiler ki bu noktada önceki başlıkla bağlantılı olarak arkadaşlık, komşuluk ilişkileri, duygusal mekân yaşantıları, hatıralara duyulan ihtiyacın karşılanabilirliği, biçimlendirme, oluşturma süreci ve kararlara katılma gibi etkenler mekâna duygusal bağları oluşturmaktadır.

Anlam; kimlik, geçmişin toplumsal yaşamlarının ve kültürlerinin günümüzde kentsel mekânda somutlaşmış ürünleridir. Bu zaman diliminde toplumların yaşam mekânlarına, yaşamları, mücadeleleri, acıları, sevinçleri, özellikleri ile yükledikleri anlamlar dizisidir.

Şekil 1: Kent Kimliği Oluşum Şeması¹⁶

Bir kentin kimliği, Tablo 1 ve Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi, doğal ve yapay çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, bu elemanların mekânsal öğeleri, tarihi, kültürel değerleri ve düzeyi, mimarisi, sosyal yapısı, coğrafyası, içinde yaşayan uygarlıkları, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, şu anda yaşayan insanları, ilk yerleşimden bugüne geçirdiği evreleri, topoğrafyası, bitki örtüsü, iklimi, jeopolitik konumu, Doğu veya Batı kenti oluşu, deniz ve kara yolu bağlantısı, başka kültürlerle olan açıklığı veya kapalılığı, ekonomik yapısı, barındırdığı canlı türleri, geçirdiği işgaller ve savaşlar, depremler, bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı vb. birçok etkenle değişebilmekte ve böylelikle kendine has özellikler kazanmaktadır.¹⁷

- 15 M. Nazım Özer, "Kentlerimizde Kimlik Arayışlarında Bir Yaklaşım Aracı Olarak Kimlik Çözümleme Rehberi", *Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2007, s. 312.
- 16 Yazar, *Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış*, s. 21.
- 17 Kadriye D. Topçu, "Kent Kimliği Üzerine Bir araştırma: Konya Örneği", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, (2011), Sayı: 2, s. 5.

Kent kimliği, somut ve somut olmayan ögeler olmak üzere iki tür öge grubundan oluşur. Bunlardan somut kimlik ögeleri, kentsel mekânı oluşturan görünür ögelerdir. Somut olmayan kimlik ögeleri ise mekânda her zaman doğrudan karşılığı bulunmayan ancak somut kimliğin şekillenmesinde etkisi bulunan, kentten sosyal, kültürel ve ekonomik yapısıdır.

Kentlilik en basit anlamda kente özgü ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel değerleri benimsemeyi, geçimi kente özgü işlerden sağlamayı, kente özgü tavır ve davranışları, sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemeyi kapsar. Bu aynı zamanda kent kimliğinin, bireyin toplumsal kimliği içerisinde erimesi, özümsemesi demektir.¹⁸

Kentlilik bilinci, kent yaşamı içinde ortaya çıkar ve kent kültürüne göre biçimlenir. Buradan hareketle kentlilik bilinci “bireylerin kente yaşadıklarını ve kentli olduklarını bilmeleri ve bundan dolayı kente özgü tutum ve davranışları benimseyerek, bunları uygulamaları gerektiğinin farkında olmaları” olarak tarif edilebilir. Başka bir ifadeyle kentlilik bilinci, kent kültürünü anlamak, kendini kente, kentten dinamiklerine ait ve güvende hissetmek, kentten oluşumlardan sorumluluk duymaktır.¹⁹

Kentlilik bilincinin kentli olma durumuna vurgu yapan noktası; kente ilişkin davranışların kent sakinleri tarafından sergilenmesini, kentli olmanın farkındalığını, kent ile birey arasında anlamlı ve güçlü bağlar kurabilmeleri, kendilerini yaşadıkları kentten bir parçası gibi hissetmeleri hâlini kapsar.²⁰

Kentlilik bilincinin oluşabilmesi içinse öncelikle bireyin fiziksel, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılayabildiği, sağlıklı ve yaşanabilir bir kentte yaşıyor olması ve kendini o kentten bir parçası olarak hissedebiliyor olması gerekmektedir. Ancak bu şekilde birey, yaşadığı kent ile ilgili olayların farkında ve bilincinde olabilmekte ve yerel yönetimlerin karar süreçlerinde etkili bir konuma gelebilmektedir.²¹

Kentlilik bilincinin gelişmesi için ortak bir kentte yaşamak yeterli bir özellik değildir. Bir şehirde yaşayan insanların yaşadıkları şehre karşı ait olma duygusu taşımaları ise o şehri korumaları, geliştirmeleri, şehrin imarı ve yönetimine katılmalarıyla mümkün olabilmektedir. İnsanlar kendilerinin içinde oldukları olguları daha kolay sahiplenmektedirler.²²

Bir şehrin gerçek sahibi o şehirde yaşayan, kentle bütünleşen ve kendisini kente ait hisseden kişilerdir. Kentlilik bilinci kavramıyla ifade edilmek

18 S. Kemal Kartal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*, Yurt Yayınları, Ankara 1983, s. 21.

19 *Kentleşme Şûrası*, 2009.

20 G. Birol, “Kentlilik Bilinci ve Balıkesir’den Yarım Asırlık Bir Örnek: Yeni Çarşı Deneyimi”, *Ege Mimarlık*, 2008/2, Sayı: 65, s. 28.

21 “Çağdaş, Planlı, Sağlıklı, Güvenli Bir İzmir İçin Görüş ve Öneriler”.

22 C. E. Ekinci ve H. Susmaz, “Sağlıklı Kentleşme Süreci Esasları”, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, Vol. 4 (2009), Nu. 1, s. 26.

istenen de kentte yaşayanların kentle bütünleşmesi, kendini kente ait hissetmesi ve dolayısıyla kente karşı sorumluluk duygusu taşımasıdır. Bir başka ifadeyle kentlilik bilinci, kentte yaşayanların var olan değişik kimliklerinin (Müslüman, esnaf, sanatkâr, Rizeli, Adanalı gibi) yanı sıra bir de içinde yaşadıkları şehirle özdeşleşebilen bir kimliğe sahip olmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle, İstanbul'da yaşayanların aslen ait oldukları memleket kimliklerinin yanında kendilerini İstanbullu olarak da tanımlayabilmeleri gerekmektedir.²³

Bazı yazarlar, kentlilik bilincinin tanımlanmasında ortak bir kentte sadece yaşamının yeterli olmadığını belirtmektedirler. İnsanlar, içinde yer aldıkları olguları daha kolay sahiplenmektedirler. Bu doğrultuda kentlilik bilinci, kentte yaşayanların var olan değişik kimliklerle birlikte içinde yaşadıkları kentle özdeşleşebilen bir kimliğe de sahip olmalarını anlatmaktadır.²⁴

Kentler sadece insanların bir arada yaşadığı fiziksel mekânlar değildir. Günlük hayatlarındaki davranış kalıpları, düşünce biçimleri, politik tercihleri, sosyal ilişkileri gibi kente özgü sosyal, siyasal ve kültürel özellikler olduğu gibi, fiziksel yapı da mimarisıyla, estetiğiyle, kente özgü hız ve ölçeğiyle ayrı özellikler taşır.²⁵

Kentlerde ortaya çıkan demokrasi düşüncesiyle özgürlüğün öncülleri de belirginleşmeye başlamıştır. Bu öncüllerden belki de ilki ve en önemlisi “kenti sahiplenme”dir. Kenti sahiplenme, tabii ki mülkiyet anlamını aşan bir soyutluğa dayalıdır ve bireyin kendini kentle özdeşleştirmesini, kentle var etmesini ifade eder. Bir “kente ait oluş”, doğal olarak o kente özgü bazı “davranış biçimleri” ve “bilinç oluşumu”nu gerektirmektedir. Kentte bir kültür inşasını olanaklı kılan bu niteliklere sahip birey, “kentli” olarak nitelenir.²⁶

Kent kültürü, esas olarak kentli kimliğini etkileyen olumlu ve olumsuz özelliklerin varlığıdır. Kent kimliğini etkileyen olumlu özellikler, uygarlaşma, uzmanlaşma, bilim ve sanatın gelişmesini teşvik eden toplumsal ortamlar, çoğulcu değerlerin yaygınlaşması ve hoşgörünün yerleşmesidir. Ayrıca kent ortamı, gelenek ve cemaati çözererek, özgürleşmeyi de getirir. Öte yandan özgürleşmenin bedeli olan yabancılaşma, artan suç oranı, çevre kirliliği, yoksulluk, toplumsal ve ahlaki sarsılma gibi kentsel sorunlar da kentli kimliğini etkileyen olumsuz sorunlardır.²⁷

Kentlerde yerleşik bir kent kültürü oluşturmanın ve kentlilik niteliklerini taşıyan bireylerin sayısını çoğaltmanın nihai amacı “kentsel yaşam kalitesi”ni artırmak, yani kentleri yaşanabilir mekânlara dönüştürmektir. Bilinçli kentli, kentte yaşamaktan kaynaklanan hakları ve sorumluluklarını bilir ve

23 E. Kaya, H. Şentürk ve O. Danış, *Modern Kent Yönetimi – I*, Okutan Yayınları, İstanbul 2008, s. 43.

24 M. Es, *Kent Üzerine Düşünceler*, Plato Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 49.

25 Kaya, *Kentleşme ve Kentleşme*, Okutan Yayınları, İstanbul 2007, s. 19.

26 A. Mutlu ve N. Yücel Batmaz, *Türkiye’de Kent Hakkı*, Orion Kitabevi, Ankara 2013, s. 35-36.

27 Arapkirioğlu, “Kentli Kimliği ve Kentsel Siyasal Hareketler”, s. 195.

bunların gereğini yerine getirir. Böyle bir birey, artık kendisini dışlayan her oluşumu fark eder, mücadele eder; sonuç alamadığı zaman ise durumu kanıksamak yerine rahatsızlık duyar ve bu rahatsızlığı çerçevesinde kamuoyu yaratmaya çalışır.²⁸

Kent kültürü önemli ölçüde sanayi toplumunun özellikleriyle yoğrulmuştur. Çünkü kentlerin bugünkü yapısına gelmesinde en önemli unsur sanayi devrimidir. Buna karşılık, ithal sanayi ile kalkınmaya çalışan ülkelerde sanayi kültürünün bir ögesi olmadığından, ne tam olarak sanayi toplumuna geçilebilmiş ne de yeni bir şehir kültürü üretilebilmiştir. Hele, ülkemizde olduğu gibi, kentlerin sanayileşme sonucu değil, tamamen ülkenin sosyoekonomik ve siyasal şartlarından kaynaklanan sağlıklı kent büyümelerinin olduğu yerlerde kentler, sanayi devriminin getirdiği kültürel özellikleri taşımaz.²⁹

Kent kültürü, kentlerin bünyesinde barındırdığı insanların birbiriyle ilişki ve etkileşimlerini bir ilişki örüntüsü içinde düzenleyen sistemin tutkallı olarak görülür. Toplumsal sınıf, etnik ve dinî farklılıkların ve farklı sosyal ve mesleki grupların oluşturduğu alt kültür değerlerini mozaik olarak bir arada tutan kent kültürü, çağdaş kent anlayışının ve işleyişinin ürünüdür.³⁰ Kent kültürünün, başlangıçtan beri o kentte ortaya çıkan tüm kültürleri kapsaması, onun birleştirici işlevinin kaynağıdır.³¹

Kent kültürünün genel ve özel olmak üzere iki boyutu vardır. Birincisi, genel (evrensel) olarak bir kent kültürüne; ikincisi ise belli bir kentin, kendi özelliklerine dayalı özel kültürüne gönderme yapar.³²

Her kentin kendine özgü yönleri ya da ayırıcı vasıfları ona belirli bir kimlik kazandırır. Her kentte mimari yapılar, kurumlar, yollar, kanalizasyon ve planlama gibi temel unsurlar vardır. Fakat gerek fiziki çevrenin gerekse bu unsurların örgütlenmesi ve yapılanması, her yerde aynı değildir. Söz gelimi geleneksel dönemlerde, genellikle şehrin merkezinde bir “tapınak” vardır. Şehir, bu tapınak etrafında kurulmuş ve şekillenmiştir. Burada tapınak bir simgedir. Bu simge, geleneksel toplumların Tanrı merkezli inanç ve toplum yapısını ifade eder.³³

- 28 A. Mutlu, “Gençlerde Kent Kültürünü Geliştirmek Üzerine”, https://www.academia.edu/30861783/GEN%C3%87LERDE_KENT_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9CN%C3%9C_GEL%C4%B0%C5%9ET%C4%BORMEK_%C3%9CZER%C4%B0NE (Erişim Tarihi: 12.03.2017)
- 29 M. Gölcük, *Kentleşme Sürecinde Akıncılık ve Komşuluk Kültürü (Afyonkarahisar Örneği)*, Yüksek Lisans tezi, Afyonkarahisar Kocetepe Üniversitesi SBE, Afyon 2007, s. 16-17.
- 30 E. Tatlıdil, “Kent ve Kentli Kimliği: İzmir Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, 9 (1) 2009, s. 319-336.
- 31 A. Mutlu ve Ö. Özyayın, *Metropol Kent Samsun'da Kentlilik Bilinci*, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Samsun, Aralık-2011, s. 13.
- 32 S. Geyik, *Kırdan Kente Göç Sonrası Kentlilik Bilinci (Mevlana Mahallesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2010.
- 33 Kaya, *Kentleşme ve Kentleşme*, s. 19.

SONUÇ

Kişilerin yaşadıkları mekânla ilişki kurmasındaki en önemli bağlayıcılar-
dan biri, aidiyet duyulacak 'yer'i diğerlerinden farklılaştıran özellikleridir. Bu
özellikler aynı zamanda mekânın kimliğini tanımlamaktadır. Aidiyet duyulan
mekânlar sahip oldukları kimlik özellikleri sayesinde orada yaşayanlar açı-
sından anlam kazanmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan kentsel kimlik
konusu bu açıdan önem arz etmektedir.³⁴

Kültür gibi çok boyutlu bir kavramla tarihsel ve toplumsal gerçekleri yo-
rumlamak hem zor hem de kolay. Hem pek çok noktadan olguları kavramak
ve anlamak kültür kavramıyla mümkün olabilmekte iken, açıklamakta zorlan-
ılan soyut toplumsal ürünleri kültür içerisine atarak o alandan kurtulmak
da bir o kadar mümkün görünmektedir. Ama her ikisine de uzak durarak
kültürün kente ilişkin boyutuyla kenti değiştiren, çelişkilerle kurgulayan,
zihninde ve elinde üreten insanın konumunu, kuşaklar arası duruşunu kav-
ramak en önemlisidir.³⁵

Günümüz kentleri, ortakyaşarlığı, aidiyeti, yerelliği ne kadar içinde bar-
ındırırsa barındırsın, kent insanının bu öznelikleri yaşam pratiği hâline
getirmesi ve toplumsal bellek sayesinde bir aktarım sürecinin var olması
gerekmektedir. Kenti, toplumsal niteliği ağır basan bir eko-topluluk olarak
düşündüğümüzde, kentte yaşayan bireyin bütün yönleriyle kente has olan-
la her daim harmanlanması ve kente duyulan aidiyetle mayalanması, kent
içinde kentin metalaştırılmış değerleri üzerindeki mevcut güç çatışmalarının
sönükleşmesini, böylece kent insanının kente duyduğu aidiyet noktalarının
sarsılmamasını sağlayacaktır.³⁶

Kent kültürü ve kentlilik bilinciyle ilgili sorunlar, özellikle bir kente dı-
şarıdan gelenlerin o kente uyum sağlamaları ve kentte yaşam alışkanlık-
larını kazanmalarıyla ilgili sorunları ifade eder. Kırdan gelip kentli olmayı
içselleştirememiş bireylerin yaşadığı bir kentsel ortamda, sosyokültürel ve
sosyopsikolojik uyumsuzluklar kültürel boşluğa ve yabancılaşmaya neden
olmaktadır. Yabancılaşma ise şiddet, suç ve mafya gibi çok önemli toplumsal
sorunlara yol açmaktadır. Yabancılaşmanın artışı, sorumluluk almaktan
kaçınma ve aidiyetsizlik gibi nedenlerle kentler, uzlaşmanın yok olduğu, hu-
zursuzluğun arttığı, can ve mal kayıplarının yaşandığı ve ortak yaşamın
zorlaştığı mekânlara dönüşmektedir. Bunun dışında kent kültürü ve kentli-
lik bilinci gelişmemiş bireylerin yoğun olduğu kentlerde, trafikte hoşgörüsüz-
lük, kentsel mobilyalara zarar verme, çevreyi kirletme ve çevre sorunlarına

34 M. Erdem Eryazıcıoğlu ve İ. Markoç, Kentsel Kimlik ve Kentsel Projeler Bağlamında Kimliksizleşme Sorunu, İstanbul Örneği, https://www.academia.edu/7968879/KENTSEL_K%C4%B0ML%C4%B0K_VE_KENTSEL_PROJELER_BA%C4%9ELAMINDA_K%C4%B0ML%C4%B0KS%C4%B0ZLE%C5%9EME_SORUNU_%C4%B0STANBUL_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0 (Erişim Tarihi: 12.03.2017).

35 Yazar, *Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış*, s. 27.

36 Yazar, *Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış*, s. 27.

yol açma, kaba ve nezaketsiz davranışlar, vergi vermeme, kanun yerine kaba kuvvete başvurma vd. gibi olumsuz durumlar sıklıkla gözlemlenebilmektedir. Kentlerde ortaya çıkan bu tür sosyal ve kültürel sorunlar, topyekûn tüm kent yaşamını ve ekonomi, turizm gibi sektörleri olumsuz etkileyerek gelişme potansiyelini engellemektedir.³⁷

Kent kültürü ve kentlilik bilincine yönelik doğrudan ve kapsamlı tespitler ise IX. Kalkınma Planı'nda (2007-2013) yer almıştır. Bu planın "Kültürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogun Güçlendirilmesi" başlığı altında "yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunları terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma uyum ve aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK'larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunmaktadır,"³⁸ denilmektedir. IX. Kalkınma Planı Yerleşme-Şehirleşme ÖİK Raporu'nda ise kentleşme-yerleşme vizyonu ve geleceğe dönük stratejileri içinde kent kültürüne özel önem verilmiştir.³⁹

Türkiye'de kent kültürü oluşturma konusuna verilen önemin bir başka göstergesi de Bayındırlık ve İskân Bakanlığının 2009 yılında Kentleşme Şûrası düzenlemesi ve bu Şûra'da kentle ilgili pek çok konunun⁴⁰ yanı sıra "kentlilik bilinci, kültür ve eğitim" konusunda bir rapor hazırlanmış olmasıdır. Söz konusu Rapor'da mevcut durum değerlendirmesi "Kent Odaklı Uluslararası ve Ulusal Deneyimler" başlığıyla yapılırken, "Kent Kültürü ve Eğitim" alt başlığında şunlara yer verilmektedir:⁴¹ "Göç", "Kent Kültürü, Eğitim-Kültür Politikaları", "Kentsel Kimlik ve Aidiyet", "Kültürel Çeşitlilik", "Kentsel Mekân" ve "Kente Karşı Sorumluluk". Görüldüğü üzere hâlihazırda Türkiye'nin kentleşme sürecinde kent kültürü ve kentlilik bilinci, ulusal plan ve politikalarda açıkça yer almaya başlamıştır.

37 A. Mutlu, "Türkiye'de Kent Kültürü Algısı ve Kentsel Kültür Politikaları", https://www.academia.edu/30861417/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DE_KENT_K%C3%9CLT%C3%9CR-%C3%9C_ALGISI_VE_KENTSEL_K%C3%9CLT%C3%9CR_POL%C4%B0T%C4%B0KALARI, erişim 12.03.2017

38 *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yerleşme-Şehirleşme ÖİK Raporu*, DPT Yayını, Ankara 2005.

39 *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yerleşme-Şehirleşme ÖİK Raporu*.

40 *Kentleşme Şûrası 2009, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yayını, Ankara 2009.

41 *Kentleşme Şûrası 2009, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*.

KAYNAKÇA

- Arapkirlioğlu, K., "Kentli Kimliği ve Kentsel Siyasal Hareketler", *Yerellik ve Politika*, ed. A. Mengi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Birol, G., "Kentlilik Bilinci ve Balıkesir'den Yarım Asırlık Bir Örnek: Yeni Çarşı Deneyimi", *Ege Mimarlık*, 2008/2, Sayı: 65, s. 28-31.
- Bumin, K., *Demokrasi Arayışında Kent*, İz Yayıncılık.
- Çukurçayır, M. Akif, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınevi, Ankara 2000.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Yerleşme-Şehirleşme ÖİK Raporu*, DPT Yayını, Ankara 2005.
- Ekinci, C. ve Susmaz, H., *Sağlıklı Kentleşme Süreci Esasları*, *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, Vol. 4 (2009), Nu. 1, s. 21-34.
- Eryazıoğlu, M. Erdem ve Markoç, İ., "Kentsel Kimlik ve Kentsel Projeler Bağlamında Kimliksizleşme Sorunu, İstanbul Örneği", https://www.academia.edu/7968879/KENTSEL_K%C4%B0ML%C4%B0K_VE_KENTSEL_PROJELER_BA%C4%9ELAMINDA_K%C4%B0ML%C4%B0KS%C4%B0ZLE%C5%9EME_SORUNU_%C4%B0STANBUL_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0, (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- Es, M., *Kent Üzerine Düşünceler*, Plato Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Geyik, S., *Kırdan Kente Göç Sonrası Kentlilik Bilinci (Mevlana Mahallesi Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2010.
- Gölcük, M., *Kentleşme Sürecinde Akrabalık ve Komşuluk Kültürü (Afyonkarahisar Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocetepe Üniversitesi SBE, Afyon 2007.
- Harvey, D., *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 2006
- Ilgın, C. ve Hacıhasanoğlu, O., "Göç-Aidiyet İlişkisinin Belirlenmesi İçin Model: Berlin/Kreuzberg Örneği", *İTÜ Dergisi*, Cilt: 5 (Eylül 2006), Sayı: 2, s. 59-70.
- Kartal, S. Kemal, *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme*, Yurt Yayınları, Ankara 1983.
- Kaya, E., Şentürk, H. ve Danış, O., *Modern Kent Yönetimi - I*, Okutan Yayınları, İstanbul 2008.
- Kaya, E., *Kentleşme ve Kentleşme*, Okutan Yayınları, İstanbul 2007.
- Kentleşme Şurası 2009, Kentlilik Bilinci, Kültür ve Eğitim Komisyonu Raporu*, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Yayını, Ankara 2009.
- Mutlu, A., Özaydın, Ö., *Metropol Kent Samsun'da Kentlilik Bilinci*, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Samsun 2011.
- Mutlu, A., Yücel Batmaz, N., *Türkiye'de Kent Hakkı*, Orion Kitabevi, Ankara 2013.
- Mutlu, A., "Türkiye'de Kent Kültürü Algısı ve Kentsel Kültür Politikaları" https://www.academia.edu/30861417/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DE_KENT_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9C_ALGISI_VE_KENTSEL_K%C3%9CLT%C3%9CR_POL%C4%B0T%C4%B0KALARI (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- Mutlu, A., "Gençlerde Kent Kültürünü Geliştirmek Üzerine" https://www.academia.edu/30861783/GEN%C3%87LERDE_KENT_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9CN%C3%9C_GEL%C4%B0C%C5%9ET%C4%B0RMEK_%C3%9CZER%C4%B0NE (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- Oktay, D., "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", *Kent Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 3, s. 8-19.
- Örer, G., *İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Özer, M. Nazım, "Kentlerimizde Kimlik Arayışlarında Bir Yaklaşım Aracı Olarak Kimlik Çözümleme Rehberi", *Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara 2007.

- Smith, P., *Kültürel Kuram*, çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul 2007.
- TMMOB İzmir Kent Sempozyumu (8-9 Ocak 2009) Sonuç Bildirgesi*, "Çağdaş, Planlı, Sağlıklı, Güvenli Bir İzmir İçin Görüş ve Öneriler".
- Topçu, Kadriye D., "Kent Kimliği Üzerine Bir araştırma: Konya Örneği," *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:2, Yıl:2011, s. 1048-1072.
- Tatlıdil, E., "Kent ve Kentli Kimliği; İzmir Örneği", *Ege Akademik Bakış*, 9 (1) 2009, s. 319-336
- Yazar, A., "Kent Kültürü ve Tarihine Tarihsel ve Kuramsal Bakış", https://www.academia.edu/16502494/Kent_K%C3%BClt%C3%BCr%C3%BC_ve_Kimli%C4%9Fine_Tarihsel_ve_Kuramsal_Bak%C4%B1%C5%9F (Erişim Tarihi: 12.03.2017).
- <https://mimaritasarimvelestiri.wordpress.com/2016/04/05/kentsel-kimlik/>(Erişim Tarihi: 12.03.2017).

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE OKUL ÖNCESİ EĞİTİM UYGULAMALARININ BİLİŞSEL GELİŞİM ALANINDA GEREKLİLİĞİ

Hacer Merve ÇAKMAK¹

GİRİŞ ve AÇIKLAMA

Tanımlanacak kavramlar: Eğitim; Erken çocukluk dönemi; Okul öncesi eğitim; Öğrenme

Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır. Başka bir tanıma göre eğitim, bireyin toplumsal yeteneğinin en elverişli düzeyde kişisel gelişmesinin elde edilmesi için seçilmiş ve denetimli bir çevreyi (özellikle okulu) içine alan toplumsal bir süreçtir.² Bir eğitimcimiz de eğitimi, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istendik değişim meydana getirme sürecidir, biçiminde tanımlıyor.³ Bu tanımlamaları gözden geçirdiğimiz zaman eğitimin, kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu esas alan, onu yetiştiren yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olduğunu anlarız.⁴

Eğitim, mevcut toplumsal ve kültürel değerlerin genç kuşaklara aktarıldığı bir süreç, zihinsel gelişim, kişilik geliştirme, mesleki yetiştirme, bireyleri teknolojik becerilerle donatma ve toplumsal-siyasal sistemi sürdürme çabası olarak tanımlanabilir.⁵ Durkheim'a göre eğitim, temel toplumsal kurumlardan birisidir. Temel kurumlar, toplumsal uyumu ve birliği geliştirir ve korur. Eğitim de bunlardan biridir. Eğitimin özel işlevi (görevi), genç kuşağın metodik olarak toplumsallaşmasıdır. Bununla ifade edilen ise çocuğa muayyen değerler ve muayyen entelektüel ve fiziksel beceriler kazandırmaktır. Bu becerileri bireyden hem siyasal toplumsal hem de özel çevresi ister. Toplumun hayatta kalması ve uyum ancak bu yoldan sağlanır. Mill, Kant, Herbart ve Spencer gibi düşünürlerin eğitimin amacının bireyin yeteneklerini en yüksek olgunluk derecesine çıkarmak olduğu ve bireyi temel alma görüşlerine karşılık Durkheim, eğitimin genç kuşağın toplumsallaştırılması olduğunu belirtir.⁶ Yapılan tanımlar göz önünde bulundurularak kısaca tanımlayacak

1 Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mervecakmak1907@gmail.com

2 Carter V. Good, *Dictionary of Education*, New York 1946, s. 145.

3 Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1973, s. 12.

4 Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 150.

5 Ahmet Eskicumalı, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 134

6 E. Durkheim, *Education and Sociology*, USA 1956, s. 26 E. Durkheim, *Moral Education-A Study in the Theory And Application of th Sociology of Education*, Free Press, USA 1961, s. 15

olursak; eğitim, doğumdan başlayarak yaşamın son ânına dek süren sürekli ve kesintisiz bir süreçtir.

“Eğitimin bir tanımı olduğu gibi, bir de amacı vardır. O hâlde belirtilen tanımın uygulanmasıyla, her yaştaki insanın bedensel, ruhsal, bilişsel ve duygusal açılardan gelişmesi, yetişmesi, olgunlaşması, olumlu ve yararlı davranışlar kazanması, kişilik kazanması; kendisine, ailesine, ülkesine, ulusuna, devletine, bayrağına bağlı ve saygılı; çalışkan, başarılı ve tüm insanlığa olumlu ve yararlı bir yaklaşım içinde olan bireyler yetiştirmek eğitimin amacı ve gereğidir.”⁷

Erken çocukluk dönemi ise 0-72 aylık süreçte, çocuğun tüm gelişim alanlarının desteklenmesine ihtiyaç duyduğu dönemdir.

14. Milli Eğitim Şûrâsı'nda Okul Öncesi Eğitimi, “0-72 ay grubundaki çocukların gelişim düzeylerine ve bireysel özelliklerine uygun, zengin uyarıcı ve çevre imkânları sağlayan, onların bedensel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönden gelişmelerini destekleyen, onları toplumun kültürel değerleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren ve ilköğretime hazırlayan, temel eğitim bütünlüğü içerisinde yer alan bir eğitim süreci” olarak tanımlanmıştır.⁸ Okul öncesi eğitimin genel ve temel amacı; 0-6 yaş çocuklarının, bilim ve gerçeklerin ışığında bakım, barınma ve korunmalarına çalışmak; bedensel, ruhsal, bilişsel ve toplumsal gelişimlerini sağlamak; sağlık ve beslenmeleri konusunda her türlü önlemi almak ve bu konulardaki etkinlikleri planlı, programlı, sürekli ve sistemli olarak sürdürmek ve okula hazırlanmalarını sağlamaktır.⁹ Okul öncesi eğitim: Çocuğun doğumu itibarıyla 6 yaşına kadar olan zaman dilimi içinde (0-72 ay); Çocuğun tüm gelişim alanlarını desteklemeye yönelik; Gelişimsel özelliklerine ve bireysel farklılıklarına uygun; Mevcut potansiyelini ortaya çıkarmasını, geliştirmesini ve kendini ifade etmesini amaçlayan; İlköğretimin gerektirdiği bilişsel ve duygusal-sosyal yeterliliklere ulaşmasını sağlayan; Çocuğun bulunduğu toplumun kültürel değerlerini tanımasını, benimsemesini ve topluma uyumunu gözeten; Tüm bunlar için uygun ve uyarıcı bir çevre olanağı sunan; Bir okul öncesi eğitim kurumunda, ailede ya da alternatif programlarla verilen sistemli ve planlı bir eğitim süreci olarak tanımlanabilir.¹⁰ Yapılan “Okul Öncesi Eğitim” tanımlarından yola çıkarak okul öncesi eğitimi kısaca, çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan, çocukların yetişkinlik dönemlerinde önemli bir rol oynayan motor, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinin büyük öl-

7 Fahrettin Tos, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 93

8 “Okul Öncesi Eğitim Komisyon Raporu”, *Milli Eğitim Bakanlığı On Dördüncü Milli Eğitim Şûrâsı*, MEB Yayınları, Ankara 1993, s. 2

9 Tos, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, s. 95

10 Nalan Kuru Turaşlı, “Okul Öncesi Eğitimin Tanım, Kapsam ve Önemi”, Gelengür Haktanır (ed.), *Okul Öncesi Eğitime Giriş* içinde, Anı Yayıncılık, Ankara 2015; Fikret Gülaçtı, “Türkiye’de ve Dünyada Erken Çocukluk ve Okul Öncesi Eğitimi”, Songül Tümkaya ve Fikret Gülaçtı (ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2014,

çüde tamamlandı, çocuğun formal ve informal ortamlarda aldığı eğitimle kişiliğinin şekillendiği gelişim ve eğitim sürecidir, şeklinde tanımlayabiliriz.

Öğrenme kavramını bilişsel öğrenme açısından tanımlamak gerekirse, öğrenme, bireyin geçirdiği yaşantılar sonucu, bilgiyi işleme sürecinde meydana gelen değişikliklerdir. Ya da diğer deyişle; bilişsel öğrenme, geçirilen yaşantılar sonucu olayların anlamlarında meydana gelen değişimdir.¹¹

Bütün çocuklarda öğrenme arzusu vardır. Öğretme sürecindeki istikrar ancak çocuğun içten güdülenmiş olmasıyla ortaya çıkar. İçten güdülenme ise merak yoluyla ortaya çıkar. Bruner, insanın merak güdüsüyle dünyaya geldiğini ileri sürer. Ona göre, insan yaşamak için bu güdüye muhtaçtır. Çocuklar çok meraklıdır ve aynı etkinliği uzun süre yapamazlar. Merak onları, konu ve etkinlik değiştirmeye yöneltir. Bu nedenle, okullarda bu duygudan yararlanmak ve merak güdüsünü kontrol altında tutmak gerekir. Çocuğun anlama ve keşfetme merakını giderme isteği yönlendirilmeli ve desteklenmelidir.¹² Meraktan sonra çocuğu öğrenmeye hazırlayan ikinci güdü, başarıma isteğidir. Çocuklar kendilerinin başarılı ve yeterli oldukları alanlara daha çok ilgi duyarlar. Bu nedenle de, onların bu duygularını harekete geçirecek etkinlikler oluşturulmalı ve bundan yararlanılmalıdır.¹³ Bu kurama göre, çocuklar öğrenme isteğiyle doğdukları için, öğrenmenin gerçekleşmesinin yolu da içten güdülemektir. Dıştan güdülenme sürekliliği olmayan bir eylem olduğu için, geçici-kısa süreli başarılar elde edilmesini sağlayabilir; fakat uzun vadede destekleyici bir boyut oluşturamaz. Bruner'a göre, öğrenme başarısını destekleyen önemli etmenlerden biri de pekiştirme-dir. Başarının ortaya çıkışıyla birlikte verilecek doğru bir pekiştirme, başarıma isteğinin artmasını sağlayarak bireyin içten güdülenmesine destek olacaktır. Ausubel'e göre, birey çevresinden kendisine sunulanları alarak öğrenir. İlkeler, kavramlar ve düşünceler insana sunulur ve gene insanlar tarafından alınarak öğrenilir. Bu sunular ne kadar iyi düzenlenmiş ve sunular ne kadar iyi vurgulanmışsa, öğrenme de kalıcı olacak demektir.¹⁴

Bilişsel alanın önemli bir temsilcisi olan Robert Gagne, öğrenme-öğretme süreçleri sonunda bireyin beş temel davranış kazandığını belirtmektedir. Sözel beceriler, bilişsel beceriler, bilişsel stratejiler, tutumlar, motor beceriler. Problem çözme, kuralları öğrenme, kavramları betimleme, kavramları öğrenme ve ayırt etme bilişsel becerileri kapsamaktadır. Bu becerilerin gerekli öğrenme koşulları; bilgileri ayırt edici özellikleriyle parçalara ayırabilme, çocuğun zihinsel kapasitesine uygun olarak parçaları işleme, ön öğrenme-

11 *Psychologic Characterization Of The Elite Distance Runner* William P. Morgan, Michael L. Pollock October 1977, Blackwell Publishing Ltd NewYork, s.101

12 *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Prof. Dr. Nurettin FİDAN, Alkım Kitapçılık Yayıncılık, 1985Ankara, s.103.

13 (The Process of Education-1961) President and Fellows of Harvard College, Harvard University Press, January, p.34-35

14 Şenay Yapıcı-Mehmet Yapıcı, 2005; Kazancı, 1989, s. 47

nin etkin olarak kullanımı (daha önce öğrenilenlerin sonra öğrenilecek olanı uyarması), beceriyi meydana getirecek olan parçaları sözel olarak sıralama şeklinde özetlenebilir. Öğrenme, düşünme, hissetme ve problemlere yeni çözümler bulma bilişsel stratejileri kapsamaktadır. Bu becerilerin gerekli öğrenme koşulları; kurulacak olan stratejiyi gösterme ya da tarif etme, stratejiyi uygulamaya aktarmak için çeşitli ortamlar yaratma, bir olayın yaratıcılığını veya stratejinin orijinalliğini ya da yapılan araştırmanın sonuçlarını ortaya çıkarmak için geri bildirimde bulunma şeklinde özetlenebilir.¹⁵ Çocuklarının temel öğrenme gelişmelerinin ve bilgi edinmelerinin en elverişli zamanının ilkokula başlamadan önceki 5-6 yaşlarında gerçekleştiği psikologlarca belirtilmektedir. Bu bakımdan anaokulları bu yaş çocuklarının zihin etkinliklerinden olan bellek, dikkat, muhakeme, öğrenme gibi yeteneklerinin geliştirilmesi için görsel ve işitsel rolü olan araç ve gereçlerin geliştirilmesi için görsel ve işitsel rolü olan araç ve gereçleri kullanarak ve kullandırarak bu alandaki gelişmelerini sağlamalıdır.¹⁶

Özetleyecek olursak yeni doğan bir çocuğun beden, ruh ve zihinsel açıdan en hızlı gelişme yaşları okul öncesi dönemlerine rastlamaktadır. Bu nedendir ki bu yaş ve çağ çocuklarının eğitsel ve bilimsel nitelikte bir mekân içinde, yetenekli, uzman öğretmen, yönetici, denetici, bakıcıların denetim ve gözetiminde, etkili ve sistemli plan ve programlar uygulayarak barınma, korunma, yetiştirme, gelişme ve olgunlaşmalarını sağlamak ve okul yaşamına sorunsuz hazırlamak gerekmektedir. Bu sebepten çocuğun sorunsuz bir şekilde gelişimini sürdürmesi açısından okul öncesi eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır.

Tarihin genel seyrine bakıldığında “anaokulu” kavramı, antik medeniyetler döneminden itibaren ele alınmış, bilim insanları bu konu üzerinde durmuş, ancak geniş anlamda uygulama alanı bulamamıştır. Bununla beraber MÖ 4. yüzyılda küçük çocuklar için eğitimin gereğine dair yazılmış eserler bulunmaktadır ve bu eserlerden en önemlisi Platon’un *Protagoras* adlı kitabıdır. *Protagoras*, küçük çocukların yetiştirilmesiyle ilgili birçok esasa doludur.¹⁷ Bu alanda ilk uygulamalar İngiltere ve Amerika’da 16. yüzyılda başlatılmıştır. Kadınların kendi evlerinde açtıkları ve küçük okullar (*dame school*) olarak adlandırılan bu okullar, en eski anaokulu örneklerini oluşturmuşlardır. Ardından bu uygulamaları takiben Maria Montessori (1870-1952) öne çıkar. İtalya’nın ilk kadın tıp doktoru, pedagog ve antropoloji profesörü olan Maria Montessori, kendi kuramını ve felsefesini kendisi uygulayan ve başarıya ulaşan bir eğitimcidir. Onun felsefesinin temel özelliği, “geniş ölçekli bireysel inisiyatif ve kendini yönlendirmedir.” Eğitim planının anahtarı

15 Educational Psychology by Anita E. Woolfolk (1993, Hardcover, Teacher’s Edition of Textbook) Publisher: Allyn & Bacon, Incorporated s.11; *Eğitim Psikolojisi Kuram Ve İlkelerden Uygulamaya Doç. Dr. Osman Kazancı*, Kazancı Kitap Ticaret Aş Mart,1989, Ankara, s.98; Sprinthall, Norman A., and Richard C. Sprinthall. Educational Psychology: A Developmental Approach. New York: McGraw-Hill Pub. Co, 1990., s.23

16 Tos, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, s. 128

17 Fikret Gülaçtı, *Erken Çocukluk Eğitimi*, s. 49-50

kendini eğitmektir. Öğretmen özel 'eğitimci aygıtları' sağlar. Ne yapacağını gösterir ve çekilir. Çocuğu aygıtla baş başa bırakır. Aygıtlar; bilinç, duyuların algılanması, iç uyaranların algılanması, düşünme, motor kontrol, bellek becerilerini kazandıracak özelliktedir. Onun sisteminde biyolojik ve bilişsel gelişmeler birbirine bağlıdır.¹⁸ Maria Montessori'nin eğitim sisteminde iç disiplin söz konusudur. Kişiliğin oluşumunda son derece önemlidir. Kişilik; kalıtım ve çevrenin biçimlendirdiği bir gerçekliktir.¹⁹ Sigmund Freud kişiliğin gelişmesini çocuğun ilk beş yılıyla sınırlamıştır.²⁰ Freud'a göre kişilik, üç bölümden meydana gelir: "İd", "Ego" ve "Süperego". İd, kişiliğin en ilkel kısmıdır, hemen tatmin olmayı ister. Freud; İd'i denetleyen ve bilinç dışı kılan yapıya Ego demiştir. Ego, kişiliğin gerçekçi yürütme organıdır. Egonun görevi, kendi içinde ve dışında uyum sağlamaktır.²¹ Brenner'e göre²² Ego'nun 12 temel işlevi vardır: Bilinç, duyuların algılanması, iç uyaranların algılanması, düşünme, motor kontrol, bellek, konuşma, savunma mekanizmaları, dürtü kontrolü, bütünlük ve uyumluluk, gerçeğin değerlendirilmesi ve gerileme.²³

Tekrar edecek olursak, 0-6 yaş arası çocuğun gelişiminin hızla yönlendiği kritik yıllardır. Bu yıllarda temeli atılan beden sağlığı ve kişilik yapısının, ileri yaşlarda olumlu yönde gelişme şansı yüksektir. Uzun yıllara dayalı araştırmalarla, çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının yetişkinlikte, bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiği gözlenmiştir.²⁴

Örneğin; üç yaşındaki bir çocuk için en önemli varlık, yalnız kendisidir. Her şeyi kendisine göre değerlendirir. Sürekli kendisinden söz eder. Gerçekle hayali birbirine karıştırır ve canlı, cansız varlıkları ayırt edemez. Eşyaların da kendisi gibi hareket ettiğini sanır. Eşya ve hayvanlarla konuşmaya çalışır. Neler yaptığını da söylemeye çalışır. Dördüncü yaştan altıncı yaşın sonuna kadar olan gelişmeler: Bu çağın başında çocuk bir hayal âleminde yaşar. Erkek çocuk oyuncak ayısına, kız çocuk bebeğine yakınlık gösterir. Hayali arkadaşlar ve arkadaşlıklar icat eder. Bir süre sonra her şeyin kendi etrafında dönmediğini anlamaya başlar. Her şeyin en iyisini elde edemeyeceğini, oyunlarda en iyi rolü alamayacağını anlamaya başlar. Eşya ve oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaşmaya çalışır. Arkadaşlarıyla daha iyi geçinmeye ve daha az kavga etmeye başlar. Dilin ne kadar güçlü bir sosyal ilişki aracı olduğu bilinmektedir. Anlamayı ve dinlemeyi sürdürdükçe dilin gelişmesi de devam

18 *Ana Britannica (Genel Kültür Ansiklopedisi)*, XVI. 210; XI. 525.

19 Yapıcı ve Yapıcı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s. 35

20 *Ana Britannica*, XVI. 210; XI. 525.

21 *Kişilik Kuramları Ders Kitabı* Prof.dr Gülgün Yanbastı Yayınevi: EGE ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ, 1990, İzmir s.77.

22 O. C. Brenner, Joseph Tomkiewicz, *Personnel Psychology, Job Orientation Of Black And White College Graduates In Business*, Blackwell Publishing Ltd., March 1982, s.91

23 Yapıcı ve Yapıcı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s. 37

24 Jerome Kagan, Paul Henry Mussen, John Janeway Conger, *Child Development and Personality*, Evanston and London, Harper International Edition, New York 1963, s. 28

eder.²⁵

Dil gelişimi konusunda araştırmalarıyla bilinen Vygotsky, dilin düşünce ile paralel geliştiğini vurgulamaktadır. Bilişsel gelişimin farklı olduğu düşüncesine katılmayan Vygotsky, dil eğitimi ile öğreniminin kişinin bilişsel düşünme yeteneğine etki ettiğini belirtmektedir. Bilişsel gelişim ve genetik epistemoloji alanında önemli çalışmalar yapmış olan Jean Piaget, çocukta düşünce ve dil gelişiminin süreklilik içinde değil de, evrelerden geçerek oluştuğunu ve birey çevre ilişkilerinde etkin bir şekilde yapılandığını savunmuştur. Genel olarak, temel dil becerilerinin 5-6 yaşlarına kadar kazanıldığı kabul edilmektedir.²⁶ Vygotsky'e göre çocuğun bilişsel gelişimi çocuğun içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortamdan etkilenir. En önemlisi akranlar ve yetişkinlerin yaptıkları veya çocuğa öğrettikleri çocuğun bilişsel gelişimini etkiler.²⁷

Çocuklar için 3-6 yaş dönemi merak ve girişim dönemidir. Davranış olarak atılgan ve girişken olan çocuğun davranışlarından ve girişimlerinden dolayı eleştirilmesi, korkutulması girişim gücünün kaybedilmesine neden olmaktadır. Bunların sonucu olarak çocuk kendini değersiz görmeye, güvensiz bir benlik geliştirmeye başlamaktadır. Anne-babanın ilgisi sonucunda çocuklar olumlu bir benlik yapısına sahip olurlar. Araştırma sonuçlarına bakılacak olursa benlik saygıları yüksek olan çocukların kendilerine güven duydukları, başarmaya karşı istekli oldukları, zorluklara karşı dirençli ve iyimser tavır geliştirdikleri görülmektedir. Ayrıca bu çocuklar kendilerini saygı duyulan ve kabul edilmeye değer bulunan bireyler olarak görmektedirler.²⁸ Bir diğer güdü başkalarıyla birlikte olma güdüsüdür.²⁹ Bu sosyal güdü çocukların bir arada bulunma ve projeler, etkinlikler geliştirmesine olanak verir. Sosyal güdüyü harekete geçirmenin yolu, çocukların birbirine benzer etkinliklere ilgi duymalarının belirlenmesi ve bu tür çocukların bir araya getirilmesiyle sağlanmalıdır. Aynı ilgiye sahip olmayan çocuklar bir araya getirildiğinde, hem sosyal güdü zayıflayabilir hem de çocuk etkinliği başarmada gönülsüzlük duyabilir.³⁰ Fan ve Chen, çocuğun tüm yaşamı boyunca sosyal ve duygusal yönden uyumlu bir birey olmasının aynı zamanda akademik ve bilişsel gelişiminin, çocukluk çağı boyunca yakaladığı sosyal becerileri güçlendirecek fırsatlarla yakın ilişkisi olduğunu, buradan hareketle bu fırsatı yakalayama-

25 Tos, *Çocuğun Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim*, s. 39

26 Kazım Biber, "Okul Öncesi Eğitimin Tanımı, Kapsamı, Önemi ve Temel İlkeleri", Songül Tümkaya ve Fikret Gülaçtı (ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s. 25-74), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 59

27 Aysun Gürol, "Okul Öncesi Eğitime Temel Olan Görüşler", Songül Tümkaya ve Fikret Gülaçtı (ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s. 92-105), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2014, s. 97

28 Türker Sezer, "Okul Öncesi Çocuğunun Temel Özellikleri ve Gereksinimleri", Songül Tümkaya ve Fikret Gülaçtı (ed.), *Erken Çocukluk Eğitimi* içinde (s. 207-250), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2014, s. 220

29 Sprinthall, Norman A., and Richard C. Sprinthall. *Educational Psychology: A Developmental Approach*. New York: McGraw-Hill Pub. Co, 1990., s.28

30 Yapıcı ve Yapıcı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, s. 151

yan okul öncesi çocukların ilköğretimde ve yetişkinlikte yüksek risk altında bulduklarını belirtmektedirler.³¹ Fenomenolojik kuramın öncüsü Carl Rogers'a göre, insana ve onun yeteneklerine önem verilmelidir. Sorunların birey tarafından yaratıldığına, dolayısıyla bir "danışan" yardımıyla yine birey tarafından çözüleceğine inanılmakta, uyumsuzluğun temelinde duygusal sorunların bulunduğu, bunları anlayabilen bireyin çelişkileri çözebileceği savunulmaktadır.³² Rogers, kendini gerçekleştiren insanın dört temel özelliği olduğunu ileri sürer: 1) Yaşantılara açık olma: Uyarıcıları çarpıtmadan, rahatça algılama, duygularının farkında olma, onları bastırmama. 2) Varoluşsal bir yaşam sürme: İlke ve kurallara sıkı sıkıya bağlanmaksızın yaşamın her ânını tam olarak yaşayabilme. 3) Organizmaya daha fazla güvenme: Organik tepkileri davranışlara rehber alma. 4) Tam olarak fonksiyonda bulunma: Mümkün olduğu kadar bol ve doğru uyaran almak için organizmayı tam olarak işe koyma. Fenomenolojik kuramın önemli temsilcilerinden biri de Maslow'dur. Rogers'ın söylediklerine paralel olarak bireylerin ihtiyaçlarını, "ihtiyaçlar hiyerarşisi" ile açıklamış ve bu hiyerarşinin son basamağını "kendini gerçekleştirme" olarak belirlemiştir.³³

Eğitim konusunda ön plana çıkan kişilerin düşüncelerini özetlemek gerekirse: Rousseau, gelişime uygun program; Pestalozzi, gelişim düzeylerine uygun program; Froebel, tüm gelişim alanlarına yönelik program; Montessori, gelişim düzeyleri ve bireysel farklılıkları dikkate alan program; Piaget, her dönemin gelişimsel özelliklerinin yanı sıra bireysel farklılıkları da dikkate alan program; Vygotsky, iletişim, iş birliği ve bilişsel gelişimi sağlayabilecek program taraftarıdır.³⁴

Yapılan araştırmalara göre 17 yaşına kadar olan bilişsel gelişmenin, %50'sinin 4 yaşına, %30'unun ise 4 yaşından 8 yaşına kadar olduğu, 18 yaşına kadar gösterilen okul başarılarının %33'ünün 0-6 yaşına kadar aldıkları eğitime bağlı olduğu görülmüştür.³⁵ Kılıççı,³⁶ Larsen ve Farnworth'dan alıntı yaptığı kitabında şunu belirtmektedir: "Anaokulu eğitimi eğer bilinçli bir eğitim programı içinde gerçekleştirilebilirse çocuğa sonraki dönemlerdeki bilişsel ve psikososyal gelişim için uygun bir zemin hazırlayabilmektedir. Pek çok araştırmalar anaokulu yaşantısı geçiren çocukları bu yaşantıyı geçirmemiş çocuklara kıyasla sosyalleşme ve bağımsızlaşma yönünden yaşitlarından bir hayli ileride olduklarını ve sonraki eğitim yıllarında yüksek akademik başarı ortaya koyduklarını göstermektedir."³⁷ Okul öncesi dönemdeki

31 Xitao Fan & Michael Chen, "Parental Involvement and Students Academic Achievement: A Meta-Analysis", *Educational Psychology Review*, March 2001, Volume 13, Issue 1, pp. 1-22, s. 16

32 Yanbastı, 1990, s. 23

33 Diğdem Müge Siyez, *Rehberlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2010, s. 68

34 Gürol, *Erken Çocukluk Eğitimi*, s. 7

35 Ö. Tekiner, "Okul Öncesi Eğitimin Önemi ve Çocuğa Kazandırdıkları", *Milli Eğitim Sanat Kültür Dergisi*, Sayı: 132, Ankara 1996., s. 46

36 Y. Kılıççı, *Okulda Ruh Sağlığı*, Anı Yayıncılık, Ankara 1992, s. 7

37 Fikret Gülaçtı, *Erken Çocukluk Eğitimi*, s. 179

çocukların ilköğretimdeki başarılarını etkileyen faktörlerin incelendiği bir araştırmada, ABD'de Head Start Programı'na katılan 32 farklı sınıftan okul öncesi dönemdeki çocukların, genel sınıf becerileri (bilişsel), sınıf içi davranışları (sosyal) ve öğrenmede kişisel yaklaşımlar (duygusal) olmak üzere ilköğretim başarılarını etkileyen üç temel beceri saptamışlardır. İlköğretimde kişi merkezli olarak devam eden araştırma bu üç faktörün ilköğretim başarılarıyla doğrudan ilişkisi olduğunu saptamıştır.³⁸

Çocuğa erken yaşlarda sağlanacak deneyimlerle elde edilecek temel bilgi, beceri ve alışkanlıklar, çocuğun daha sonraki öğrenim yaşantısının yanı sıra sosyal ve duygusal yaşamını da bilinçlendirecek güçtedir. Tesadüflere bırakılmayacak kadar ciddi, bilimsel ve sistematik bir organizasyon ile yönlendirilmesi gereken okul öncesi eğitim hizmeti, tüm eğitim sisteminin en can alıcı dönemidir.³⁹

SONUÇ

Eğitim, doğumdan başlayarak yaşamın son ânına dek süren sürekli ve kesintisiz bir süreçtir. Erken çocukluk dönemi, 0-72 aylık süreçte, çocuğun tüm gelişim alanlarının desteklenmesine ihtiyaç duyduğu dönemdir. Okul öncesi eğitim, çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan, çocukların yetişkinlik dönemlerinde önemli bir rol oynayan motor, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, çocuğun formal ve informal ortamlarda aldığı eğitimle kişiliğinin şekillendiği gelişim ve eğitim süreci olarak tanımlanır. Çocuk doğduğu andan itibaren eğitim hakkına sahiptir. 0-6 yaş döneminde çocuğun gelişimi ve öğrenme potansiyeli oldukça hızlıdır. Bu dönemde kazanılan davranışların büyük bir kısmı bireyin kişilik yapısını, tavır, alışkanlık, inanç ve değer yargılarını biçimlendirmekte, beden sağlığının gelişiminin temelini oluşturmaktadır. Yapılan araştırmaların sonuçları beyin gelişiminin yaklaşık %80'nin bu dönemde tamamlandığını, beyin ölçüsünün neredeyse yetişkinlikteki büyüklüğe ulaştığını gösterir. Aslında bu araştırma sonuçları, erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimine yönelik meydana gelecek hataların ve ihmallerin telafisinin olmadığını gözler önüne serer. Montessori eğitim akımının kurucusu, İtalya'nın ilk kadın tıp doktoru olan, Dr. Maria Montessori çocuğun doğumdan başlayarak "emici zihin"e sahip olduğunu söyler. Montessori eğitim akımı, başta bilişsel gelişim alanı olmak üzere çocuğun tüm gelişim alanlarını çocuğun doğasını göz önüne alarak "iç disiplin" ile birlikte desteklemeye yönelik bir eğitim modelidir. Eğitim bilimci Benjamin Bloom: "İnsanlar yaşamları boyunca öğrendiklerinin %75'ini 0-6 yaş arasında öğ-

38 CM. McWayne, JW. Untuzzo & PA. Medermontt, "Preschool competency in context: an investigation of th unique contribution of child competencies to early academic success", *Developmental Psychology*, 2004 Jul; 40(4), pp. 633-45

39 M. Arı, "Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Kalitenin Önemi", M. Sevinç (ed.), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar* içinde, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 17

renir,” diyerek erken çocukluk döneminde eğitimin ilerleyen yaşantımızda büyük bir yer kapladığını ifade eder. Aynı zamanda okul, çocuğun Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde en üst sırada yer alan kendini gerçekleştirmesine de olanak sağlayan sosyal bir çevredir. Okul öncesi eğitim uygulamalarının zorunlu hâle getirilmesinin ardından, erken çocukluk döneminde eğitimin önemi somut örneklerle fark edilebilecektir. Bu bilgiler ışığında erken çocukluk döneminde, bilişsel bir eylem olan öğrenmenin, okul öncesi eğitim kurumlarında doğru yöntem ve yaklaşımla, sistemli ve süreklilik ilkesiyle, zengin çevre uyarıcılarıyla gerçekleştirilmesi, çocuğun gelecek yaşantısı için büyük bir gerekliliktir.

CONSEQUENCES OF BREXIT OF UK

Milavsha KHAIPNAZAROVA¹

INTRODUCTION

Throughout history, Britain has been associated with the states that make up continental Europe and later with European institutions, especially those created during the Second World War. The June 23, 2016 referendum resulted in a decision by the British voters to leave the EU (EU) at 52%. This result has been described as a surprise in terms of the developments closely observed. Indeed, the effects of the UK's exit from the EU are described as a vital "decision" that will result in a global outcome far beyond the UK and the European Union. The political, economic, military, and human dimensions of the Brexit decision, which was accepted in the dimension that marked the year 2016, have begun to be discussed globally. The first planet has begun to engage politicians and public opinion about how to regulate the relationship between the UK and European institutions, and then how the global reflections of this development will be shaped. Naturally, Brexit's global planet beyond Europe will also have an impact on global commercial and financial institutions created since the Second World War. According to the 50th article of the Lisbon Treaty on the decision of Britain's secession, the process is in motion with formal application is required for notify to the European Commission. In the two years following the announcement of the British Government, membership will end in accordance with the Lisbon Treaty. This two-year period is an agreement, as well as the joint decision of the 27 EU countries can be extended. Prime Minister May announced in March 2017 that the process will take action². In addition, saying by "Brexit" that the British people's taken clear decision. Meanwhile, the result of the British Supreme Court referendum, the British Parliament has accepted the application for approval, that decision will be announced in the future. However, from the British Parliament are expected to be a decision to go against the outcome of the referendum.

Keywords: Brexit, EU, UK, trade

Definition of Brexit

The term "Brexit", which is a combination of the words "Britain" (Britain) and "exit" (exit), refers to the secession of Britain from the European Union (EU). The Conservative Party, led by Prime Minister David Cameron in Britain, ruled alone in the elections of May 2015 and stated that his country would hold a referendum on EU membership by the end of 2017. In February, when Cameron gave a referendum on June 23, 2016, the issue of England's

1 International Kazakh-Turkish university of A. Yassawi., Faculty of Social Sciences, Turkestan, Kazakhstan, milkakamilova@gmail.com

2 Theresa May, "Britain after Brexit: A Vision of a Global Britain", 2 October 2016, <http://press.conservatives.com/post/151239411635/prime-minister-britain-after-brexit-a-visionoff>

separation from the EU came to the fore again. In referendum asked the question “Should the UK leave the EU or not?³.” If the referendum ends in the end, the EU membership of the UK will come to an end.

England, one of the largest countries in Europe, became a member of the EU in 1973. Looking at the period from the UK's membership to the EU to the present day, it seems that there is a part of the UK that supports the EU membership, as well as a part of the EU who is opposed to EU membership and who is approaching the EU with suspicion. In 1975, a referendum on EU membership was held in the UK, but in this referendum most people voted to stay in the EU. Despite the decision to stay in the EU in 1975, unlike countries such as France and Germany, Britain did not fully participate in EU integration processes. Britain has opted to stay outside the Euro and Schengen territories, although it is a member of the EU as a member. As a result, historically, the UK seems to have positioned itself more differently than other European countries in terms of integration with the EU.

The main reasons of the UK's quest to move out of the EU

The UK is spending less than its contribution to the EU budget. Thus, Britain, France and Germany are among the countries that make a clear contribution to the EU budget. Spending for the budget is being used to invest in other EU countries, but as the UK economy grows stronger, the budget bill is causing problems. The net contribution of the UK to the budget in 2008 was £ 2.7 billion, but in 2014 it reached £ 11.34 billion⁴.

Another view expressed by Brexit defenders is that the UK's cooperation with the EU in foreign trade is preventing it from being included in other countries' foreign trade blocs. There is also an opinion that if the UK emerges from the EU, it can strengthen foreign trade relations with China and other countries.

When we say immigrant problems, the UK as a EU member, implements the principle of “free circulation of labor and people”. According to those who support the exit from the EU, this leads to the inability of the borders to be controlled, the cheap labor force in the country to increase and the number of people from other European countries to work.

Also legal hesitations are the one of the problems of the exit, due to the fact that the UK is an EU member, it has to comply with the EU legislation.

Monetary policy: Supporters of the EU think that the EU is not sufficiently effective in financial decision-making because the UK is using its own currency instead of euro with Denmark and Sweden.

3 Cameron, D. (2013) 'EU Speech at Bloomberg', 23 January 2013. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>

4 http://www.global-counsel.co.uk/system/files/publications/Global_Counsel_Impact_of_Brexit_June_2015.pdf

The UK's exit from the EU could be a solution to the problems mentioned above. However, there is also the opinion that the exit from the EU could lead to ambiguity in the markets, and even the February G-20 meeting could create a "shock effect" as indicated by finance ministers. On the other hand, there is a part that argues that the emergence of the UK from the EU in the markets will only reduce the sterling's value against the dollar and the euro, and that the effects of Brexit will not have a major impact.

Possible consequences of UK's withdrawal from EU membership

It is expected that the UK's exit from the EU will be influenced by various channels on both the UK and the EU. Exports, the supply chain, investments, the profitability of many large companies are adversely affected as the results are estimated. There are also views that Europe's reputation and influence in the world may diminish. It is expected that the EU's exit from the UK will affect the EU member states in different measures. When we look at UK's exports on a continent basis, it seems that Britain has 49.2% of its exports to Europe. Germany, France and the Netherlands stand out as important trade partners of the UK in Europe. In addition, Europe is still in the top position with 53.7% of the UK imports. In the case of Brexit, it is expected that both the UK and the countries traded by the UK in Europe will be adversely affected. In the case of the UK's exit from EU trade relations will be depended on the newly implemented trade policies. However, the first possible effects are that trade costs will increase over time due to regulatory differences, and trade volumes and the UK's presence in the EU supply chain will suffer. The damage is thought to be felt more in Britain because of the importance of Europe for foreign trade in the UK. If Brexit takes place, free trade with the EU will become difficult and several agreements may be needed to allow free trade.

Budget: Britain is among the top five countries with 11.34 billion euros in total contribution to the EU budget. The total contribution of the first five countries to the EU budget equals 63% of the budget. The contribution made by the UK is 9% of the EU budget⁵. When assessed for the total expenditure made from the EU budget, it is seen that the UK ranks eighth. Germany, France and Italy, who are in front of the UK in terms of the total contribution they make to the budget, seem to spend more than the UK. This means that if the UK departs from the EU, one of the important partners contributing to the budget will be lost. If Brexit takes place, it may be necessary for the countries to come under an additional burden, as the deficit of the UK will be supplemented by the budget made by the other EU countries. Even if there will be no additional burden to other countries, the amount of expenditure to be made by the countries will be adversely affected because the contribution

5 <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/02/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>

to the budget will decrease. According to the budgetary assessment, the UK is expected to be less affected than the EU in terms of output.

Financial Markets: Britain is a leader in banking compared to other EU countries and is integrated into the European financial system. In the event of Brexit, member states of the EU may request that banking activity be shifted to their own country. UK financial centers may shift to cities like Paris, Frankfurt, Amsterdam and Dublin. In addition, the UK may end up suffering from deprivation of entrepreneurship, such as the capital market association, which makes the market mechanism operative. These effects may make them feel more at financial centers such as Leeds, Edinburgh and Glasgow outside of London, which may cause the UK's competitiveness in the financial markets to be shaken. From a European point of view, the realization of Brexit can lead to an increase in the costs of business establishments and households across Europe, as it can affect the cost and liquidity of financial services in the rest of the EU. Moreover, when many major European banks are considered to have significant transactions in London, the cost of relocating can be adversely affected by EU countries. Generally speaking, the realization of Brexit in terms of financial markets seems to be negative for both the UK and the EU.

Investments: Most of the direct investments in the UK are made by EU member states. If the UK emerges from EU membership, it may come into question that there is a significant decline in direct investments. Having the advantage of language, investment facilitation arrangements and deep capital markets, the UK can lose the largest investment source in the event of a possible exit, making it harder to attract new investments. The decline in investments can negatively impact British companies in many ways, especially in the finance channel. The negative effect can be propagated in a chain of companies which are closely related to each other on a sectorial basis. Such a situation can make the economy more fragile because it can harm both production and foreign trade.

Uncertainty: The realization of Brexit is expected to create uncertainty in both the UK and other EU member states. The uncertainty that may arise in the event of UK exit from the EU can create a risk by reducing the appetite for investing in the rest of the EU. However, non-complementary political forces within the EU countries may come to the forefront and separatist views may come to the fore. Since the emergence of separatist views would confirm that the EU is not irrevocable, other countries seeking secession may support it and pose a risk for the integrity of the EU.

Alternatives for UK in the case of departure from the EU

In the globalizing world, the process of economic integration is a very important issue for countries, and even if the UK is out of the EU, it needs

to maintain its existing commercial relations with member countries. The impact of Brexit depends on the relationship with the EU that follows. There are alternative scenarios for the UK to continue its commercial relations with the EU if it emerges as an EU member. What is most beneficial politically, in terms of policy independence, is also the most damaging economically. This is the Brexit paradox. The most likely models are the Swiss or the FTA-based approaches.

Norwegian Models: Britain, Norwegian, etc., can continue trade relations with the European Economic Area (EEA) agreement as a single-player actor and can enter into commercial agreements independently of the EU. The advantage of a single market is that there are no barriers or taxes between partners. However, this model also contains some disadvantages. The model will still have to contribute to the EU budget, even if the UK is out of the EU. However, it will have to comply with the EU's rules on export and anti-dumping measures to the EU. At the same time, this model requires compliance with the rules, even if it does not have a say in the formation of single market policy rules. This model does not address UK political problems with the EU.

Swiss Bilateral Agreements: Switzerland continues to be involved in 'bilateral' agreements with the EU before it becomes a member of the EU or EEA. Britain can provide free movement of goods and persons through 'bilateral' agreements with EU, such as Switzerland. It may, however, also enter into commercial agreements independently of the EU. However, if the UK applies the Swiss model, it will still pay a fee for EU programs, though not as much as the EEA agreement in the Norwegian model. The other disadvantage of the Swiss model is that it can only benefit from the commodity trade since there is no agreement with the EU in service trade. Finally, when bilateral agreements require compliance with EU rules, Britain will not have a right to the EU's decision-making process. This model is possible, but may not be attractive to the EU

European Free Trade Association Alternative: In the framework of the European Free Trade Association (EFTA), which is established as an alternative to the EU, the UK can conduct free goods trade with the EU. Unlike other models, there will be no obligation to contribute to the UK's EU budget and to align with the EU's economic policies and regulations, as it will be able to trade agreements independently of the EU, as in other models. The disadvantages of this model are the lack of freedom of movement with the EU, the lack of access to EU markets for service providers, and the fact that goods traded to the EU must meet EU product standards. FTA-based approach-The UK is free to agree FTAs independently and the UK's relationship with the EU is itself governed by an FTA. Tariff barriers are unlikely, but as with all FTAs the UK will need to trade off depth –which means agreeing common standards and regulation –with independence. This model is possible, but it all depends on the deal

Alternative to the World Trade Organization: When Britain emerges from membership; it will not have to comply with EU economic policies and regulations and will not contribute to the EU budget, which can do business deals independently of the EU, just as it does with the EFTA alternative. As with each alternative model, this model also has its disadvantages. These are in addition to the substances in the EFTA; Trade with the EU is subject to tariffs for the Most Favored Nation and to the non-tariff barrier in line with World Trade Organization (WTO) agreements. MFN-based approach-No need to agree common standards and regulation, but at the expense of facing the EU's common external tariff, which damages UK trade with the EU in goods as well as services. Non-tariff barriers may emerge over time to damage trade in services in particular. This model is inconsistent with the UK's liberal approach to trade.

Turkish-style customs union: Internal tariff barriers are avoided, with the UK adopting many EU product market regulations, but sector coverage of the customs union is incomplete. The UK is required to implement EU external tariffs, without influence or guaranteed access to third markets. This model is a bad compromise for the UK.

Future Trade Agreements

The Impact of A British Exit From The EU To Other Countries

If we have focused on the UK, the drop in trade also affects other countries. All EU members are worse: Ireland is suffering the biggest proportional losses from the UK out of the EU along with the Netherlands and Belgium. Countries that lose the most those who traded the most with the UK. Some countries outside the EU, such as Russia and Turkey, to as trade is diverted to them and away from the EU.⁵ In General, the EU loses from -0.12% -0.29% of its GDP, which compensates 0.01% to 0.02% of the benefits for member countries of the EU. These seem a small percentage, but the rest world GDP, of course, much more than in the UK. So, while the UK loses between £26 billion to \$ 55 billion leaving the UK from the EU in aggregate £12 billion.to £28 billion is worse⁶. In 'the shock of the British exit from the EU it is almost twice as large in the rest of the EU, namely in UK.

CONCLUSION

The June 23, 2016 referendum resulted in a decision by the British voters to leave the EU at 52%. There is both economic and political reasons for the UK's departure from the EU, such as the budget problem and the immigration problem. It seems that the separation of the country from the Union would bring about new problems for both the country and the Union, although it could solve some problems. These models have disadvantages in

6 These calculation of the IMF GDP estimates for 2014: world GDP \$77.3tr; EU \$18.5tr and UK \$3tr. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_%28nominal%29.

themselves as well as alternative models for the mentioned problems. Due to the size of Britain, both in financial markets and in world trade, the effects of long-term inflation may become more noticeable in the short-term, if not too much, in case of realizing Brexit. The economic consequences of withdrawing from the EU will depend on what kind of policies the UK is taking following Brexit. But lower trade due to limited integration with EU countries, most likely, the economy of Great Britain cost much more than it was received from lower contributions to the EU budget. Even if we ignore foreign investments, migration and the dynamic consequences of the reduction trade, which assess the impact of Brexit on trade and the UK's contribution to the EU budget. It will be equivalent to a drop in income between 1.3% and 2.6% (from £ 850 to £ 1700 for Households per year). And as soon as we can include the long-term effects of Brexit's performance, the decrease in income increases from 6.3% to 9.5% (about 4,200 pounds sterling to 6,400 pounds sterling for Households per year)⁷.

Recently, the European Parliament approved a resolution on the terms of a British exit from the European Union. The vote took place on Wednesday at a meeting in Strasbourg. For the resolution voted 516 of parliamentarians. The document States that Britain is obliged to abide by liabilities. The EU demands that London payout worth 50 billion pounds of the part taken by the UK on long-term financial obligations. In late March, the British Prime Minister Theresa may has notified the authorities of the European Union to start the process Brexit. The United Kingdom will remain a member of the EU before the end of the negotiations⁸. The European Parliament voted for a resolution requiring the European Union to stick to a hard line in the negotiations on the so-called Brexit— British exit from the European Union (EU). In the text of the resolution notes that the interests of European citizens should be fully protected and Britain after leaving the EU will not be able to use the privileges that it had prior to Brexit'. The document also stated that the UK will have access to the free European market only in the case that EU citizens will be given the right to live and work in the country. In addition, London will have to accept the jurisdiction of the European court of human rights.

On March 29, Britain officially declared the beginning of procedure of an exit from the European Union. In late April, will host a summit of EU leaders, which the British side will not participate. On it the leaders of the European countries intend to finalize the guidelines for the negotiations on Brexit. A referendum on British exit from the European Union was held in June 2016. Narrowly defeated supporters of exit. In mid-March 2017, the British Parliament passed a special law allowing the Cabinet to begin the procedure

7 Mads Dagnis Jensen ve Holly Snaith, "When Politics Prevails: The Political Economy of a Brexit," *Journal of European Public Policy*, 23(9), 2016, 1302-1310.

8 Европарламент одобрил резолюцию по условиям Brexit, <http://abnews.ru/2017/04/05/rezolyuciya-brexit/>

of withdrawal from the EU. In late April, will host a summit of leaders of the European Union, which Britain will not participate. It is expected the leaders of the EU will give the European Commission a mandate to negotiate Brexit. From this moment the UK and EU will have two years to align terms Brexit. The talks will begin in may-June⁹. Following the talks, expects the British government, the UK leaves the single market and establish new customs rules for EU countries. The country is also out of the jurisdiction of the European court and establish their own system of control over the flow of immigrants. The London intends to maintain close cooperation with the EU in the field of defense and security.

In conclusion, in the case of finally happening of Brexit, it will make changes, and to intensify the EU to promote in its association operation. The statement signalized by the UK's output poses a impendence to the core of the ideal of Europe, by expelling the sharing of sovereignty as not practical, and by regarding extra-territorial jurisdiction an unacceptable foreign intervention, and by confirming that supranational democracy is neither possible nor eligible. Beyond economic afterwards, the real threat of Brexit is ideological and political, and just probable reply is to push EU and democracy ahead.

9 Европарламент выступил за жёсткие переговоры о Brexit'e, <http://rus.azattyq.org/a/28412611.html>

BIBLIOGRAPHY

- Breinlich, H., S. Dhingra and G. Ottaviano (2016) 'The Impact of Trade Agreements on Consumers', Centre for Economic Performance mimeo.
- Cameron, D. (2013) 'EU Speech at Bloomberg', 23 January 2013. Retrieved from:<https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>.
- Cameron, D. (2013) 'EU Speech at Bloomberg', 23 January 2013. Retrieved from:<https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>.
European Commission memo 13/1080, December 2013.
GC calculations using World Bank data.
- Holehouse, M. (2015) 'Major Blow for Brexit Campaign as US Rules Out UK-Only Trade Deal', The Telegraph, 29 October 2015. Retrieved from:<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/11962277/Majorblow-for-Brexit-campaign-as-US-rules-out-UK-only-trade-deal.html>.
- <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/02/graphics-britain-s-referendum-eu-membership>.
- <http://HM.Government/>, Review of the Balance of Competences between the UK and the EU: Single Market -Free Movement of Goods, February 2014.
- http://www.savings_and_investments_monthly_newsletter_january_2017_RU.pdf.
- http://www.globalcounsel.co.uk/system/files/publications/Global_Counsel_Impact_of_Brexit_June_2015.pdf
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_%28nominal%29.
IMF WEO database.
- Mads Dagnis Jensen ve Holly Snaith, "When Politics Prevails: The Political Economy of a Brexit," *Journal of European Public Policy*, 23(9), 2016, 1302-1310.
- Parker, G. (2015). 'Tories Shun Brexit Contingency Plans', *Financial Times*, 1 December 2015. Retrieved from: <http://www.ft.com/cms/s/0/208fdf8c-9846-11e5-95c7-d47aa298f769.html#axzz3xSEYNfkq>
- Theresa May, "Britain after Brexit: A Vision of a Global Britain", 2 October 2016, <http://press.conservatives.com/post/151239411635/prime-minister-britain-after-brexit-a-visionoff>.
- These calculation of the IMF GDP estimates for 2014: world GDP \$77.3tr; EU \$18.5tr and UK \$3tr.
- Европарламент выступил за жёсткие переговоры о Brexit'e, <http://rus.azattyq.org/a/28412611.html>.
- Европарламент одобрил резолюцию по условиям Brexit, <http://abnews.ru/2017/04/05/rezolyuciya-brexit/>.
- Филатов С.В, "ЕС-все?", *Международная жизнь*, 25.06.2016//<https://interaffairs.ru/news/show/15541>.

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ (Başkan) (Hitit Üniversitesi)
Emrah MEHMETEFENDİOĞLU (Başkan Yardımcısı) (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Elmira Ibrayeva (Kazak-Amerikan Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin UÇAR (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Tudora Arnaut (Ukrayna Kiev Taras Şevşenko Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdurrahman ASAN (Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mohammed ELTOM (Al-Neelain Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞARBAK (Hitit Üniversitesi)
Öğr. Gör. Elmira OSMONOVA (Kırgız-Rus Slavik Üniversitesi)
Okutman Gulnara DZHUSUPBEKOVA (Arabev Kırgız Devlet Üniversitesi)
Gözde KARALAR (Hitit Üniversitesi)
Muhammed Emin ŞEKER (Hitit Üniversitesi)
Murat KEMERDAŞ (Hitit Üniversitesi)
Mehmet CİYİN (Hitit Üniversitesi)
Zeliha KARABACAK (Hitit Üniversitesi)
Şeyma KÖKLÜ (Hitit Üniversitesi)
Zeynep DEMİR (Hitit Üniversitesi)
Ezgi DALKIRAN (Hitit Üniversitesi)
Rabia AYHAN (Hitit Üniversitesi)
Merve EROĞLU (Hitit Üniversitesi)
Selim OKUR (Hitit Üniversitesi)
Hatice ERDOĞAN (Hitit Üniversitesi)
Tarık Buğra KOÇ (Hitit Üniversitesi)
Suzan KAYA (Hitit Üniversitesi)
Selim ŞENTÜRK (Hitit Üniversitesi)
Zeynep ŞAHİN (Hitit Üniversitesi)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Elmira Ibrayeva (Kazak-Amerikan Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail AKBAL (Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdurrahman ASAN (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Tudora Arnaut (Ukrayna Kiev Taras Şevşenko Üniversitesi)
Doç. Dr. H. Yücel BAŞDEMİR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin UÇAR (Hitit Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mohammed Eltom (Al-Neelain Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞARBAK (Hitit Üniversitesi)
Öğr. Gör. Elmira OSMONOVA (Kırgız-Rus Slavik Üniversitesi)
Öğr. Gör. S. Özgür SARICA (Hitit Üniversitesi)
Gulnara DZHUSUPBEKOVA (Arabev Kırgız Devlet Üniversitesi)
Kymbat Orozakulova (Arabev Kırgız Devlet Üniversitesi)
Zhyldyz SHUKUROVA (Arabev Kırgız Devlet Üniversitesi)
Gulnara DZHUSUPBEKOVA (Arabev Kırgız Devlet Üniversitesi)
Emrah MEHMETEFENDİOĞLU (Hitit Üniversitesi)

KONGRE PROGRAMI

21 NİSAN CUMA

10:00 Açılış Konuşmaları (Gözde ve Tarık Sunumcu)

Hitit Üniversitesi Aktif Yaşam Kulübü Başkanı Emrah MEHMETEFENDİOĞLU'nun Konuşması

Aktif Yaşam Kulübü Akademik Danışmanı Prof. Dr. Cemil HAKYEMEZ'in Konuşması

10:30-11:30 Birinci Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU

Boray ÜNAL- Brexit'in Sonuçları

Milavsha KHAİPNAZAROVA- Consequences of Brexit of UK

Kübra UMURHAN-Ekoturizm

11:40-12:55 İkinci Oturum

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER

Merve BÜYÜKŞAHİN- Bir Kimliğe Sahibim, Bilinç ve Kültüre de

Akerke RISBAY- Çok Kültürlülük

Sebiha YILMAZ- Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Alevilik Hakkında Temel Sorulara Verdiği Cevaplar

Ahmet BALTACI- Kentleşme

14:00-15:15 Üçüncü Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ahmet ÖZALP

İsmail POLAT- Dugin, Yeni Avrasyacılık ve Türkiye

Akböpe ABİLKASH- Suriye'deki Olayların Arap Baharı ile İlişkileri

Sümeyye UYSAL-Küresel Kültür Politikalarında İslamofobia

Yasir RAHSİD-Refugee Crisis, Eu And Their Deals on Afghan Refugees

Bauyrzhan BOTAKARAYEV-Tebliğ Cemaati Hareketi İdeolojisi ve Metodları

15:30-16:45 Dördüncü Oturum

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Deniz AYTAÇ

Abdullah KARA- İslam'da ve İslam Devletleri'nde Anayasa

Maşite SEVİMLİ-Doğu ve Batı Arasında İslam

Onur GÜLER- İnsan-Hakları-Teorisinin Felsefi Ahlaki ve Politik-Tazammunları Karşısında-Homo-Islamicus

Beytullah BAL- İslam Felsefesi

17:00-18:15 Beşinci Oturum

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Sabiha KILIÇ

Ergin KORKMAZ/Hatice Kübra AĞIR- Geçmişten Günümüze Girişimcilik ve Teknolojik Girişimler

Ahmet Erdem ASLAN-Girişimciliğin Tanımı ve Tarihiçesi

Mine KANCAN-Kadının Ekonomideki Gücü; Akşehir Kadın Girişimcilerinin Akşehir Ekonomisine Katkısı

Sibel ÇİÇEK- Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma

22 NİSAN CUMARTESİ

(Habitat Eğitimi) 10:00 – 10:50 Ezgi Koç- Sosyal Medya Okuryazarlığı

11:00-12:15 Altıncı Oturum

Oturum Başkanı: Halil İbrahim AŞKIN

Yücel MURCAK- Sosyal Belediyecilik Anlayışı

Hacer Merve ÇAKMAK- Erken Çocukluk Döneminde Okul Öncesi Eğitim Uygulamalarının Bilişsel Gelişim Alanında Gerekliliği

Yoncagül SATICI – Üniversite Öğrencilerinin Otizme Duyarlılıklarının Belirlenmesi

Büşra KANAT- Gıda Güvenlik Sistemleri

12:30-13:45 Yedinci Oturum

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Metin UÇAR

Kaan KARADUMAN/Beste Ezgi KOÇ- Başkanlık Sistemi Bağlamında Türkiye

Şeyma KÖKLÜ-Yolsuzluk

Serhat GENÇ- Çevre Hakkı ve Sürdürülebilir Çevre

23 NİSAN PAZAR

10:00-12:00 Mustafa Ömür Dinç, Sertifikalı Kişisel Gelişim Eğitimi

13:00-15:00 Katılım Belgelerinin Dağıtılması, Program Sonu, Fotoğraf çekimi, Pasta Kesilmesi, Teşekkür Konuşması

KONGREDEN RESİMLER

V. ULUSAL AKTİF ÖĞRENCİLER KONGRESİ
(5. INTERNATIONAL CONGRESS OF ACTIVE STUDENTS)
SPONSORLARIMIZ

ULUSLARARASI
5. AKTİF ÖĞRENCİLER KONGRESİ
21-23 Nisan 2017

Öğrenci kongreleri, hem ülke ve kültürün hem de üniversite ve şehirlerin tanıtımında en önemli organizasyonlardır. Toplumların geleceğine yön verecek gençlerin dünyadaki bilimsel faaliyetlerden haberdar olup ufuklarını genişletmeleri için özellikle kongrelere büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin yeni ve güzide öğretim kurumlarından biri olan Hitit Üniversitesi'nin yine çok güzide bir kulübü olan Hitit Üniversitesi Aktif Yaşam Kulübü, üniversite gençliğimizin uluslararası bilimsel çalışmalara yönelik ilgisini artırmak ve dünyadaki gelişmelerden haberdar olmak amacıyla 5. Uluslararası Aktif Öğrenciler Kongresi'ni düzenlemiştir. Beş yıl süreyle hiç ara vermeden bu yıl da beşincisini yaptığı bu kongreyle birlikte gençliğimiz adına önemli bir başarıya imza atmıştır. Bu çerçevede sanattan edebiyata, siyasetten dine pek çok alanda tebliğler sunulmuştur. Tebliğlerin özellikle yayınlanmaya değer bulunanları elimizdeki kitapta bir araya getirilerek okuyucunun hizmetine sunulmuştur.

